

AYLIK HARİH

Yıl:4 Sayı:39 Mayıs 2026

Türk Seramikleri
Atatürk ve Cumhuriyet Donanması
Said Halim Paşa ve Yalısı
Osmanlı'nın Gümüş ve Altın Madenleri
Sümbül Efendi
Harem-i Hümayun
Kiliseden Çevrilen Camiler-5
Bodrum Camii (Mesih Paşa Camii)
Bir Kitap: Kadınlar Saltanatı
Levend

İçindekiler

Türk Seramikleri	3
Atatürk ve Cumhuriyet Donanması	8
Said Halim Paşa ve Yalısı	12
Osmanlı'nın Gümüş ve Altın Madenleri	18
Sümbül Efendi	22
Harem-i Hümayun	26
Kiliseden Çevrilen Camiler-5	36
Bodrum Camii (Mesih Paşa Camii)	37
Bir Kitap: Kadınlar Saltanatı	42
Levent	53

Türk Seramikleri

Türk Seramik ve Çinileri'nin tarihini inceleyen İngilizce kitaptan bir bölümü Türkçe'ye çevirerek aşağıda veriyoruz

Tahsin Öz

Turkish Ceramics. 1950. Turkish Press, Broadcasting and Tourist Department

Günümüzde, İslam çanak çömleğinin Samara'daki kökenine karar veren Hobson, dünyanın en eskileri olan Çinli porselen ustalarının bu konudaki etkisini araştırmaya başlamıştır.

XII-XIX. Yüzyıllar.

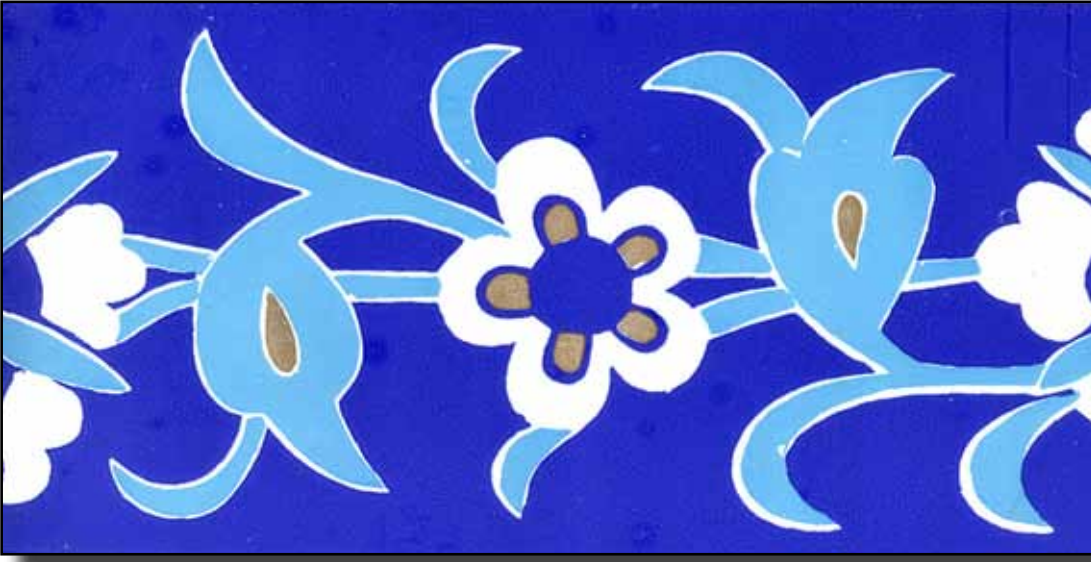
İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman tüccarların Uzak Doğu ile sürekli iletişim halinde olduğunu ve sekizinci yüzyılda bazı Araplar'ın Kanton'a yerleştiğini belirtmektedir. Samara'daki kazılarda Çin porselenleri bulunmuş ve bu ithal ürünler orada yapılan işleri açıkça etkilemişti. Dolayısıyla, Uygur Türkleri ile komşuları Çinliler arasındaki ilişkiler İslam'ın gelişinden önce kurulmuş olmalıydı ve öylesine yakındı ki, Çinliler'e ait Budist tapınaklarının duvar resimlerinin aslında Uygur Türkleri tarafından yapıldığı bilinmektedir. Uygur Türkleri'nin antik seramik sanatında Çinliler'den büyük ölçüde yararlandığına şüphe yoktur. Son yıllarda Konya'da Alaeddin Tepesi'nde Kılıçaslan Sarayı'nda yapılan kazılarda bulunan insan figürlü çiniler, A. von Le Cog tarafından bu-

lunan Uygur tapınaklarındaki duvar süslemelerine renk ve tip olarak bü-

yük benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla, Türk seramik sana-

Kılıçaslan Sarayı'nda bulunmuştur.

Alaattin Camii, Konya

tının kökeninin Orta Asya olduğu ve Selçuklular ile Anadolu'ya geçtiği açıkça görülmektedir. Pazarlı ve Alacahöyük'teki kazılardan da, yüzyıllardır bölge halkı tarafından bilinen ve geliştirilen büyük ve gelişen bir yerel seramik sanatının varlığı anlaşılmaktadır.

Selçuklular ve Osmanlılar da camilerinde, medreselerinde, türbelerinde, hamamlarında, çeşmelerinde, evlerinde ve saraylarında çiniyi oldukça özgürce kullanmışlardır ve bu durum, Türk mimari eserlerinin hem iç hem de dış dekorasyonunda baskın bir yer tutan sanatın gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Dünyada hiçbir millet çiniyi bu kadar yaygın olarak kullanmamıştır ve başka hiçbir yerde bu kadar zengin bir renk, kompozisyon ve desen göremeyiz. Bu büyük Türk sanatı hakkında kesin kanıtlarla birlikte bazı gerçekleri de burada aktarmak istiyoruz.

Konumuzu daha net bir şekilde açıklamak için Türk seramiklerini iki döneme ayıracağız: A - Selçuklu. B - Osmanlı.

A — Selçuk Dönemi çinili yapılar, XII XIV. Yüzyıllar

- 1160 Kılıçaslan Sarayı veya Alaeddin Sarayı: Konya
- 1210 Keykubat Sarayı. Beyşehir
- 1210 Kılıçaslan Türbesi. Konya
- 1210 Güllük Camii. Kayseri
- 1218 Keykavus I Hastanesi. Sivas
- 1220 Alâeddin Camii. Konya
- 1237 Ulu Cami. Malatya
- 1242 Sırçalı Medresesi. Konya
- 1242 Burmalı Camii Türbesi.

Amasya

- 1244 Seyit Mahmut Hayrani Türbesi. Akşehir

- 1252 Karatay Medresesi. Konya
- 1252 Kubbei Hadra. Konya
- 1258 Sahip-Ata Türbesi ve Hanı. Konya
- 1262 İnce Minare. Konya
- 1271 Gök Medresesi. Sivas
- 1274 Sadrettin Konyevi Türbesi. Konya
- 1275 Gök Medrese. Tokat
- 1290 Aslanhane Camii. Ankara
- 1297 Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii. Beyşehir
- 1299 Mentешеoğlu Süleyman Bey Camii. Söke
- 1312 Ulu Cami. Birgi
- 1317 Uzun Hasanoğlu Zeynel Bey Türbesi. Hasenkeyf
- 1382 Hatuniye Medresesi. Karaman

Bunların yanı sıra Konya'daki Beyhekim Camii ve Kayseri'deki Gök-kümbet Camii'nin mihrabı da çinilerle bezenmiştir, ancak bunlar günümüze ulaşmamıştır. Benzer şekilde çinilerle süslenmiş başka birçok yapının olduğu kesindir.

Selçuklu çinilerinin formları:
I — Bunlar üçgen, kare, altıgen, altı köşeli yıldız veya haç biçimindey-

di. Renklerine ve biçimlerine göre çok sayıda pano yapılmış ve binalar dekore edilmiştir.

II — Mozaik, çini sanatının en zor özelliklerinden biridir. İstenilen desen ve yazıları oluşturmak için, çok sayıda renkli çini, istenen şekilleri elde edecek şekilde kesilmeli ve oyulmalıdır. Bu parçaların birbirine tam oturması için iç kısımlarına konik bir şekil verilmesine büyük özen gösterilir. Buradan, çini mozaiklerin, atölyeden getirilen çinileri kesip alçıyla birleştirerek mozaik panelini oluşturan "kasi traş" adı verilen ustalar tarafından yapıldığını anlıyoruz. Mozaik karolar, zemindeki büyük çerçeveler üzerine alçı üzerine yerleştirilir ve kuruduktan sonra paneller halinde duvarlara yerleştirilir. Bu işlemi daha sonra daha ayrıntılı olarak açıklayacağız.

Volzinger, Selçukluların her türlü yüzeye kolay uygulanabilmesi nedeniyle çini mozaığı tercih ettiklerini belirtir ve Perslerin yapı malzemelerine çini ve cilalı tuğla uygulama yöntemlerini göstererek, Selçukluların kendilerini binaların ve duvarların gerçek inşasına bağımlılıktan kurtardıklarını, iç dekorasyona ise daha fazla önem verdiklerini ve bu özelliğin de nihayetinde halefleri olan Osmanlı Türkleri tarafından yaratılan şaheserlere yol açtığını söyler.

III — Oymalı veya ağsı çiniler. Bunlar, henüz yumuşak haldeyken kafes şeklinde yapılır ve daha sonra hem içte, hem dışta ve aralarda olmak üzere renkli bir sırla kaplanır. Ancak bu tür çini işçiliğine nadiren rastlanır.

IV — Çeşitli amaçlara göre yapılmış yerel çiniler. Bunlar özellikle lahitlerde görülür.

Sırçalı Medresesi, Konya

Sırçalı Medresesi, Konya

Selçuklu dönemine ait sırlı tuğlar da görülebilir ve bunlar çinilerle karıştırılmamalıdır. Selçuklu mimarisinde ise sırlı tuğlar hem inşaat hem de dekoratif amaçlarla sıklıkla kullanılmış ve bu nedenle çini mozaik paneller arasında kırmızı sırlı tuğalara da rastlanmıştır.

Selçuklu çinilerinde kullanılan renkler: turkuaz, beyaz, koyu mavi, çivit mavisi, açık kahverengi (nadir) ve yıldızlı. Mozaik panellerde görülen beyaz veya pembe renkler, çiniyi bir arada tutmak için kullanılan bir bileşenden kaynaklanmaktadır.

Bu çok sınırlı renklerin yanı sıra, büyük bir istisna olarak, Alaeddin Sarayı kazılarında kırmızı-kahverengi renkte ve neredeyse mora çalan koyu mavi renkte çiniler bulunmuştur. Bu çiniler tasarım olarak da oldukça sıra dışıdır.

Selçuklu Çini Süslemeleri:

A: Alaeddin ve Keykubat Sarayı'nda bulunan çinilerde görülen insan tasvirleri, hayvan resimleri ve dallar.

B: Çeşitli renk ve şekillerdeki çinilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan geometrik desenler.

C: Mozaiklerde kullanılan geometrik desenler: yazıtlar, rumiler ve bazı çiçek desenleri.

D: Çinilere yapıştırılarak yapılan kabartma süslemeler ve yazıtlar.

E: Düz çiniler üzerine yıldızla yapılmış "Geçme" süslemeleri. Bunlar dönemin karakteristik özelliğidir ve yıldız, daha fazla dayanıklılık kazandırmak için ateşte ikinci kez pişirilir.

Selçuklu çini yapım tekniği hakkında Hakkı İzzet şunları yazmaktadır: "Selçuklu çinilerinin yapımında, doğal kil veya kaolin yerine, yüksek oranda silisyum içeren yapay bir karışım kullanılmıştır. Konya Selçuklu yapılarının çini karışımları üzerinde ya-

pılan analizde, %83,3 - %90 silisyum, %8,5 - %2,6 alüminyum ve %2,4 - %4,3 kireç kullanıldığı tespit edilmiştir."

Elbette, bu temel malzemeler çeşitli atölyelere ve bölgelere göre değişiklik gösterir. Selçuk çinileri, özellikle harçta kullanılanlar olmak üzere, temelde kalite açısından oldukça güçlüdür; oldukça kalın şekillendirilmiş olanlar ve hatta yerleştirilecekleri duvarlara uyacak şekilde delikli olanları bile vardır.

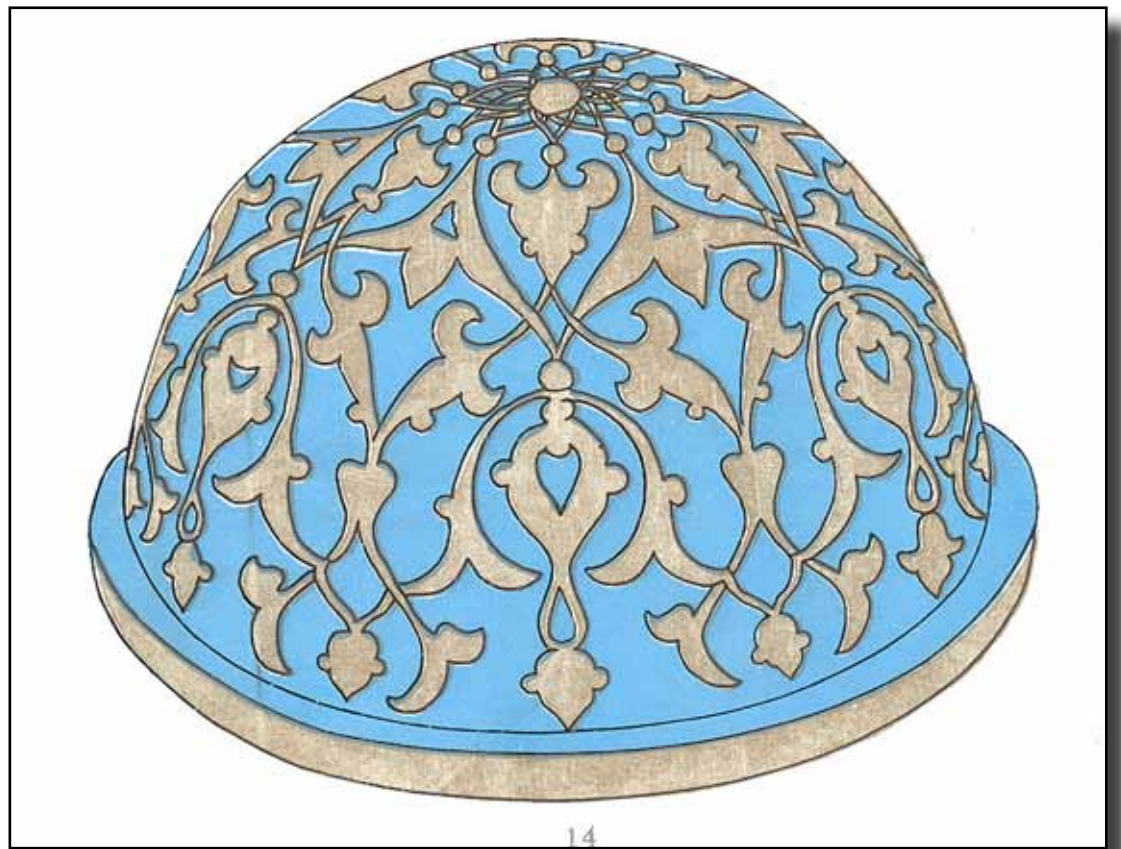
Şu anda Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunan Ebulkasım Abdullah'ın (MS 1301'de yazılmış) eseri, H. Ritter tarafından düzenlenmiş ve yayınlanmıştır ve eski İran çini harçları, boya ve sırları ile ilgilidir. Boya ve sır altında, çanak çömlek, kandil ve benzeri eşyalarda, işin sır altında yapıldığı görülür ve aynı durum saray duvar karolarının bazılarında da görülür.

Selçuklular, yönetimlerini güçlendirmek, topraklarını genişletmek ve

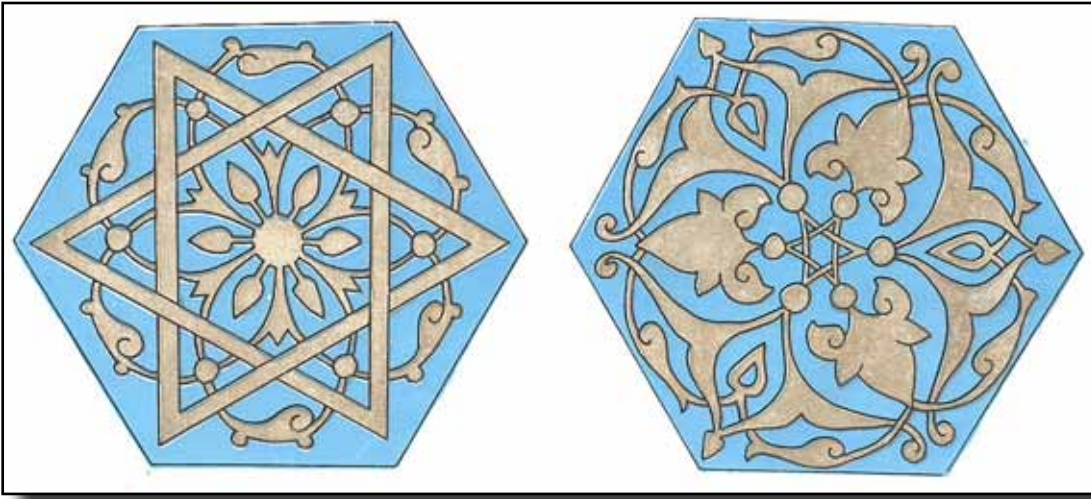
sadece komşularıyla değil, Haçlılarla da ölüm kalım savaşları yürütmek için mücadele ederken, aynı zamanda camiler, medreseler, hamamlar, hanlar, kervansaraylar inşa ediyorlardı. Bu büyük ve anıtsal mimari eserler, kubbelerine kadar çinilerle süslenmişti; üstelik bu, teknik olarak en zor inşaat türüydü. Tüm bu gerçekler, onların eşsiz sanatsal güçlerini gösteriyor ve sanat tarihindeki en büyük ve en dikkat çekici dönemlerden birini işaret ediyor. Özellikle bu binalardaki, zarif ahşap oymacılığıyla işlenmiş minberler, kapılar ve türbeler, sanat şaheserleri yaratma konusundaki eşsiz güçlerinin örnekleridir.

Alaeddin Sarayı: Konya'nın merkezinde, Alaeddin Tepesi'nin kuzey yamacında yer almaktadır. 1156 yılında II. Kılıçaslan tarafından yaptırılmıştır. Yapının planı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Merhum mimar Kemalettin, 19 Temmuz 1917 tarihli Yeni Mecmua'da bu konuda şunları yazar:

"On yedi yıl önce, cahiliye ve gerileme dönemindeki ihmal nedeniyle, bu sarayın üst katı ve bir köşesi yıkılmış, ancak süslemeleri de dahil olmak üzere birçok yerinde meydana gelen hasara ve uğradığı kayıplara rağmen, tüm asaleti ve güzelliğiyle ayakta kalmıştır. İlk bakışta, bu kalıntıların sarayın önemli bir bölümünü oluşturduğu-

Karatay Medresesi, Konya.

Karatay Medresesi, Konya.

nu anlamak zor değildi... Yıldızlı saçakları, en güzel ve sanatsal çiçeklerle bezenmiş çinilerin üzerine düşen mor gölge ve binanın ön cephesini kaplayan yıldız, binanın renklerinin değerini ve olağanüstü güzelliğini artırıyor ve yüceltiyor. Binanın ön cephesindeki sivri kemer, binaya ferah ve neşeli bir görünüm kazandırıyor. Burada, çeşitli aralıklarla çıkıntı yapan, son derece sanatsal ve özenle yapılmış çiniler, üzerine açık balkonların inşa edildiği uyumlu bir desen oluşturuyor."

Selçuklu Türkleri tarzında çok güzel oyulmuş aslanlar, sivri kemerli geçidin altındaki sade ama güzel duvarı süslüyordu.™

Mimar Kemalettin'in de işaret ettiği gibi, saray uzun yıllar boyunca bakımsız kalmış ve hem zamanın tahribatı hem de binanın çeşitli yerlerinden çok sayıda çiniyi söken veya bir zamanlar binayı süsleyen alçı kabartmaları çalan hediyelik eşya avcılarının nedeniyle büyük hasar görmüştü.

Böylece 1907 yılı civarında yapı büyük ölçüde yıkıldı.

Şimdi bu saray sadece bir harabe yığını ve 1947'de Türk Tarih Kurumu tarafından gerçekleştirilen yeniden inşa ve onarım çalışmaları olmasaydı, bu kalıntılar bile yok olacaktı.

1907'de bu sarayın yakınında yapılan araştırmalarda, binanın iç süslemelerinin alçı kabartma ve çinilerden oluştuğu ve bu alçı kabartmalardan birinin şu anda İstanbul'daki Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunduğu keşfedildi. Bu kabartmada, süvari birlikleri birbirlerine saldırırken, soldaki bir asker mızrağını atının altındaki ejderhanın ağzına saplamış ve bir diğerin de bir aslana saldırmaya hazırlandığı görülmektedir.

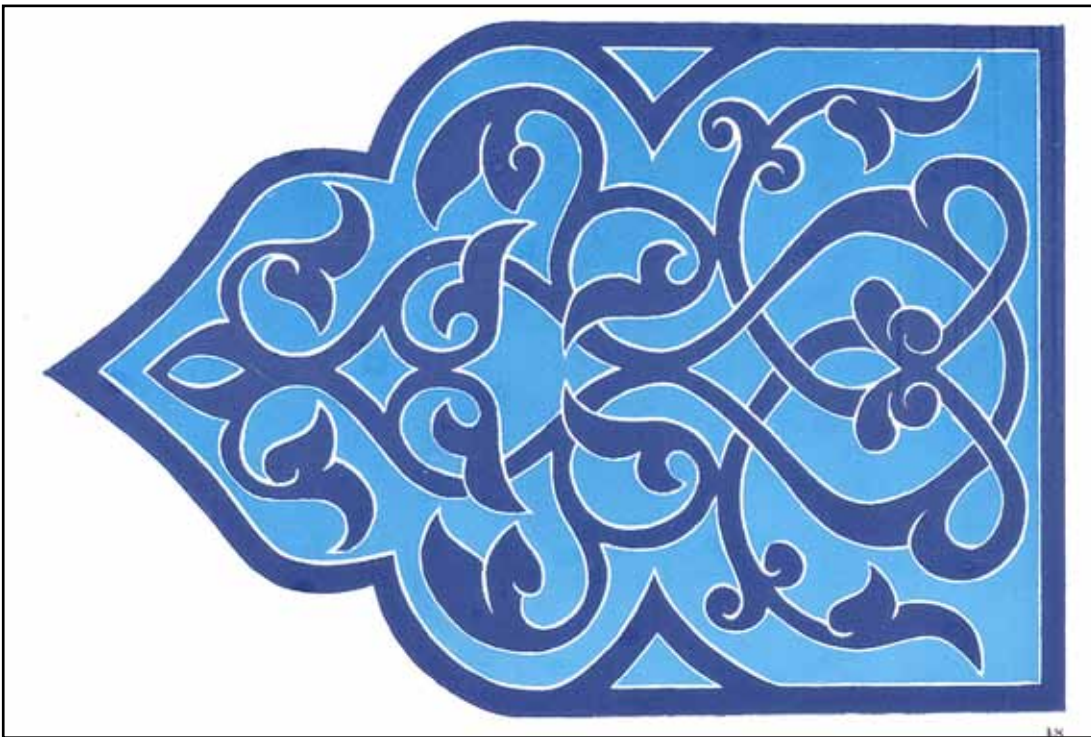
Türk Tarih Kurumu'nun 1941 yılında ve öncesinde yaptığı araştırmalara göre, bulunan çiniler yalnızca renk şemalarıyla değil, aynı zamanda insan resimleriyle de özel bir nitelik ta-

şımaktadır. Hem alçı kabartmalar hem de çiniler, Selçuklu duvar süsleme sanatının Uygurlardan nasıl geliştiğini göstermektedir.

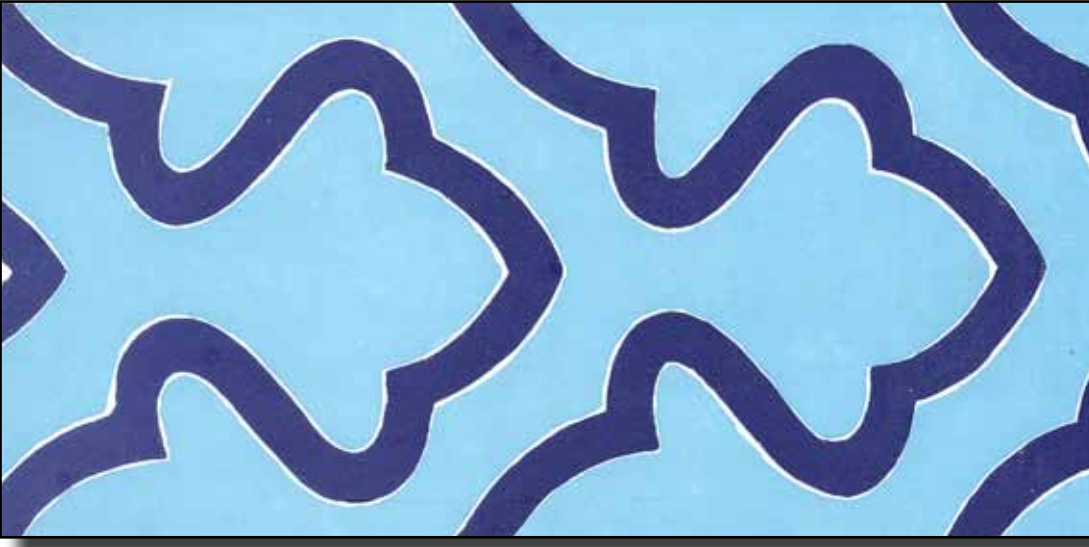
Alaeddin Camii: Şehre hakim bir tepede yer alan cami, Rükneddin Mesud döneminde 1156 yılında inşasına başlanmış ve adını aldığı I. Alaeddin Keykubat döneminde 1220 yılında tamamlanmıştır. Hem Türk mimarisi hem de tasarımı açısından oldukça önemli olan bu cami, günümüze kadar birçok ekleme ve değişikliğe uğramıştır.

Mihrap bordüründeki çiniler mozaik tekniğinde yapılmış olup açık, koyu mavi ve turkuaz renklerde. İç bordürden daha geniş olan ikinci bordürde Selçuklu neşi hattıyla "Ayet el-Kürsi" yazılmıştır. Bunun üzerindeki kavisli turkuaz zemin üzerine, koyu mavi küfi hatla yazılmış dua ise bir başyapıttır. Çiçek ve düğüm motifleriyle bezeli bu yazıyı kağıda geçirmek bile zordur. Kubbenin altındaki bölüm aynı renkte çinilerle işlenmiş ve çeşitlilik sağlanmasına özen gösterilmiştir. Hem mihrap hem de ince üçgen bordürler çiçek desenleriyle süslenmiştir. 1210 yılında I. Keykavus döneminde Kayseri'de İlti Hatun binti Mahmut bini Yağıbasan tarafından yaptırılan Güllü Cami, Alaeddin Camii'ndeki mihraba büyük benzerlik gösteren bir mihraba sahiptir. Ancak bu mihrap, zamanla çinilerinin bir kısmını kaybetmiş veya yerlerine daha sonraki dönem çinileri konmuştur. Ancak, besmeleinin altındaki yüksek kabartma korniş nadir bir sanat eseridir ve Sahib Ata Camii'nde bulunan bir kopyası dışında, başka hiçbir yerde benzerine rastlanmamıştır.

Kılıçaslan Türbesi: Alaeddin Camii yakınında; on köşeli bir piramit şeklinde tasarlanmış olup, Selçuklu hükümdarlarının çini işçiliğiyle yapılmış bazı lahitlerini içermektedir. Yüksek kabartma yazıtlı ve buna göre süslenmiş bu lahithler, bazı sıra dışı özellikler sergiliyor. Ne yazık ki, restorasyonlar sırasında bazı çiniler yanlışlıkla değiştirildiği için isimler ve unvanlar birbirine karışmış durumda. Bu hükümdarların naaşları, tür-

Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii, Beyşehir

Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii, Beyşehir.

benin altındaki mezar odasında!

Alaeddin Camii'nde, mimarların isimlerini içeren kitabelerin yanı sıra, büyük avlunun büyük kapısının üzerinde, çiniler üzerine yuvarlak bir desenle yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede kalın harflerle hükümdarın adı yer alırken, ortada, küçük bir daire içinde 'Ameli Kerim Erdem Şah' ve 617 (yani MS 1220) tarihi yazılıdır; bu, çini ustasının adı olabilir. Selçuk çini işçiliği elbette farklı bölgelerde bulunabilse de, en kapsamlı atölyelerin Konya yakınlarında ve çevre bölgelerde olduğu şüphesizdir. Son yıllarda Beyşehir'de bulunan çinilerde Kubad abad yazısı görülmektedir.

Sırçalı Medrese: II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, 1242 yılında Konya'da Bedreddin Muslih tarafından yaptırılmıştır. Bu medresenin duvarları, son derece çarpıcı bir etki yaratacak şekilde düzenlenmiş çivit mavisi ve turkuaz renkli kare ve dikdörtgen çinilerle kaplıdır. Bütünün bordürleri rumi ve meandır deseniyle çevrelenmiştir.

Orta panelde yine mozaik formunda, mimarın adı şöyle yazılmıştır: Ameli Mehmedi bin Mehmed bin Osman Elbina Eltus. Sırçalı Medrese'nin mihrabı da çinilerle kaplıdır.

Karatay Medresesi: Alaeddin Paşa'nın kuzeyinde bulunan Karatay medresesi, II. Keykavus döneminde, 1252 yılında Emir Celaeddin Karatay tarafından yaptırılmıştır. Karatay'ın imarethaneleri ülkenin dört bir yanına inşa edilmiştir. Kapının çerçevesindeki kabartma süslemeler arasın-

da yer alan ve binaya girmeden önce insana ilim ve felsefenin esaslarını öğreten yirmi üç hadis-i şerif özellikle dikkat çekicidir. Bu medresenin duvarları ve kubbesi de çinilerle süslüdür. Özellikle kubbenin üçgen köşelerini süsleyen çinilerin, Alacahöyük kazılarında bulunan motiflere çok benzediği dikkat çekmektedir. Bu aynı zamanda yerel sanat ve gelenin gelişimini de göstermektedir. Kubbenin kasağının hemen yanındaki kısım, oldukça sanatsal bir kufi hatla süslenmiştir ve çinileri arasında güneş benzeri küçük mozaik benekler bulunan kubbe, gökyüzünü andırmaktadır. Bazı çiniler yıldızlıdır.

Sahip Ata Camii: 1258 yılında, II. Keykavus döneminde, Konya'da Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılan cami, bir hankah türbesinden oluşmaktadır. Zamanla onarım ve tadilat gören bu cami, orijinal formunu kaybetmiştir. 'Hankah' (manastır) ile türbe arasındaki kemerin çinileri, üzerinde 682 (1284) tarihli bir kitabe bulunan yapıyı dönemin başyapıtlarından biri haline getirmektedir. Kemerin köşelerini süsleyen kabartma bordürler ve merkezini süsleyen daire şeklindeki mozaik süslemeler sanatsal ve oldukça ilgi çekicidir. Türbenin pencerelerinin iç süslemeleri, mesebbek

dediğimiz türden oyma çinilerden oluşmaktadır.

Sahip Ata mihrabı, mozaik desenli geometrik desenlerle kaplıdır. Orta kısmı duvara gömülü, üst kısmı ise sarkıttır. Bu form ve desen, aynı dönemin İran camilerinin çinili mihraplarından büyük ölçüde farklıdır. Bu farklılıklar gelişmiş ve sanatsal sonuçları Bursa'daki Yeşil Cami ve Edirne'deki Murad İlhan Camisi'nde görülebilir.

İnce Minare Camii: Sahip Ata tarafından 1279 yılında Konya'da yaptırılmıştır. Bu cami, hem yapımında hem de süsleme amacıyla kullanılan sırlı tuğlaların ikili kullanımının en güzel örneğini sunmaktadır.

Eşrefoğlu Camii: Beyşehir'de bulunan bir diğer önemli cami, Eğribozlu ailesinden Süleyman Bey tarafından 1297 (H.697) yılında yaptırılmıştır. Yapının çatısı ahşaptan yapılmış olmasıyla özel bir özellik gösterirken, oymalı başlıklar ve ahşap sütunlar ayrı bir inceleme alanı sunmaktadır.

Bu caminin giriş kapısı çinilerle süslenmiş olup, üzerinde banisinin adı ve inşa tarihi yazılıdır. Mihrabı, yukarıda adı geçen Konya'daki Sahip Ata ve Sircali mihraplarına çok benzemekle birlikte, iç bordürdeki eğikliğinin son derece sanatsal bir şekilde vurgulanmasıyla derinlik etkisi daha da artırılmıştır.

Alaattin Sarayı'nda bulunmuştur.

**Atatürk
ve
Cumhuriyet
Donanması**

1 Mart

1923 tarihinde Gazi Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisinde Donanmanın önemine değinen bir konuşma yapmıştı

Ahmet Güteryüz
Cumhuriyet Donanması

«**Vaktiyle tekmil teşkilât-ı bahriye ve mühimmat depolarıyla üsül hareketlerimizin ve inşaat tezgâhlarımızın İstanbul'a sıkıştırılmasındaki mahzur, işbu mücadelede tamamıyla tahakkuk etmiştir. Düşmanın ablukasına ve mâlik olduğu vesait-i bahriyesine rağmen, mensubîn-i bahriyemiz bir gemi ile harikalar göstererek hiç bir şey zayi etmeksizin nakliyat-ı bahriyeyi temin eylemek suretiyle meşkûr hizmetler ifa etmişlerdir.»**

1 mart 1923 Gazi Mustafa Kemal (T. B. M. Meclisi'nin dördüncü toplanma yılı açılış konuşmasından.)

1 923 yılının Ekim ayının 29. günü, Osmanlı İmparatorluğu altı yüzyıllık ömrünü tamamlıyor ve tarih sayfaları arasındaki yerini alıyordu. 1299 yılında Küçük bir beylik olarak temelleri atılan ve geçen yüzyıllar içinde gelişerek büyüyen İmparatorluk, yaşam süresi içinde sınırlarını son derece geniş alanlara ulaştırdı. Dünya tarihi içinde çok önemli yer alan Osmanlı İmparatorluğunun egemenlik alanları, Anadolu ve Arabistan yarımada, Kuzey Karadeniz kıyıları, Balkanlar, Doğu Avrupa ile Kuzey Afrika'yı kapsamaktaydı. İmparatorluk sınırları içinde yer alan Karadeniz, Marmara ile Ege Denizleri, Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz ile Basra körfezi, uzun yıllar Osmanlı Donanmasının hakimiyeti altında bulunuyorlardı.

Binlerce mil uzaklığında denizleri kontrolü altında tutan İmparatorluğun, kuşkusuz çok güçlü bir Do-

nanmaya da sahip olması gerekir. 17.Yüzyılın sonlarına kadar süren görkemli dönemde öyleydi de.

Ancak, İmparatorluğun, Aydınlanma Çağını yaşamamış ve Sanayi Devrimini gerçekleştirememiş olması sonucu, 17.yüzyılın ikinci yarısında başlayan gerileme ve küçülme döneminden Donanma da etkilenenkti doğal olarak.

19. yüzyılda Sultan Abdülaziz'in girişimleri ile kısa süren bir dönem için Donanmaya yeni unsurlar katılıp güçlenmesi sağlanmış olsa da, bu gücün aynı etkinlikte yaşatılması mümkün olamamıştı.

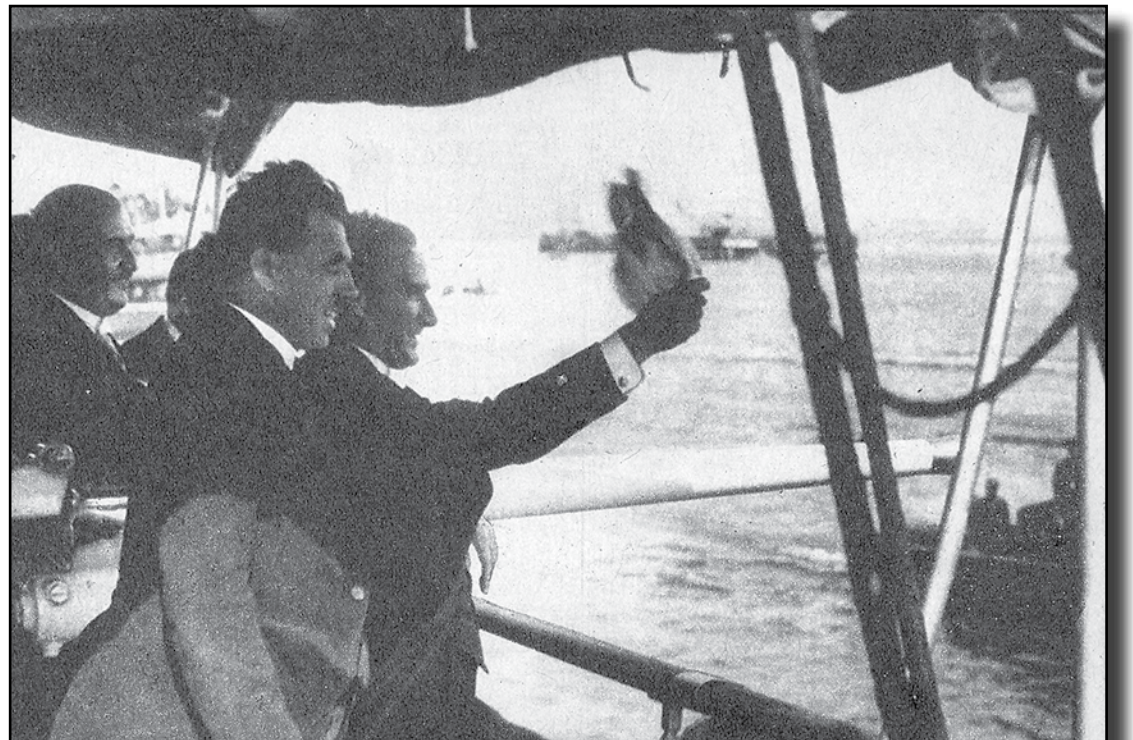
20. Yüzyıl geldiğinde, Osmanlı Donanmasının ana gücünü, sonradan buhar makinası monte edilip, tekrar donatılmış, yarım yamalak güya modernize edilmiş eski yelkenli Kalyon ve Firkateynler ile Sultan

II.Abdülhamit döneminde Haliç'te uzun yıllar hareketsizlikten çürümeye terk edilen güçsüz, eski tip Ganbot, Korvet ve Torpitobotlar oluşturmaktaydı.

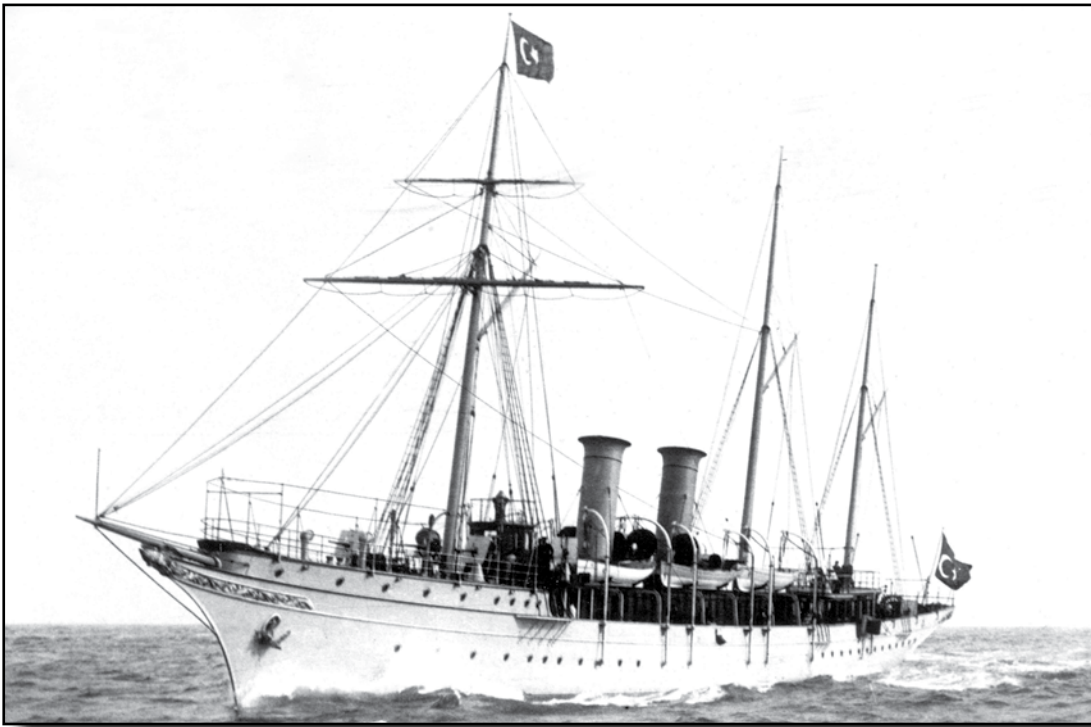
Çağdaş bir Deniz kuvveti oluşumuna doğru atılan ilk adım olarak 19. yılında Almanya'dan satın alınan Turgut Reis ve Barbaros Hayrettin eski tip (Pre Dreatnought) Muharebe gemilerini göstermek mümkün.

O yıllar Fransa'ya sipariş edilip, inşa ettirilen Hisar sınıfı küçük torpitobotlar, Samsun sınıfı muhripler, Ayıntab sınıfı ve Reis sınıfı ganbotların yanı sıra İngiltere'den Hamidiye, Amerika Birleşik Devletleri'nden Mecidiye Kruvazörlerinin alınıp hizmete girmeleriyle bir öçüde güçlenen Osmanlı Donanmasını görüyoruz.

1900'lü yılların başlarında, bazı toprak kayıplarına rağmen Osman-

Atatürk Söğütlü yatından halkı selamlıyor

Söğütlü yatı

lı İmparatorluğunun deniz sınırları hala çok geniş alanlara yayılmakta, kontrol edilmesi gereken bölgeler çok uzak mesafelerde bulunmaktaydı.

Sonra, hızla Savaşlar ve Kayıplar dönemi beşladı. İlk olarak, 1911 Türk-İtalyan harbi, onu 1912 Balkan harbi izledi ardından 4 yıl sürececek olan I.Dünya harbi geldi. Aslında bu dönem daha 1897 yılındaki Türk-Yunan harbiyle başlamıştı da denilebilir.

Bir çeyrek yüzyıl süren bu dönem İmparatorluk sınırlarının son derece küçüldüğü ve dolayısıyla Denizlerdeki egmenlik alanlarının da büyük ölçüde daraldığı, hatta tamamen yok olduğu yılları kapsar. Sonunda öyle günler geldi ki, savaşlarda çeşitli şekilde kaybedilenlerden arta kalan Osmanlı savaş gemileri Marmara denizinde sıkışıp, Boğazlardan dışarı çıkamaz duruma geldiler.

I.Dünya savaşı Müttefikleriyle beraber Osmanlı İmparatorluğunun da yenilgisi ile sonuçlandığında, Osmanlı Donanmasında çok az sayıda, çoğu eski tip savaş gemisi kalmıştı. Bunlar 1903 veya 1905 gibi 20. Yüzyılın başlarında Fransa, İngiltere ve Almanya'dan satın alınan ve artık çoğu harp yıllarında oldukça yıpranmış birkaç hafif kruvazör, muhrip ile az sayıda eski tip savaş gemisiydi.

İşte 1919 yılında başlayıp, 1922'de sonuçlanan bir Kurtuluş Savaşı verecek olan Ulus'un bayrağını taşıyan

gemiler bunlardı. Ancak, İmparatorluk "Harp mağlubu" olduğu için o gemilerin büyük bir kısmı da galip devletlerin İstanbul'daki işgal kuvvetleri tarafından Haliç'te enterne edilmişlerdi.

İLK HAREKETLER

Savaş süresince Haliç'te enterne edilmiş bulunan donanma gemileri Haliç'in kuzey kıyısı boyunca Kasımpaşa'dan itibaren içerilere, Hasköy'e doğru kıçtan kara ve başta Ertuğrul yatı olmak üzere şöyle sıralanmışlardı; Ertuğrul'un yanında Söğütlü yatı ve sırasıyla, Taşoz, Samsun, Basra muhripleri, Hamidiye kruvazörü, İclaliye, Muin-i Zafer, Necmi Şevket korvetleri, Muavenet-i Milliye ve Nümune-i Hamiyet muhripleri, Sultanhisar, Demirhisar, Akhisar, Draç, Musul, Yunus ve Berkefşan torpidobotları, Hızır Reis, İsa Reis, Kemal Reis, Aydın Reis, Burak Reis, Preveze, Sakız, Zuhaf, Malatya ganbotları, Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet torpido kruvazörleri, Mecidiye kruvazörü, Turgut Reis muharebe gemisi, Nusret ve İntibah mayın gemileri ile Şam, Reşit Paşa, Giresun, Tir-i Müjgan ve Urla donanma transportları yer almaktaydılar.

Sevr'in maddelerine göre Türkiye'ye 600 tonilatodan aşağı 13 adet ganbot ve torpidobot bırakılmıştı. Hattâ bu gemiler 7,7 cm.'likten büyük top taşıyamayacaklar ve tor-

pidobotların top kovanları sökülecekti. Bunlar, Preveze, Aydın Reis, Hızır Reis, Burak Reis, Kemal. Reis, İsa Reis, Sakız gambotları ile Sivrihisar, Sultanhisar, Draç, Musul, Akhisar ve Yunus torpidobotlarıydı.

Yavuz kruvazörü İstinye koyunda yaralı vaziyette yatıyordu. Diğer harp gemileri ise Haliç'e çekilmiş veya İzmit körfezinde hapsedilmişti. Bunlar Turgut Reis kruvazörü, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri, Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket torpido kruvazörleri, Muavenet-i Milliye ve Numûne-i Hamiyet muhripleri, Taşoz, Basra, Samsun torpidobotları, Zuhaf korveti, İntibah, Nusret ve Tir-i Müjgan mayın dökücü gemileriyle, eğitim gemileri ve Ertuğrul ve Söğütlü yatlarından ibarettiler.

Müttefik kuvvetlerin denetimi altında tutulmakta olan gemilerin cepaneleri, kazan kapakları ve top kamaları Fişekhahedeki özel depolarda muhafaza ediliyordu.

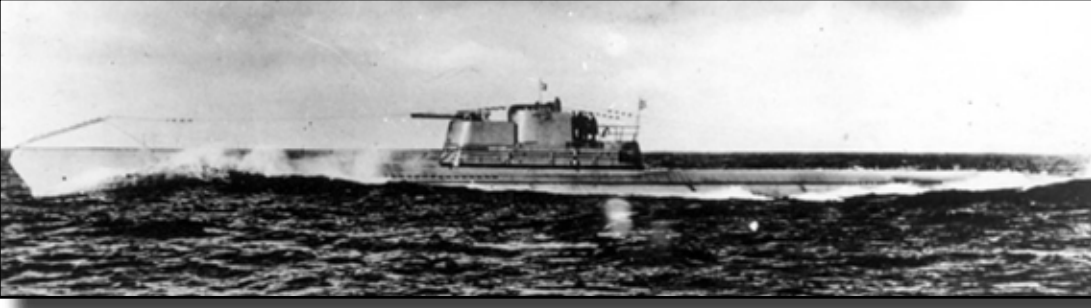
Bu gemilerde sadece nöbet tutacak kadar sınırlı mürettebat bulunuyor ve Okul gemisi konumundaki Hamidiye kruvazörü hariç hiçbirisine sancak çekilemiyordu. İzmit körfezinde bulunan Yavuz muharebe kruvazörü 9 eylül 1922 tarihinin ardından yedekte çekilerek Büyükkada açıklarına getirildi ve ona da sancak çekilmeye başlandı.

Uzun savaş yılları boyunca bağımsız kalmış olan Yavuz muharebe kruvazörü burada boyanıp, dış görünüşüne bir ölçüde düzen verdikten sonra yine yedekte çekilerek Bogaziçi'nde Rumelihisarı açıklarındaki şamandıralara bağlandı.

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyetinin ilan edilmesi nedeniyle yapılan 101 pare top atışı, Rumelihisarı önündeki Yavuz, Haliçteki Hamidiye ve Ertuğrul tarafından beraberce yapıldılar.

CUMHURBAŞKANI HAMİDİYE'DE

Atatürk 1924'teki Batı Anadolu gezisi sırasında 31 ağustos 1924 günü Bursa'ya varmış ve Bursa'nın kurtuluş şenliklerine katıldıktan sonra Mudanya'dan Söğütlü yatıyla Gemlik'e gelmişti. Bu kısa seyahatinde Söğütlü yatına Peyk-i Şevket tor-

Atılay Denizaltısı.

vido kruvazörü refakat ediyordu.

Cumhurbaşkanı o günlerde Karadeniz seyahatine çıkacaktı. Bu amaçla en uygun gemi olarak Hamidiye kruvazörü seçildi.

Hamidiye kruvazörü 11 eylül 1924 günü Mudanya'ya gelerek cumhurbaşkanı ve maiyet erkânını almak üzere bekledi. Bugünleri anlatan yayınlardan birinde heyecanlı dakikalar şöyle anlatılır:

«Ertuğrul yatından alınan beş çifte mavun futaya Üsteğmen Seyfi Efendi ve diğer altı çifte ile motora birer asteğmen verilerek iskeleye gönderilmiştir. Evvelâ Cumhurbaşkanının sonra da refakat edenlerin ve müstahdemlerin eşyaları gemiye gelmiştir. Saat 20.00 civarında, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın geldiği, sahilden işaretle bildirildi. Mavun futaya Cumhurbaşkanı ile eşi Latife Hanım, diğer motor ve altı çifte filikaya da Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Lazistan milletvekili Rauf, Yozgat milletvekili Salih Bozok, İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi, Başkâtip Tevfik Bıyıklıoğlu, Kâtib-i hususi Memduh, Ankara polis müdürü Dilâver, başyaver Nasuhî vc tezyin edilmiş durumda iken teğmen Seyfi Bengi idaresindeki futa, Hamidiye'nin sancak tarafına yanaştı. Cumhurbaşkanı iskelenin alt tavasına ayak basar basmaz «dikkat» borusu ile beraber 21 pare selâmlık topu atılmaya ve aynı zamanda Sिलistre çalmaya başladı. Üst tavaya çıkıldığı zaman, mızıka İstiklâl marşına başladı. Cumhurbaşkanı eşine yardım ettikten sonra kendilerini karşılayan gemi komutanı Bnb. Hüsamettin Ülsel'in elini sıktı. Bu esnada geminin grandı direğine cumhurbaşkanı forsu çekildi. Merasim kitasının teftişini dikkatli ve nüfuzlu nazarıyla yaptıktan sonra, sırada bulunan subaylar, gemi komutanı tarafından takdim edildi. Latife Hanım da Cumhurbaşkanı'na refakat ediyordu. Mi-

safirler kıç güverte üzerinde sancak tarafta mevkilerine geldiler. Bando ve ihtiram kıt'ası bayrağı cephelerine alarak, yeni mevkilerine geçtiler. Müteakiben de gecikmiş bulunan sancak merasimi yapılarak sancak arya edildi. Her tarafı tenvir lambaları ile donatılan geminin ışıkları yakıldı. Gazi Mustafa Kemal büyük bir haz içinde bulunuyordu.

«Peyk-i Şevket gemisine ve üss-i bahriye telsiz verilerek, ertesi gün saat 10.00 raddelerinde İstanbul Boğazı'ndan geçileceği için Boğaza harp gemilerinin çıkarılması bildirildi.» (*)

(*) Atatürk ve Donanma — Yazan: Alb. Rafit Metel.

CUMHURİYET DONANMASI DOĞUYOR

Çoğu Meşrutiyet devrinden ve Donanma-i Hümayûn Muaveneti Milliye Cemiyetinin halktan topladığı paralarla sağladığı gemilerden oluşan Türk donanması artık çoğu yaşlanmış bir kuvvet hâline gelmişti.

Cumhuriyet, devrinde deniz kuvvetlerimizin vurucu gücünü yenilemek amacıyla, Büyük Millet Meclisi, oy birliğiyle karar vererek millî bütçeden büyük bir miktarda para ayırdı ve vatan savunmasındaki millet ve devlet anlayışını bir kez daha ortaya koymuş oldu. Böylece millî bütçeden peşin ödenmek suretiyle İtalya ve İngiltere'ye, ayrıca Almanya'ya muhripler, hücumbotlar ve denizaltı gemileri sipariş edildi. Bunlar; 1925 senesinde sipariş edilen Birinci İnönü, İkinci İnönü denizaltı gemileriydi; program 1929 senesinde İtalya'nın Ansaldo tezgâhlarında inşa edilen Adatepe, Kocatepe, Tınaztepe ve Zafer muhripleri, Dumlupınar ve Sakarya denizaltı gemileri; Doğan, Martı ve Deniz Kuşu hücumbotlarıyla devam etti.

Gür denizaltı gemisi 1935'de, Sal-

dıray, Atılay, Yıldıray ve Batıray adları verilen «Ay» sınıfı denizaltı gemileri 1936'da sipariş olundu.

ATATÜRK DÖRT DENİZALTI GEMİSİNE İSİM VERİYOR

«Ay» sınıfı diye denizcilik tarihimize giren bu gemilerden ikisi Almanya'da, diğer ikisi de İstanbul'daki Taşkızak tersanesinde inşa olunmak üzere Germania Werft I.V. S. şirketine ısmarlanmıştı. Bu gemilerin adlarını koymak üzere Atatürk Başbakan Celâl Bayar'a şu direktifi verdi:

17 ocak 1938 «Başbakan Celâl Bayar'a, Yeni dört denizaltı gemilerimiz için bulduğumuz isimler şunlardır: 1) Saldıray, 2) Batıray, 3) Atılay, 4) Yıldıray.

Bunların mânâlarını izaha bile hacet olmadığı kanaatindeyim. Mânâları, son Türkçe olan bu kelimelerin kendisindedir; yani saldıran, batıran, atılan, yıldırın.

Kemal Atatürk».

SON VE EN BÜYÜK GÖREV

Denizlerimizin bekçisi olan donanmamız Atatürk'e son hizmeti, onun naşım İzmit'e kadar taşıyarak yaptı.

Bu merasim için Yavuz, Hamidiye kruvazörleri, Zafer, Tınaz muhripleri, Dumlupınar, Gür denizaltı gemileri. Doğan, Martı hücumbotları 16 kasımdan önce Haydarpaşa açıklarında demirlemişlerdi. Yabancı harp gemileri ise Moda koyu açıklarında yer almıştı. Bunlar arasında Fransızlar'ın Emile Bertin, İngilizler'in Malaya kruvazörü, Alman donanmasının ünlü Emden kruvazörü vardı. Ayrıca Rus donanmasından Moskova muhribi, Romanya'dan Regina Maria muhribi, Yunan donanmasından Hydra muhribi bulunuyordu.

İzdihamdan on bir vatandaşımızın öldüğü bu hüzünlü günde, Atatürk'ün aziz naşı, Yavuz kruvazörü ile İzmit körfezine doğru yol almıştı.

A black and white portrait of Said Halim Paşa, a prominent Ottoman statesman. He is shown from the chest up, wearing a dark, high-collared coat and a dark cap. He has a full, dark beard and mustache. The background is a plain, light color.

**Said Halim
Paşa ve
Yalısı**

Osmanlı

İmparatorluğu'nun talihsiz bir Sadrazamı

Mehmed Said Halim Paşa

Münir Sırer

Prens Mehmed Said Halim Paşa, Mısır Valisi meşhur Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu ve Prens Halim Paşa'nın büyük oğludur. 2 Şubat 1864 tarihinde Kahire'de doğmuştur. İlk ve orta eğitimini özel şekilde yaparak Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce okumuş, yüksek eğitimini İsviçre'de tamamlamıştır. 1899 yılında İsviçre'den İstanbul'a gelerek devlet hizmetine girmek istedi. Kendisine sivil Beylerbeyi rütbesiyle Paşa ünvanı ve Devlet Şûrası üyeliği verildi. Hürriyet Severler'le birlik olduğuna ve zararlı bâzı evrakla silâh bulundurduğuna dair yapılan ihbar dolayısıyla yalısı arandı. Bunun üzerine İstanbul'u terkedip Mısır'a ve sonra Avrupa'ya gitti. Avrupa'da bulunduğu sırada Türkiye'de anayasa rejminin geri getirilmesi için çalışanlara maddî ve manevî yardımlarda bulundu. İkinci Meşrutiyetin ilânı ve istibdat idaresinin sona ermesi üzerine İstanbul'a geldi. O sırada yapılan belediye seçimlerinde Yeniköy Belediyesi Başkanı oldu. Aynı yıl Âyan Âzası, yani senatör seçildi. Mahmud Şevket Paşa, 23 Ocak 1913 günü Sadriâzam olunca Said Halim Paşa, Hariciye Nazırlığına getirildi ve aynı yılın haziran ayının 11'inci günü Mahmud Şevket Paşa'nın bir suikaste kurban giderek öldürülmesi üzerine, Sadriâzam oldu. Aynı zamanda Hariciye Nazırlığı görevini de korudu.

Said Halim Paşa kabinesine ilk düşen iş, Mahmud Şevket Paşa'yı öldürenleri bulmak ve adalete teslim etmek olmuştur. Bunlar Sıkı Yönetim Harp Dîvânında yargılanarak çeşit-

li cezalara uğradılar. Haklarında idam hükmü verilenler 24 Haziran günü Bâyezîd meydanında asıldılar.

Bunlar, başta o sırada Pâdişâh bulunan V. Mehmed Reşad'ın kardeşi olup, daha önce ölen Ahmed Kemaleddin Efendi'nin kızı Münire Sultan'ın kocası ve eski Sadriâzâmlardan Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu Dâmad Salih Paşa olmak üzere Polis Müdürlüğü Siyasî Kısım eski Müdürü Muhip, Albay Fuad, Yüzbaşı Kâzım, Bahriye Teğmenliğinden kovulma Şevki, Teğmen Mehmed Ali, Çerkez Ziya ve kardeşi Hakkı, Topal Tefvik, Gelenbevî Lisesi Başmübaşırı Abdullah Safa ve otomobil makinisti Cevad'dır. Avrupa'da buldukları veya kaçtıkları için de Prens Sabahaddin Bey, eski Dahiliye Nazırı Reşid Bey, eski sefirlerden Şerif Paşa, eski mebuslardan Gümölcüne-

li İsmail Bey, Yarıbay Zeki Bey, emekli Jandarma Yüzbaşı Mehmed Efendi, Kemal, Midhat, Pertev ve Nazmi beylerle Abdurrahman, Kavaklı Mustafa, Kâzım ve Hikmet efendiler de giyaben idama ve taşınır, taşınmaz mallarının hazine mahkûm edildiler. Gözlüklü Emin Bey müebbet kalebentliğe (*), Kara Kemal ve Ragıp efendiler on beşer yıl kürek cezasına (**) çarptırıldılar. Süleyman Paşazade Âdil Bey giyaben müebbet kalebentliğe, Râif Efendi de giyaben on beşer yıl kürek cezasına uğradılar.

(*) Kalebent: Kale ya da şehir dışına çıkmamaya hüküm giyen suçlu

(**) Kürek Cezası: Gemilerde kürek çekme yoluyla uygulanan ceza. Ağır hapis cezası.

Bu arada Dâmad Salih Paşa'nın masum olduğu ve haksız yere idam

Yalın deniz tarafından görünümü.

Sadrazam Mehmed Said Halim Paşa.

edildiği dedikoduları yayılmış ve bu halk arasında büyük üzüntü yaratmıştı.

Balkan devletleri zaptettikleri ülkeleri paylaşmada uyuşamadıklarından Sırp'lar'la Yunanlılar, Makedonya için Bulgarlar'la savaşmaya başlamışlardı.

Balkan savaşını kaybeden Osmanlı Devleti, daha önce 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra'da imzalanan barış andlaşmasıyla Rumeli sınırının Midye-Enez hattı olmasını kabul etmiş, böylece Edirne, Bulgaristan'a terk olunmuştu. O sırada Said Halim Paşa Hariciye Nazırı bulunuyordu. Bulgarların son düştüğü durum üzerine bir ileri harekâta girişen ordumuz, Edirne'yi geri aldı. Bulgarlar bunun üzerine İstanbul'a delegeler gönderip, Edirne Türklerde kalmak ve Meriç nehri sınır olmak üzere 29 Eylül 1913 günü barış imzalandı. İşte bunun üzerine, Edirne'nin geri alınışındaki hizmetinden dolayı Said Halim Paşa'ya Murassa İmtiyaz (***) nişanı verildi ve yapılan törenle pâdişâh bunu eliyle onun göğsüne taktı. Gerçekten Said Halim Paşa

hükümeti İngiltere'nin, Fransa'nın, Rusya'nın ısrarlı muhalefetlerine ve böyle bir şeye razı olmayacaklarını bildirmelerine, Almanya ile Avusturya'nın bu hareketi çok tehlikeli bulmalarına rağmen, Edirne'nin geri alınması teşebbüsüne girişmiş ve Midye-Enez sınırını, Türkiye'nin Trakya'da bugünkü sınırı haline getirmiştir.

(***) *Murassa: Değerlili taşlarla bezemiş.*

İmtiyaz: Aydıcalıklı.

İSTİFA TEŞEBBÜSÜ

Said Halim Paşa'nın Sadriâzâlhî sırasında ikinci önemli olay, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesidir.

Babiâli, iki gruba ayrılan Avrupa devletlerinin birbirleriyle kıyasıya bir savaşa girişmiş olmalarından yararlanarak 9 Eylül 1914 tarihinde, sırtında ağır bir yük olarak taşıdığı, devletin şeref ve istiklâli ile bağdaşmayan kapitülasyonları, yâni yabancı devletlere verilmiş her çeşit aşırı imtiyazları, aynı amanda 1854 Paris ve 1879 Berlin andlaşmalarını yürürlükten

kaldırdığını ilan etti. Birincisi Sivastopol, ikincisi 93 savaşları sonunda imzalanan bu andlaşmaların bir kısım hükümleri, Avrupa devletlerine bazı durumlarda Osmanlı devletinin iç işlerine karışma olanağı veriyordu.

Osmanlı Devleti'ne sığınan ve satın alınıp Yavuz ve Midilli adları verilen iki Alman savaş gemisinin, Alman amiralinin komutasında olarak Karadeniz'e çıkıp Rus donanmasıyla çatışması ve bâzı Rus limanlarını topa tutması, Balkan Savaşı olayından henüz kurtulmuş olup çeşitli güçlükler içinde hocalayan devletin başına yeni bir belâ açmıştı. Bu olayı Pâdişâh'la Sadrazam ve vekillerden çoğu, olay olduktan sonra haber almışlardı. Ertesi günü Kurban Bayramı'nın birinci günüydü. Sâid Halim Paşa, ne saraydaki resmî bayramlaşma ve tebrik töreninde, ne de bayram olayında bulundu. Mâbeyn Başkâtibine bir tezkere göndermiş ve rahatsız olduğunu bildirmişti. Aslında Sadriâzâm ve sorumlu icranın başı olduğu halde kendisinden habersiz ve bir hükümet kararı olmadan böyle işlere girişilmesine fena halde sinirlenerek istifa etmiye karar vermişti. Bunu haber alan kabine arkadaşlarının Yeniköy'deki yalısına giderek pek çok ısrarla onu bu işten vazgeçirdikleri duyuldu.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal merhum diyor ki:

«Bir süre sonra kardeşim Tevsik Bey ile her zamanki gibi ziyaretine gittik. Bizden başkası bulunmadığından istifa konusundan söz olundu. Eski hukuk ve aradaki samimiyet nedeniyle bizi kendi ailesi fertlerinden saydığı için serbest konuşmaya izinliydik. Bu nedenle istifasının çok yerinde olup vükelânın ısrariyle geri almasını, haddimiz olmuyarak, hoş görmediğimizi ifade edince, gizli tutmak şartıyla şu sözleri söyledi:

«Zât-ı Şahane gizlice davet etti, gittim. Hâdiseden ve istifamdan teessüfle bahsederek:

«— Beni ancak siz tanırırsınız, sizi de ben tanırım. Sizin mevcudiyetinizle teselli buluyorum. Siz çekilirseniz ben kime söz anlatırım? Böyle tehlikeli bir günde beni şunun bunun elinde bırakmamanızı, istifanızı geri almanızı rica ederim. Dedi. Yü-

zümü öptü.

«Pâdişâhın şu halinden son derece müteessir oldum.

«— Bu iltifat ve itimâd-ı hümâyûnlarına karşı nefsimi feda etmiye mecburum. Dedim ve istifadan vazgeçtim.»

Mütarekeden sonra Meclisin Birinci Şubesinde aynı konuya ait verdiği ifade ise şöyledir:

«Bana bu olayı haber verdikleri zaman, “Memleketin hayatı ile oynuyorsunuz, ben sorumlu bulunduğum ve memlekette üç aydan beri nasıl bir maksat güttüğüm bilindiği halde mesele böyle bir şekil aldığı için artık duramam” dedim ve derhal istifa ettim. Gerçi “O zaman istifa etti, ama neden çekilmedi?” Diyenler var.

«O vakit düşündüm ve memleketi böyle bir felâket içinde bırakıp çekilmeyi vicdanen doğru görmedim. Eğer böyle düşünmeseydim, kendi şahsımı kurtarırdım. Fakat memleket felâkete giderken. “Ne olursa olsun, ben çekileyim” demiye vicdanım, razı olmadı. Hattâ, bana istifamı geri almayı teklif ettikleri vakit hadiseyi tamir etmek ve ilgililere tavsiye vermek şartıyla hükümette kalabileceğimi söyledim. Bu teklifimi kabul ettiler. Derhal itilâf Devletlerine başvururdum ve:

«— Biz sulhu korumak istiyoruz. Bir kaza olmuştur. Şu halde ne kadar zarar ve ziyan olduğunu bir komisyonla tesbit edelim, lâzım gelen tavsiyeyi verelim ve bu hadiseyi hiç olmamış gibi sayın. Dedim. Fakat, bu müracaat netice vermedi.»

O zaman Bahriye Nâzırı bulunan Cemal Paşa hatıratında bunları doğrulamakla beraber, Paşa'nın daha önce Almanya ile yapılan andlaşmayı imza etmiş olduğunu kaydeder. Bu andlaşma ile Osmanlı Devleti, Rusya'nın Avusturya-Macaristan VeJiahdının Bosna Sarayı şehrinde bir Sırp fedaisi tarafından eşyle birlikte öldürülmesinden doğan anlaşmazlığa fiilen müdahalede bulunduğu takdirde, bunu savaş sebebi saymayı kabul etmiş bulunuyordu. Halbuki bu anlaşmazlıkta Almanya'nın nasıl Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alması kaçınılmaz idiyse, Rusya'nın da Sırbistan'ın yanında yer alması aynı şekilde kaçınılmaz bir zo-

nuç idi. Buna göre, aslında bu andlaşmayı imzalamak, en azından savaşa girmeyi göze almak demektir. Said Halim Paşa ise buna hiç itirazda bulunmamış olduğuna göre sonradan göstermiş olduğu tepkinin az çok yapmacık olması gerekir. Ancak, savaşa giriş için yapılan oldu bittiden haberi bulunmadığı kesindedir. Said Halim Paşa'nın bu konuda gösterdiği tepkide, bu girişime kendisi adam yerine konulup haber verilmeden girişilmiş olmasının da mutlaka pek büyük payı vardır.

İTTİHATÇILARLA ÇATIŞMA

Said Halim Paşa, İttihatçılarm ilk tokatını, aynı zamanda üzerinde bulunan Hariciye Nazırlığı görevinden alınmasıyla yemiştir.

Halil Menteş anılarında diyor ki: «Hükümet Almanya ve Avusturya'nın yanında savaşa girmiş bulunuyordu. Aradan epeyce zaman geçmişti. Talât 1915 yılı Eylül sonlarında:

«— Halil Bey, Hariciye Nezâretine geçmelisin! Dedi.

«— Sadnâzâm, beni mühim siyasi müzakerelere davet ediyor ve danışmalarda bulunuyor. Buna bence lü-

zum yoktur. Dedim.

«— Kapitülasyonlar hakkında kendisine verdiği muhtırayı hatırlarsın. Bu mühim işi kim başaracak? Direksiyonu kim alacak? Dedi.

«— Sadnâzâm Hariciye Nazırlığını bırakmak istemiyecektir. Arzusuna karşı olursa bu, aramızdaki ahengi ve huzuru bozar. Dedimse de:

«— Biz ona meydan vermeyiz. Bu hayatî iş, başarılımalıdır. Bunu da sen yapacaksın, dedi. Birkaç gün sonra Sadnâzâm giyabında çıkardığı iradeyi bana tebliğ etti. 1915 senesi Ekim ayında Hariciye Nezaretine geçtim. Ertesi günü teşekkür için Said Halim Paşa'yı yalısında ziyarete gittim:

«— Senin Hariciye Nâzın olmanı can ve gönülden isterdim, fakat bu tarzda olmamalıydı. Dedi.

«— Ben bunu, hakkımdaki yüksek teveccühünüzün bir eseri olarak sanmıştım. Görüyorum ki razı olmadığınız halde yapılmıştır. Katiyyen kabul etmiyorum. Bendenizi mazur görünüz! Dedim.

«— Bu, oldu-bittidir, bozulması doğru olmaz- Senin bu işi önlemek için de çalıştığını biliyorum. Şahsınıza karşı bir kırgınlığım yoktur. Rica ederim, vazifenize devam ediniz!

Yalın'ın içinden bir görünüm.

Dedi.»

İşte bu olay, İttihad ve Terakki Partisine hâkim bulunan Enver-Cemal-Talât üzlüsüyle Paşa'nın arasının açılmasına neden oldu ve bu durumu gittikçe arttı. Sonunda Sadriâzâmlıkta da kalamadı. Son zamanlarında Nazırlardan kimse yanına uğramadığından odasında terk edilmiş tek başına oturur hale gelmişti. Bu yüzden sınırları gittikçe bozuluyordu. Nihayet Hünkârın hanımlarına ileride tahsis edilecek maaşa dair hazırlanan kanun tasarısının kendisine danışılmadan ve hattâ haber verilmeden oluşturulmuş olduğunu bahane edip imza etmeyi red ve 3 Şubat 1917 günü, sağlık durumunun bozuk olduğunu ileri sürerek, istifa etti.

TEVKİFİ, SÜRGÜNÜ VE ÖLÜMÜ

Ali Fuad Türkgeldi anılarında diyor ki:

«— Zât-ı Şahane evvelleri Said Halim Paşa'yı pek severdi. Hattâ kendi torunu ile onun küçük oğlu Ömer Bey'i evlendirmişti. Fakat Said Halim Paşa biraz unutkan olduğundan ve sonraları elinde iktidar kalmadığından Hünkârın arzulan yerine getirilemez olmuştu. Zât-ı Şahane de buna kırılarak:

«— O, bizim dediklerimizi yapmaz! Diyerek arzu ettiği şeyleri Talât ve Enver paşalara söylemeye başladı.»

Mütarekeden sonra Hürriyet ve İtilâf Partisi iktidara gelince eski iktidar mensupları aleyhine kovuşturma başladı. Enver Paşa, Cemal Paşa, Talât Paşa başta olmak üzere İttihad ve Terakki Partisi'nin bir kısım ileri gelenleri, mütarekenin imzasından hemen sonra yurdu terkedip gitmişlerdi. 30 Ocak 1919 tarihinde tutuklamalara girişildi. İlk tutuklananlar Ziya Gökalp, İsmail Canpulad, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Kara Kemal'in izinde bulunduğu 27 kişilik bir gruptu. Tutuklamalar, durmadan devam etti. 10 Mart günü ise Said Halim Paşa, eski Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, Halil (Menteş), eski Ayan Reisi, yani Senato Başkanı Rifat, Fethi (Okyar), eski Maarif Nâzın Şükrü, eski Hariciye Nazırı Ahmed Nesimî, eski Adliye Nâzın İbrahim evlerinden alınıp meşhur

Yalının bir salonu.

Bekirağa Bölüğü'ne götürülerek hapsedildiler. Bir süre sonra Said Halim ve kardeşi Abbas paşalarla, eski ve killerden ve İttihad ve Terakki Partisi Genel Merkezi üyelerinden bir kısmının yargılanmalarına karar verilerek Ayasofya'nın arkasındaki, adliye binası iken 1934 yılında yanan, Adliye Nezaretinde Ferik (Tümgeneral) Nâzım Paşa'nın başkanlığında kurulan Harp Divanına sevk olundular. 28 Nisan 1919 günü önüne çıkarıldıkları mahkeme, iddia makamının ileri sürdüğü suçlamalar dolayısıyla sanıkların cinayet mahkemesinde yargılanmalarına karar verdi. 28 Mayıs günü de bir İngiliz binbaşısı aracılığıyla onun da dahil bulunduğu altmış yedi kişi Bekirağa Bölüğü'nden alınıp koyun sürüsü gibi kamyonlara dolduruldu ve Galata'daki Arapyan Hanına götürüldüler. Biraz sonra da açıkta bulunan bir İngiliz gemisine bindirilip Malta'ya doğru yola çıkarıldılar. Aslında, mütareke devrinin kötü sadriâzâmı Dâmad Ferid Paşa, İngilizlere başvurarak Yunanlılar'ın İzmir'e çıkması ve Anadolu'nun yer yer işkale uğramaya başlaması üze-

rine İstanbul'da yapılan protesto mitingleri dolayısıyla halkın Bekirağa Bölüğü'ne hücum ederek tutukluları kurtarmaya kalkışacaklarını ileri sürüp bu çarenin alınmasını istemişti.

Said Halim Paşa, öbür tutuklularla birlikte tahliye edildikten sonra Sicilya'ya gitti ve İstanbul'a dönmek için başvuruda bulundu. Ancak, o sırada Tefik Paşa'nın başkanlığında bulunan hükümet, bunu sakıncalı görerek red etti. Paşa, bunun üzerine olayların gelişmesini beklemek üzere gidip Roma'da yerleşti. Burada bulunduğu sırada, 6 Aralık 1921 günü saat 17.00'de araba ile oturduğu evin kapısına geldiği sırada bir Ermeni fedaisi tarafından tabanca ile vurulup öldürüldü. Ölüsü İstanbul'a getirilerek, II. Mahmud türbesi haziresinde gömüldü. Vefatı sırasında 57 yaşında bulunuyordu.

HAKKINDA YAZILANLAR

Ölümünden sonra, onun ve İttihad ve Terakki'nin en büyük düşmanlarından Ali Kemal, Peyâm-ı Sabah gazetesinde şu satırları yazmıştı: «Zavallı Said Halim Paşa... Hakika-

ten, bîçare bir mahlûktu. Mehmed Ali Paşa'nın torunu olmaktan başka bir meziyeti yoktu. Doğru yolu bulmak şöyle dursun, bütün hayatında yanlıştın içinde yuvarlandı, durdu. Şöyle böyle bir servet sahibiydi; Mısır'da, Avrupa'da kendi halinde yaşayabilirdi. Bilhassa ne dilini, ne de kültürünü hakkiyle bilmediği bu memlekette siyaset ateşiyile oynamıya asla mecbur değildi. Kimin aklına gelirdi ki, böyle bir Mısır Prensi Sadriâzâm olacaktı. Olacaktı, fakat her gün tantanalı bir araba ile, alaylar ihtişamlar içinde konağından Babiâli'ye, Babiâli'den konağına gitmek ve gelmekten başka bir iş görmeyecekti. Çünkü hizmeti âdeta bostan korkuluğundan ibaretti. Ehemmiyeti, solda sıfır demekti. Hatta o bîçare mahlûk, bu hakikî vaziyet ve mahiyetini idrak edemiyerek bir parça huysuzluk etmiye başlayınca, adî bir hizmetçi gibi, kapı dışarı ediliverdi. İşte, Said Halim'in siyasî hayatı böyle bir oyun oldu, bu derece iflasla bitti.»

Celâl Nuri Bey ise, İleri gazetesine Ankara'dan yolladığı yazıda şöyle diyor:

«Said Paşa, yaradılıştta gayet cesur ve son derece iyimser bir kimseydi. Umumî Harbin pek fecî safhalarında Sadriâzâm olan Said Paşa, belâları Hz. Eyyub sabrıyla karşılıyordu. Birkaç belâ üzerine kendisine gittim. Asabı muvazenesini asla bozmamıştı. Kızımıyordu bile ve-kötümserce bir şey söylene uzun uzun teoriler ileri sürerek herkesi yatıştırmaya muvafak oluyordu.»

«Said Paşa merhumla iki kere hapisane ve esaret hayatı geçirdim.. Hepimizden iyi bir hayata alışkın olduğu halde hiç bir dakika mukadderatından, halinden şikâyet etmedi, Sadriâzâmlığından evvel ve sadnâzâmlığı sırasında Said Paşa her ne idiye, esir kampında da tıpkı o idi. Sadriâzâm olmakla ne biraz büyümüş, ne de esarete düşmüş olduğundan dolayı zerre kadar küçülmüştü. İyimserlikte ısrarlı ve âdeta inatçıydı. Ben ömrümde Said Paşa kadar gelecekte emin ve gerçekten iyimser hiç kimse görmedim.»

Aynı gazetede İsmail Müştak (Mayakon) ise, Ataullah Tank imzasıyla

şunları yazmıştı:

«Said Halim Paşa, siyasî bir intikam kurşununa hedef olabilecek ve yapılan işlerin hesabını doğrudan doğruya kendi koniyle ödeyecek şahıslardan değildi. Ben Said Halim Paşa'yı Sadaret mevkiinde açılan bir, fetret devrini kısa zamanda kesmek için çarçabuk Babiâli'ye getirildiği gün nasıl buldumsa, artık vücuduna lüzum kalmıyarak açık bir istiskal ile yalısına çekilmiye mecbur edildiği gün de öyle gördüm. Başına getirildiği siyasî hükümetin birinci âmili olmak şöyle dursun, ameli bile olamıyan Said Halim Paşa, bir vekiller meclisi reisinden, gurur ve ikbaltaparlığı içine gömülerek hiç bir şey görmiyen ve görmemesi istenen bir paravanadan başka bir şey değildi. Size tuhaf bir fıkra anlatayım. Bir gün Talât ve Enver Paşalar, galiba askeri harekât hakkında konuşurlarken odaya Ayan Reisi Rifat Bey girince hemen bahsi keserler. Bu muamele Rifat Paşa'nın kanına dokunur, Said Halim Paşa'ya şikâyet eder. Meğer, Paşa daha dertli imiş... Rifat Bey daha sitemlerini bitirmeden:

«— Sizin ki bir şey mi beyefendi? Onlar harpte olup bitenleri benden bile saklıyorlar! Der.»

Kendisinden anı olarak bugün yalınız Yeniköy'deki meşhur Said Halim Paşa yalısı kalmıştır.

SAİD HALİM PAŞA YALISI

Said Halim Paşa Yalısı İstanbul'un Yeniköy semtinde olan bir yalıdır. Rıhtımındaki iki arslan heykelinden dolayı "Arslanlı Yalı" adıyla da anılan yapı, neo-klasik tarzda inşa edilmiş olup, 19. yüzyılın son çeyreğine aittir. Üslubuna uygun olarak, daha sakin dış görünüşüne karşın, dekorasyonunda ağır arabesk unsurlar kullanıldığından, küçük bir Arap sarayını andırır. Yapı adını Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın dört oğlundan biri olan Prens Mehmet Abdülhalim Paşa'nın oğlu olan Said Halim Paşa (1861-1921)'dan almıştır.

Yalının planında harem ve selamlık aynı çatı altında yar almaktadır. Kuzeyde bulunan harem bölümüyle, güneyde bulunan selamlık bölümüne ahşap, camekânlı bölmelerle girilir.

Yalının belirlenen ilk sahipleri Düzoğulları ailesidir. Düzoğulları'ndan kalan yalığı Aristarhis ailesi tamamen yıktırılmış ve yaklaşık 1863 yılında yeniden inşa ettirmiştir.

Yalı 1876 yılında Mehmet Abdülhalim Paşa'nın mülkiyetine geçmiştir. Ancak o dönemde yalının harap halde olması ve istenilen büyüklükte olmaması nedeniyle Çanakkaleli mimar-kalfa Petraki Adamandidis'e bugünkü biçimiyle yeniden yaptırılmıştır. Abdülhalim Paşa'nın 1890 yılında vefatı sonrası, yapı dokuz çocuğuna kalmıştır. Said Halim Paşa, kardeşlerine ait hisseleri satın alarak 1894 yılında yalının tamamına sahip olmuştur. Said Halim Paşa öldüğünde ise yapı vârislerine kalmıştır. Özellikle Arap müşterilere kiralanan yapıda, bir dönem Kral Faysal da kalmıştır.

Yapı 1968'de Turizm Bankası'na geçmiş ve bir süre sadece yabancılara hizmet eden bir kumarhane olarak kullanılmıştır. Yangın tehlikesi ve benzeri nedenlerle kumarhane 1972 yılında Hilton'a devredilmiştir.

1974 yılında onarım gören yalı, 1980-1984 döneminde, Türkiye Anıt ve Çevre Koruma Vakfı tarafından tekrar büyük bir onarımdan geçirilmiştir. 1984'te dönemin Kültür Bakanı Mükerrrem Taşcıoğlu, Yalı'nın devlet misafirhanesi olarak kullanılacağını duyurmuştu.

1989'da Türkiye Kalkınma Bankası tarafından yalının bahçesi yaz aylarında restoran olarak işletilmiş, odalarının bir bölümü müze olarak düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra Başbakanlık yazlık konutu olarak da kullanılmış ve zaman zaman resmi toplantılar burada yapılmıştır.

1995'te, Tansu Çiller'in başbakanlığı döneminde çıkan yangında büyük bölümü yanan yapının 1998'de yenileme çalışmalarına başlanılmıştır. "Başbakanlık Resmi Konuk Evi" adı altındaki bu restorasyon 2002 yılında tamamlanmış, 2004 yılında Göçtur Turizm AŞ'nin işletmesine devredilene kadar da kullanılmamıştır.

2005 yılında Yeniköy Turizm şirketi tarafından 49 yıllığına kiralanan Said Halim Paşa Yalısı günümüzde düğün, nişan, mezuniyet ve çeşitli organizasyonları düzenlemektedir.

Osmanlı'nın Gümüş ve Altın Madenleri

Osmanlı, Altın ve Gümüş sikkelerini en çok Trabzon vilayetine bağlı Gümüşaneden elde ettiği maden cevherleriyle yapıyordu

Neriman Kurt

Madenler arasında, toplumların ekonomik durumlarına etkisi bakımından altın ve gümüşün önemli bir yeri vardır. Eski devirlerden itibaren altın ve gümüş rezervlerinin keşfedilmesi, bu değerli madenlerin çoğalmasına ve aynı zamanda bir değişim aracı olan paranın satın alma gücünün zaman zaman değişmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki altın ve gümüş madenlerinin bulunduğu yerler incelenirse, bazılarında önemli miktarda maden cevheri elde edildiği halde, bir kısmının parasal olanaksızlıklar nedeniyle boş durumda kaldığı görülür.

Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde gümüş madeni bulunduğu halde, bunların ancak bir kısmından yeteri kadar cevher çıkarılabılmıştır. Başlıca gümüş madeni çıkartılan yerleri şöyle sıralayabiliriz. Gümüşhane, Gümüşhacıköy, Üsküp yakınlarında Karatova, Bosna yakınlarında Serebreniçe, Novobırdo, Sidrekapsi, Şam ilinde Cebel-i Lübnan, Anadolu'da Kağızman, Hakkâri ve Bingöl. XVII. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi, «Seyahatnarae»sinde gezdiği ve gördüğü yerleri anlatırken, altın ve gümüş çıkartılan bazı Şehirlerden de söz etmiştir. Örneğin Çatça adı da verilen Gümüşhane madenini şöyle anlatır:

EVLIYA ÇELEBİ'NİN ANLATTIKLARI

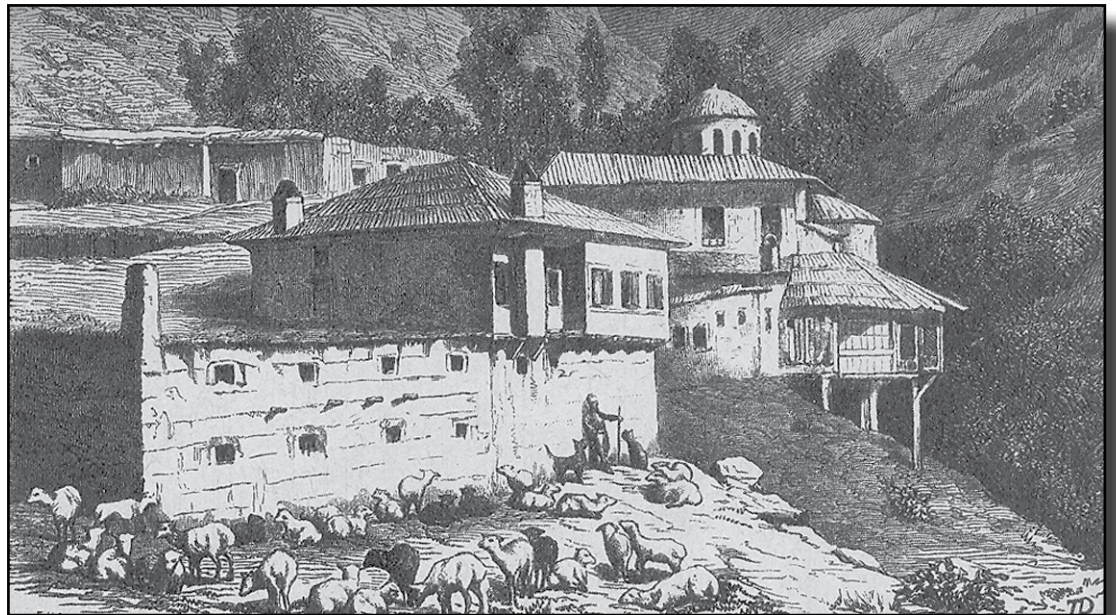
«...Bu şehirde Büyük İskender'in hükemâsından biri, gümüş madeni bulunduğundan İskender'e şehri âbâd ettirmiştir. Sonra Gürcülerin eline geçmiştir. Bilâhare Azar-

beycan hükümdarı Uzun Hasan'ın eline düşmüş, Uzun Hasan Şah ise Fâtih ile Tercan sahrasındaki muharebede mağlûb düştüğünden, kale Fâtih Mehmed Han'ın eline geçmiştir. O sırada, burada olan gümüş madeni hiç bir yerde yoktu. Şehre o zaman Gümüşhane denilmiştense de, Defterhane-i Âl-i Osman'da Çatça yazılmıştır. Şehir halen Osmanlıların elinde olup, yetmiş kadar kimi âtil, kimi işler gümüş madenleri vardır. Osmanlı mülkündeki sair gümüş madeni olan yerler de şehirdir. Anadolu'da Kağızman, Hakkâri, Bingöl, Sancar ve Şam ilinde Cebel-i Lübnan, Mağanoğlu dağı ile Rumeli'de Bosna hududunda Serebreniçe, Üsküp yakınlarında Karatova, Priştine yakınlarında Novobırdo, Selanik yakınlarında Sidrekapsi ve daha sair yerlerdir. Ama bu Gümüşhane şehrinin damarları yedi koldan, kol kalınlığında damarlar olup cümlesi kurşunsuz halis cevherdir. Bu şehirde

emin mahallerde darphaneler vardır, lâkin bu asırda muattaldır...»

Evliya Çelebi ayrıca Gümüşhacıköy'deki gümüş madeninden de şöyle söz eder: «...Amasya sancağı toprağında iltizam ve emanet-i azimdir. Her sene iltizam için devlet kapısına yetmiş kadar halis gümüş ve bin çift gümüş at çulu verip muhasebesine mahsup ederler. Osmanlı mülkünde de yetmiş yerde gümüş madeni vardır, fakat bunun gümüşü gibi halis cevher bir diyarda yoktur. İnsan eline alsa hamur gibi ezilir. Gümüş, ateşten beyaz süt gibi çı kıp damgay-ı sultaniye gelir. Toprak altında yedi damardır. Allah'ın emriyle günden güne kalın damarlar çıkmaktadır. Bu şehrin cümle halkı evlâd ve ayâlleriyle gümüş-haneye hizmet ederler.»

Seyahatnamende Sarıyer'de çıkartılan altın madeni ile ilgili bir kısım da vardır: «...Sarıyar kasabasında bir kürre-i bâlâ vardır. Tâ zirve-i

Gümüşhane'nin bir gravürü.

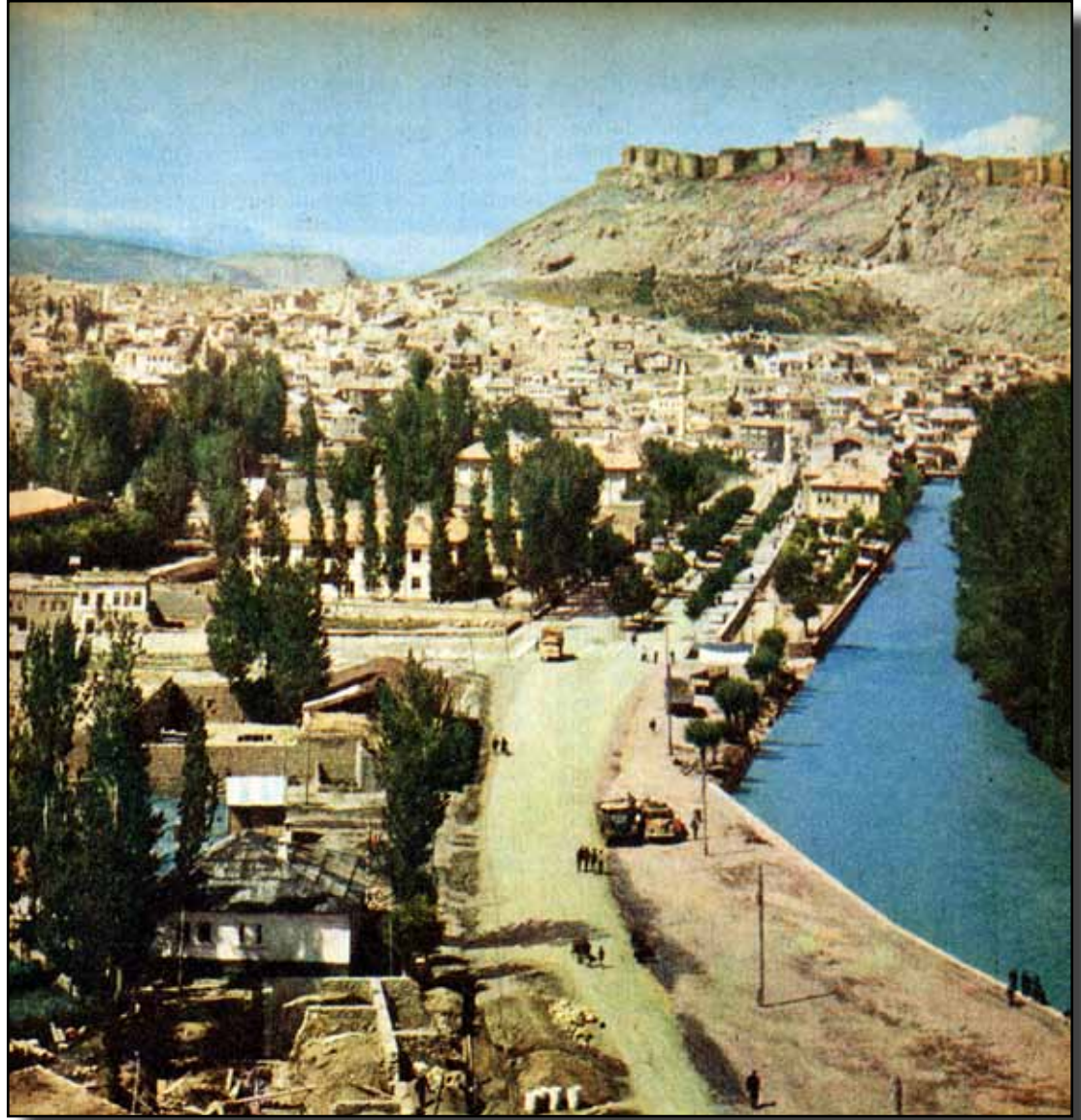
âlâsına varınca serapa bağ ve bağ-çedir. Ol cebel-i âlînin canib-i şarki-sinde sahil-i bahre karib (yakın) bir garda (mağara), zehe bi halis madeni vardır. Rum asrından tâ Sultan Ahmed asrına gelince, bin yük akçe iltizam ile emanet olunur bir madeni has idi. Defderdar Ekmekcizâde Ahmed Paşa «Cevheri ufak olup, faydası kalil oldu.» diye kapattı. Halen muattaldır; ama yine taraf-ı sultandan ferman olursa bu âlâ madenden kâfi derecede maden husulü mümkündür...»

Buradan da anlaşılacağı gibi altın ve gümüş madenlerinin çıkartılması için yapılan masraflar, genellikle elde edilen cevherin değerinden fazla olduğundan, bazı madenler boş durumda kalmıştır. Bu madenlerden bazılarının bir süre sonra tekrar işletilmeye başladığı görülür.

BİR BELGE

Her madende olduğu gibi altın ve gümüş madenlerinde de, civardaki köylerin halkı çalışırdı. Bunlar her türlü vergiden muaftılar. Aralarında anlaşmazlık çıktığı zaman işlerin aksamaması için dâvalarına maden eminleri bakardı. Madenler için gerekli olan odun, kömür ve işçinin erzak ihtiyacı yakındaki köylerden sağlanırdı. Aşağıya aldığımız belge, yeniden açılıp işletilen Sidrekapsi gümüş madeni için gerekli olan kömürün civar köylerden sağlanmasına dairdir:

«Selanik kazasında bulunup uzun süreden beri boş bulunan Sidrekapsi madeninin, daha önce olduğu gibi açılıp işlettilmesi konusunda Ferman çıkarılarak, bu işe Selânikî Çavuşzâde Hüseyin Ağa nazır tayin olduğundan, eski madene bağlı vergileri karşılığında kömür bedeli vermekte olan yukarıda adı geçen kazadaki köylerin bazıları dağılıp civar köylerde yerleştiklerinden dolayı halen kömür bedeli vermekte olan köylerin ve eski kayıtlardan defter harici kalmış olup köy ve çiftlik olduğu halde eski maden kıymetine tayin olunan köylerin adı geçen nazıra hitaben ferman geldiğinden emir mucibince kendisine itimad edilen bir nâib ihsan olunmuş ve defterde yazılan eski kömür köyleri ile son-

Gümüşane'nin 50 yıl önceki bir fotoğrafı.

radan yazılmış olan köy ve çiftliklere teker teker varıp, ahalisini toplayıp ve mevcut olan halkın isimlerini yazıp, sonradan köyde oturanların meskenlerini de deftere kayd ve işaret etmeleriyle kadı tarafından verilen defterdir ki köy ahalisinin bazıları vesika itibariyle haneye kıyas olunup hane hesabınca ve bazı menfaati olmayan yerlerde vaki ve ahali fakir olup hane hesabınca beygir vermeye kudretleri olmayan köy ahalisinin malları ve erzak ve kâr ve kazançları kendisi tarafından imzalanmış defter özetinin ilâvesi malûm olmak için nazıra verildi.»

Madenler zaman zaman eşkıyanın tecayüzüne uğradığı için, civardaki aşiretler ve ulûfeli neferler madeni korumakla vazifelendirilirdi. Hazine adı verilen altın ve gümüş madenlerinin çıkartıldıkları yerlerden İstanbul'a gelinceye kadar geçeceği bölgelerde görevli olan vali, vezir, mütesellim ve kadılara emirler gönderilerek; hazinenin bir tecavüzden etkilenmemesi için gereken tedbirin alınması ve bir zarar geldiği takdirde bunun tazmin ettirileceği kendileri-

ne bildirilirdi. Bu sebepten, altın ve gümüş madeni İstanbul'a ulaştıncaya kadar hangi şehrin hududuna gelse, silâhlı adamlar çıkartılarak herhangi bir soygunu önlemek için gereken dikkat gösterilirdi. Fakat bütün bu tedbirlere rağmen bazan eşkıya hücumuna uğranırdı.

Gümüş madeninin çıkartıldığı yerlerde çok kez darphaneler bulunurdu. Gümüş ve altın cevheri bulunduğu zaman, bunlardan biraz örnek alınarak incelenmek üzere bu darphanelere gönderilirdi.

XIV - XVI. YÜZYILLARDAKİ ALTIN VE GÜMÜŞ PARALAR

Osmanlı İmparatorluğu zamanında ilk kez basılan gümüş paraya, beyaz sikke anlamına gelen «Ostnanî akçası» denmişti, imparatorluğun ilk zamanlarında basılan bu akçanın ağırlığı aşağı yukarı bir gramdı.

İlk kez Sultan Orhan zamanında 100 dirhem gümüşten 269 akça kesilmiştir. Bu tarihe gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Selçuklu ve Bizans paraları tedavüldeydi.

Sultan Orhan'dan sonra tahta ge-

çen padişahlar kendi adlarına ve ayarı zaman zaman değişen sikkeler bastırmışlardır.

II. Murad zamanında 100 dirhem gümüşten 375 akça kesilmişti. Fatih Sultan Mehmed tahta çıktığı zaman babasının devrindeki akçaları tedavülden kaldırarak ayarı düşük akçalar bastırmıştı. Bu şekilde bastırılan akçaların hazineye yarar sağladığı görülerek, her on senede bir ayarı düşük akça bastırılmasına karar verilmişti. Yine Fatih devrinde kimse- nin eski akça kullanmaması, elinde gümüş ve eski akça bulunduranların darphaneye getirip teslim etmeleri, kuyumcuların ise 200 dirhemden fazla gümüş alıp satmamaları için

emirler verilmişti.

Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra, burada kendi adına altın sikke kestirmişti. Üzerinde yalnız sultan unvanı bulunan 923 tarihli bu sikkelere Mısır'da «Sultanî» denildiği gibi «Eşrefî» de denmişti. Sultan Selim Mısır'dan dönerken beraberinde altın ve gümüş paralar da getirdiğinden, Osmanlı altınlarına şerefi ve eşrefi denmeye başlamıştı. Hattâ yabancı altınları bile bu isimle söylenmiştir.

XVI. YÜZYIL SONLARI

Amerika'nın keşfinden sonra burada bulunan altın ve gümüş madenleri 16. yüzyılın başlarında Avrupa'ya

gelmeye başlamıştı. Avrupa ülkelerinde çoğalan bu değerli madenlerin Osmanlı ülkesine geçişi ise, XVII. yüzyılın sonlarına rastlar. Bu devirde gümüşün değerinin devamlı artması sonucunda paranın değeri düşürülmüş, daha sonra 1588 yılında sikke iyiletilmesine karar verilmişti.

Aşağıya sadeleştirerek aldığımız özet, Darphanenin 1588 yılındaki durumunu göstermektedir:

«997 (M. 1588) senesinde halen kullanılan kuruş seksener akçaya geçerli olup beher kuruş dokuzar buçuk dirhemdir ve bir dirhemden fazla bakırı vardır. Eritilip çil akça kesildiği takdirde, akça ayarı üzere altmış beş akça hasil olur. Bu mânayı ticaret erbabı bilip, çil akçanın faydasını anladıkları için yeni akça her kimin eline geçerse saklayıp kuruş harcetek üzere olduklarından yeni akça bulunmaz olmuştur. Bütün halk ıstırap içindedir. Buna çare budur ki kullanılan kuruş yetmişer akçaya geçerli olup ve hazineye altmış sekizer akçaya alınıp yetmişer üzere masraf ola. Böylece yeni akçanın faydası az olduğundan rağbette kalıp asla bir ferâ saklamaytp Padişah'ın saltanatının devamı için dua ederler. Kuruş yetmişer akçaya geçerli olursa hazine tarafından dahi zararı yoktur. Zira alınan kuruş altmış sekizer üzere alınıp ikişer akça fazlası ile sarf olunur. Bu takdirde devlet hazinesine zarar olmaz. Nihayet mukataalardan alınıp şimdiye kadar hazineye gönderilmeyen Ağustos irsaliyesinden ve koyun vergisinden alınan akçadan bir miktar azalma olur. O da fazla değildir. Cümle on beş yük akça azalma olur. Alemin ıslahı için bu miktara razı olup ve bir altın, eskisi gibi yüz yirmişer akça üzerine geçerli olup fazla ve eksik olmamak üzere, fermanları olursa, Osmanlı ülkelerinde vaki her kadı ve müfettişe emirler yazılıp, vergi toplamaya başlamadan evvel Çavuşlarla gönderilip sonra açıklandığı gibi tenbih ve tatbik edilmesi hususunda Padişah'ın izni ne şekilde olursa, yüce padişahın el yazısıyla işaret edilir ki icabına göre tatbik olunup acele olarak gerektiği üzere Osmanlı ülkelerine emirler gönderile. Ferman adaletli Sultan hazretlerindir.»

50 yıl önceki Gümüşane'den bir görünüm.

Sümbül Efendi

Kendi adıyla anılan bîr tarikatın kurucusu olan Sünbül Efendi, ilim ve irfan sahibi bir kişi idi. Koca Mustafa Paşa Camii'ni dergah olarak seçmişti.

Rahmi Şakirzade

Sünbül Efendi, Zahid Alâaddin Ömer bin Akmal Alâaddin Gilânî El-Halvatî tarafından kurulan Halvetîye tarikatının Cemaliye kolunun Sünbülüye şubesini kuran kişidir. Asıl adı Yusuf Sünbül olup, babasının adı Ali, dedesinin ise Kaya Bey'dir. Lâkabı Ziyne'din (dinin ziyneti) veya Sinaneddin (dinin kılıcı) dır. Halk arasında Sünbül Sinan Efendi adıyla bilinir.

Fatih Sultan Mehmed'in padişah olmasından bir yıl sonra, 1452 tarihinde Merzifon'un Borlu kasabasında dünyaya gelen Sünbül Efendi'nin çocukluk devresi ve ilk eğitimi burada geçmiştir. Daha sonra, 1465 senesinde İstanbul'a gelen Sünbül Sinan, ileri eğitimini, II. Bâyezid devrinin en ünlü âlimlerinden olan ve Osmanlı Devleti'nin sekizinci Şeyhülislâmı diye bilinen Efdalzade Hamideddin Efendi'den ders alarak otuz yaşında tamamlamıştır. Ruhundaki ilâhi feyzin gelişimi de şu şekilde olmuştur: O zamanlarda Hazreti Ebd Bekir sülâlesinden, olan Aksaraylı Mevlâna Cemaleddin'in feyz verdiği Mehmed Hamideddin El-Cemalî adındaki büyük bir mürşid Amasya'da yaşamaktaydı. Ona Kazaskeroğlu olduğu için Çelebi Halife de diyorlardı, işte Amasya'da Valilik yapan Şehzade Bâyezid, Çelebi Halife ile sık sık buluşarak, kendisiyle sohbet etmeyi

çok severdi.

Babasının vefatından sonra Padişah olan II. Bâyezid, veziri Koca Mustafa Paşa'ya şimdiki Kocamustafapaşa semtinde bulunan ve o zaman halk arasında «Kızlar Kilisesi» olarak bilinen mabedin camie dönüştürülmesi için emir verdi. Aslında bu bina VI-VII yüzyıllarıya ait Andres Manastırı olup I. Basil, VII. Mikhail zamanlarında onarımlar görenek kilise halini almıştı. Bina camiye dönüştürülüp bir yıl sonra vakfiyesinin tescili de yapılıncaya şeyhliği Cemaleddin Halvetî'ye teklif edildi. Teklifi kabul eden Halveti yüz kişilik maiyetiy-

le birlikte İstanbul'a gelerek, buraya yerleşip ders verme görevine devam etti.

İLÂHÎ RÜYA

Genç Sünbül Sinan ise bir gece rüyasında, su almak için bir kuyunun başına birikmiş olan halk arasından, kendisi de su almak istedi ve elini su almak için kuyuya uzattığında, kuyu birdenbire taşarak, suyunun daha kolay aldığını gördü. Bu rüyasının tabiri için de, Şeyh Cemaleddin'in huzuruna çıktı. Şeyh'in ona «Sende ilâhi feyzin coşkunluğu var ve sana karşı geliyor. Sen ise neden onu açığa çı-

Sünbül Efendi'nin türbesinde dua eden bir kadın.

Tarikat mensuplarının gömülü olduğu türbe.

karıp uygulamiyorsun.» demesi ise, Sünbül Sinan'ı uyandırmaya yeterli geldi.

Çelebi Halife'nin bu. sözleri ruhunu Allah muhabbetiyle birleştirdi ve tüm dünya nimetlerinden vazgeçerek, kendisinde bulunan büyük bir ruh hâkimiyetini isbat etmiş oldu. Aslında, Sünbül Efendi'nin bu hali, zamanında hiç kimseye nasip olmamıştı. Çünkü böyle bir mertebeye erişmek için çok çalışması gerekiyordu.

1489 senesinde dergâha derviş olarak giren Sünbül Efendi, nefsinin terbiyesinde ve ibâdetinde o kadar ileri gitti ki, şeyhi bile onun mutlak bir teslimiyetle yaptığı ibadeti seyretmekten zevk alır olmuştu. 1496 senesinde ise, Şeyh Cemal Halveti artık Sünbül Efendi'ye hilâfet verme zamanının gelmiş olduğunu anlıyarak onu Mısır'a gönderdi. O zamanlarda Mısır, Memlûklar hâkimiyeti altında idi. Saltanat koltuğunda bulunan Kaytbay oğlu Nasıreddin Mehmed Sultan, Sünbül Efendi'ye çok hürmet etti, hattâ camisinde halkını aydınlatması için ricada dahi bulundu.

Sünbül Efendi'nin ilim ve irfanına Mısır uleması da hayran olmaktan kendilerini alamadılar.

Mısır'da üç sene kalan Sünbül Efendi, şeyhinden bir mektup aldı. Şeyhi Şam yoluyla Hac'ca gideceğini, onun da Mekke'ye gelmesini istiyordu. Sünbül Efendi, şeyhinin bu emrini yerine getirmek için sefer ha-

zırlığını tamamlayarak yola çıktı. Mekke'ye geldiğinde, şeyhinin yolda vefat etmiş olduğunu öğrendi. Şeyh bir de vasiyetname bırakmıştı. Bunda üç şey bildiriyordu: Birincisi kendisinin Hac yolu üzerinde görülmesi; ikincisi, dergâhın şeyhliğini Sünbül Efendi'ye bıraktığı; üçüncüsü ise Sünbül Efendi'nin, kızı Safiye ile evlenmesi idi. Bu vasiyetleri yerine getiren Sünbül Efendi, şeyhlik makamında tam 37 yıl bıkmadan, yorulmadan çalışmıştır.

Kocamustafapaşa dergâhı onun zamanında padişahların dahi ziyaret ettiği bir yer olmuştu. O kendi müridlerine verdiği derslerle yetinmez, Ayasofya Camii'ne gidip vaazlar vererek halkı da aydınlatırdı.

Sünbül Efendi müridlerine verdi-

ği görevlerin yapımında o kadar titiz davranırdı ki, hatalarını gördükçe «Ben on sekiz sene arkamı yere koymadım ve bir yere dayanmadan odanın ortasında oturdum. Uykuyu da o vaziyette uyudum.» diyerek örün nefislerini daha iyi terbiye etmeye teşvik ederdi.

İslâmî ilimlerde o kadar güç ve kudret sahibi idi ki, Osmanlı tarihinin kaydettiği en büyük Şeyhülislâmlardan biri olan Kemal Paşazade, Sünbül Efendi'yi çok sever ve birleştikleri toplantılarda onu, kendisinin üst tarafına oturturdu.

Sünbül Efendi semâ yapardı, zikullahlarda coşarak, Mevleviler gibi kalkıp semâ ederdi, bunu gören müridleri de kendisine katılırlardı. Fakat bazı ulema, Mevlevîlerin yaptıkları semâdan ötürü dinsiz olduklarını iddia ederlerken, Sünbül Efendi'ye böyle bir şey demeye cesaret edemiyorlardı. Yalnız bâzı toplantılarda kinayeli sözlerle bunu kendisine hissettirdiler.

Sünbül Efendi yaptığı konuşmalarla onların bütün bu iddialarını çürütürerek, kendilerini cevap veremiycek kadar korumasız bıraktı.

YAVUZ SULTAN SEÜM VE SÜNBÜL EFENDİ

Bu arada II. Bayezid saltanattan feragat etmiş, yerine Yavuz Sultan Selim geçmişti. Bu hiddetli padişahın Sünbül Efendi ile karşılaşmasına Koca Mustafa Paşa'ya olan kını neden olmuştur.

Sünbül Efendi'nin türbesi.

Koca Mustafa Paşa Camii.

Yavuz Selim eski saltanat geleneği, Bursa'ya ecdadının türbelerini ziyaret için gittiğinde, Şehzade Cem'in de türbesini ziyaret eder. Amcası olan Cem Sultan'ın öldürülüşünde Koca Mustafa Paşa'nın da rolü olduğunu düşünerek, onu Bursa'da idam ettirir ve adına yaptırdığı vakfının yerle bir edilmesini emreder. Fakat Kocamustafapaşa Camii'ni yıkmak için giden adamlarına Sümbül Efendi şiddetle engel olur.

Bunun üzerine hiddetlenen Yavuz, yıkma işine bizzat nezaret etmek için maiyetiyle Kocamustafapaşa'ya gider. Padişahın yolda olduğunu haber alan Sümbül Efendi, müridleriyle beraber dergâhın kapısı önünde saf tutarlar. Onların bu halini gö-

ren Padişah, içinde hiddet yerine büyük bir hürmet hissini oluşturduğunu görür. Hattâ Sümbül Efendi'ye «Sizleri ziyarete geldik» der. Sümbül Efendi ise «Padişahların emirleri her zaman yerine getirilir. Sizin de emrinizin yere düşmemesi için, buyurun emir verin de bari medreselerin ocak başlarını yıksınlar» der. Hemfikir olan Yavuz, emir vererek medrese bacalarını yıktırır. Bir rivayete göre de, Sümbül Efendi Yavuz'un huzurunda saf tutmamış, kılıcını yarıya kadar sıyıran Yavuz'a cübbesinin iki cebinden birer yılan hücum etmiş, bunun üzerine Yavuz'un da akli başına gelerek ona hürmet etmiştir. Fakat, gariptir ki Yavuz, Mısır seferinden döndükten sonra Kocamustafapaşa Ca-

mii yine onun hışmına uğramıştır. Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı bir köşke konulması için Kocamustafapaşa Camii'nin içindeki yeşil iki mermer sütunun getirilmesini istemiş, ancak Sümbül Efendi'nin buna da şiddetle karşı koyması böyle bir olayın oluşmasını önlemiştir.

ESERLERİ

Çok büyük ilim ve irfan sahibi olan Sümbül Efendi'nin iki eseri vardır. Birincisi Sümbüliye tarikatının bütün inceliklerini anlatan «Risâletül-Etvar», ikincisi ise Mevlevîlerde olduğu gibi yapılan devran ve semâların İslâm dinine kesinlikle aykırı olmadığını, güçlü delillerle isbat ettiği «Risale-i Tahkikiye» adlı eseridir. Hattâ bu eserin lehine Şeyhülislâm Ebussuud Efendi de bir fetva vermiştir. Bugün Sümbül Efendi Türbesi'nin ön cephesinde yazılı btılunan bu fetvada şöyle denilmektedir:

“Elcevap: İşbu tarikat etrafında toplananlar içinde müminlerin ve olgun kimselerin bulunduğu malûmdur. Bu ilim ve irfan sahibi kimselerin arasından bir çok ermiş kimselerin de çıkmış olduğu şüphesizdir. Cenab-ı Allah'ın ismiyle zikrederlerken yapmış oldukları devran ve semâları tenkid eden cahil vaizler kendi kendilerinin bilgisizliğini ortaya koymuş olurlar. Eğer daha da ileri giderlerse onlara uymak caiz değildir. Bu cahil vaizler hakikatleri görüp imanlarını tazelemezlerse, kâfirlere yapılan muamele gibi muamele yapmak gerekir. Allah böyle kimselerden bütün âlemi korusun.”

Böyle bir tarikat şeyhinin ölümü 1529 senesine rastlamaktadır. Ruhunu teslim etmeden önce şeyhliği kime lâyük gördüğünü sorduklarında, hiç kimsenin adını vermeyen Sümbül Efendi «Benim yerime bir Habeş köle dahi gelse kabul edin.» demiştir.

Naşı Fatih'e götürülüp, Şeyhülislâm Kemal Paşazade Şemseddin Ahmed Efendi tarafından kaldırılan cenaze namazından sonra tekrar Kocamustafapaşa Camii'ne getirilerek toprağa verilmiştir.

Bugün türbesi, murat dileyen ziyaretçilerle dolup taşmaktadır.

Harem-i Hümayun 2

Geçen sayımızda «Harem-i Hümayûn» başlığıyla yayınladığımız eserin devamını sunmaktayız.

PADIŞAH OĞULLARI: ŞEHZADELER

Bu prensler, haremın bitişiginde, şimşirlerle çevrelendiğinden «Şimşirlik» denen yerde oturur. Burası, her biri birçok odalar ve yüksek duvarlarla çevrili avlulardan meydana gelen on iki daireden ibarettir. Her şehzadeye on, on iki cârîye, son üç Oda'dan alınma genç içoğlanları hizmet eder. Kendilerine bağlı subay da vardır ama, şehzadeler onları hiç görmez. Sarayın öteki sakinleriyle ilişki kurlmaları yasaktır. O kadar ki, en küçük bir mektup veya yazıyı taşımaya cüret edenin cezası ölümdür. Hastalandıkları zaman doktor çağırabilmeleri için, padişahın özel izni gereklidir ve o zaman bile siyahî haremağalarının reisi, doktorla birlikte girer. Şehzadeler sakal da bırakmaz; bu konuda padişahın maiyetindeki subaylarla bir tutulmuşlardır.

Birbirleriyle sık görüşmeleri de yasaklanmıştır. Eski sarayda oturan anneleri, padişahın izni olmadan onları ziyaret edemez. Hükümdar onları sadece törenlerde ve mâbeynde huzuruna kabul eder. Şehzadeler, halka görünemezler, fakat en değerli hocalar eliyle yetiştirilip üstün bir eğitim ve öğrenim görürler.

Boş zamanlarını doldurmak için genellikle bir zanaat öğrenirler ve böylece kuyumculuk veya gümüşçülük yapmak, yahut ok ve yay imal etmek, fildişi ve tahta oymak, muslin üzerine resim çizmek, Kurân ve şeriat kitaplarını okumakla vakit geçirirler. Aralarından birçoğu tahta çıktıktan sonra da, eski meşgalelerine devam eder ve bu eserlerini yüksek fiyatlarla satarak, gelirini hayır işlerine tahsis eder.

Şehzadeler, cariyelerinden doğma çocuklarını muhafaza edemezler. Bu kadınlara, kısırlaştırıcı olduğunu sandıkları ilâçlar içirirler ve cârîye yine de hâmile kalırsa, çocuk düşürülür.

Şehzadelerden çoğunun hayatı hapis-te tükenir, veya kendi çocuklarının tahta geçmesini isteyen hükümdarın aldığı

önlemlerin kurbanı olarak, genç yaşta öldürülürler. Veliyaht, ancak hükümdarın ağır hastalanması veya ileri yaşlılık nedeniyle zayıf düşmesi hâlinde, saraydaki güçlü kişilerin hemen ona dönüp sadakat gösterilerine girişmeleri sayesinde gün ışığına çıkabilir; ama bu telâşlı ve zamansız girişimler birçoklarına pahalıya mal olmuştur.

Bu tecrit ve yalnızlığın, prensin akıl dengesi üzerinde ne derece olumsuz etkiler yapacağı anlaşılabilir.

Uyuşuk bir hayat sürmüş, dünyadan, hattâ sarayda olup bitenlerden habersiz kalan bu prensler çoğu kez artık bir şey öğrenemeyecekleri ve alışkanlıklarından vazgeçemeyecekleri bir yaşta tahta geçerler. Doğuştan iyi huylara sahip olsalar bile, protokol, âdetler ve peşin hükümlerin kısılcasına sıkışıverirler.

Şimşirlikte buldukları sırada ölürlerse, hanedan mensuplarının türbesine gömülürler ve devlet ricali, cenazeyi oraya kadar izler; ancak padişahın maiyetinden kimse bunlara katılamaz. Aynı şeref, Valide sultana ve prenseslere de tanınmıştır. Kadınlara gelince; cenazeleri eski saraya törensiz götürülür ve cenaze namazından sonra onlara ayrılan mezarlığa defnedilirler.

Hükümdar, şehzadelerin, sultanların ve hükümdar sarayında ölen bütün kadınların mirasçısıdır; ancak sultan ve hanım sultan çocuk bırakmışsa, annelerinin mirasından bir kısmını ona bırakılır.

PADIŞAH

Eskiden şehzadeler, sancaklardan birinde vali bulduklarından, veliaht, İstanbul'a gelinceye kadar padişahın öl-

Harem'deki Arz Odası.

düğü duyurulmazdı. Sarayın önde gelen üç yüksek rütbeli zabiti ve sadrâzam tarafından alınan bu önlemin amacı, askerlerin baş kaldırmalarını ve öteki şehzadelerin tahtı ele geçirme hevesine kapılmalarını önlemektir.

Ancak, daha sonra şehzadelerin sarayda hapsedilmeleri âdet olduğundan, aynı gün velihadin cülusu ilân edilmeye başlandı. Hükümdar, son nefesini verir vermez, kızlarağası durumu sadrâzama bildirir; o da şeyhülislâm, kaptân-ı derya, yeniçeri ağası, kazaskerler ve İstanbul Kadısı gibi yüksek rütbeli devlet ricalini saraya, toplantıya çağırır. Onlar Sünnet Odası'nda toplanınca, kızlarağası ve silâhdar, veliahta, tahta çıktığını resmen bildirirler. Yeni hükümdar, yüksek rütbeli bu iki zabit tarafından Sünnet Odası'na götürülür ve orada devlet ricalinin tebriklerini kabul eder. Bunlar, yeni hükümdarı etek öpererek selâmlarlar; sadrâzam ise, o törende ayak öper.

Yeni hükümdarın ilk işi, kızlarağasına, sadrâzam ve şeyhülislâma Samur kaftan giydirmesini emretmektir; böylece onları görevlerinde alıkoyduğunu bildirmiş olur. Bundan sonra Allah'a şükretmek ve maiyetinin tebriklerini kabul etmek üzere sarayın camisine gider. Bunlar mevki sırasıyla yeni padişahın önüne varırlar, yerlere kadar eğilirler; sağ ellerini yere koyar, sonra dudaklarına ve alınlarına götürürler ve hükümdarın eteğini öperler; bu selâma zemin bûs (yer öpme) denir.

Bundan sonra padişah, büyük bir sorguçla (6) süslü bir sarık, içi siyah tilki kürküyle kaplı ve pırlantalı kopçalarla süslü bir rob, altın ve kıymetli taşlarla yapılmış bir kemerden ibaret olan imparatorluk alâmetlerine bürünür.

(6) *Bu sorguç, sarayın en büyük elmasını taşımaktadır. Bunu 1679'da bir dilenci, Eğrikapı'daki mahallelerden birinde, bir çöplükte bulmuş; aynı gün üç tahta kaşıkla değişerek, elden çıkarmış ve taş, elden ele geçerek nihayet IV. Mehmed tarafından saraya intikal ettirilmiştir. Padişah onu işletmiş, böylece seksen dört kıratlık son derece temiz bir elmas meydana çıkmıştır. Buna Kaşıkçı Elması denilmektedir.*

Müslümanlar'da hükümdarlık alâmetleri değişik olmuştur. Hazret-i Muhammet «mâçin» adı verilen bir tür asa taşıyordu, ilk üç halifenin parmağında bir halka vardı; 652'de Osman bu halkayı kaybetti.

Emevî hanedanının kurucu-

Harem, Yemiş Odası.

su Muâviye, bu basit halkanın yerine, tuğrasını taşıyan bir yüzük kullanmaya başladı. Buna bir asa ile, Hazret-i Muhammed'in askerî zaferlerini terennüm (*) eden, ünlü şâir Züheyr'in oğlu Kâb'in çocuklarından yüksek bir fiyat vererek satın aldığı, Hazret-i Muhammed'in kaftanını ekledi. Törenlerde Muâviye bu alâmetlere bürünürdü. Sonradan bunları haleflerine devretti. Ancak Gazneli Sultan Mahmud'dan başka hiçbir Müslüman hükümdar taç taşımamıştır. Bu hükümdar, eski Pers şahlarını örnek alarak 998'de başına zengin bir taç geçirmiştir.

(*) *Terennüm: Yavaş, güzel ve hoş şekilde söyleme veya ötmeye.*

Sarayda bunlar olup biterken, sadrâzamanın emri üzerine her sınıf devlet memuru, yeni hükümdara saygılarını sunmak üzere sarayda toplanır; şehrin birçok mahallelerinde top atışları duyulur; üç tellal yola çıkar ve yeni sultanın cülusunu ilân eder ve belli başlı dört caminin minarelerinde, sala veren müezzinlerin sesi duyulur.

Cülus merasimi, sarayın ikinci avlusunda yapılır. Kıymetli taşlarla süslü altın taht (7) Bâbüssaâde önüne getirilir. Sağda muhafız kıtası yer alır.

(7) *Som altından yapılmış olan bu*

taht, Kahire'de imal edilmiş ve 1585'de Mısır valisi İbrahim Paşa tarafından III. Murad'a hediye edilmiştir.

Sol tarafta ise üç sıra meydana getirilir. Birincisi, başında alay komutanı, yeniçeri ağası, teşrifatçıbaşı, iki mîrahur (saray apırı müdürü) ve avcı subayları olduğu hâlde kapıcıbaşılardan; ikincisi, paşa rütbesindeki yeniçeri subayları ve soiaklardan; üçüncüsü piyade, süvari ve topçu birlikleri kumandanlarıyla peyklerin miralay ve onun maiyetindeki yüksek rütbeli dört-subaydan meydana gelir.

Kapısının iki yanında porfir sıra sütunların yanında kapıcılar ve zülflü baltacılar, yan sütunlarda mutfak ve kilerden sorumlu zabıtlar yer alır.

İki saray mareşali, çavuşbaşı ve kapıcılar kâhyası, ellerinde gümüş levhalarla süslü bir asa olduğu hâlde tahtın karşısında yer alırlar. Bu alâmet alaş komutanı ve altı eski kapıcıbaşında da bulunur. Sadrâzam ve dîvân âzası, yeni dîvânhanede (büyük salon); şeyhülislâm ve ulemâ da eski dîvânhanede beklerler.

Böylece toplanıldıktan sonra padişah, yanında siyah ve beyaz haremağalann şefleri olduğu hâlde, avluya girer, peşinden de «has odalı» lar girerler ve tahtın arkasında yer alırlar. Padişah tahtına yerleşir yerleşmez, ilk olarak

Aylık Tarih

nakıybü'l-eşrâf (şerefli büyükler) saygılarını sunmak üzere ilerler; elini kaldırır, yeni hükümdara bağlılığını söyler ve mes'ud bir saltanat diler (8).

(8) *Eskiden ilk saygı gösterisini yapan padişahın hocasıydı; onu, Kırım Hanları'nın rehineleri olarak İstanbul'da bulunan Tatar prensler takib ederdi. Bunlar, kapıcıbaşılar tarafından koltuklarına girilmiş olduğu hâlde ilerlerler ve padişahın kaftanının kolunu öperlerdi.*

O sırada sarayın iki mareşali, yerlerini kapıcıbaşılara bırakarak, sadrâzamin bulunduğu kısma; iki kapıcı yüzbaşısı da ulemânın buldukları kısma doğru giderler. Bu görevliler, yürüyüşleri sırasında, ellerindeki ucu gümüşlü sopaları yere vururlar; böylece, devlet ve din adamlarına çağırıldıklarını duyururlar. Bu iki sınıf kimseler, başlarında aynı görevliler olduğu hâlde, ayrı ayrı yola çıkarlar. Sadrâzam, tam emîrlerin şefi duasını bitirirken, tahtın önüne varmalıdır. Önce sadrâzam, sonra şeyhülislâm saygı görevlerini yerine getirirler.

Onları, kaptân-ı derya ve kazaskerler izler. Bundan sonra ulemâ gelir.

Sadrâzamin, elindeki listeden adlarını okuduğu tek sınıf, ulemâ sınıfıdır. Onları da vezirler, eyâlet valileri, kapıcıbaşılar, generaller, sipahi ve silâhtâr subayları, yeniçeri ağası ve maiyeti ve öteki askerî birlik şefleri izler. En son teşrifatçıbaşı gelir ve yerlere kapanarak, merasimin bittiğini anlatır.

Merasimin kusursuz yapılmasından sorumlu olan bu memur, çok titiz davranmak zorundadır; nitekim, en ufak bir aksaklık; I. Mahmut zamanında, bu görevde bulunan Akif Mehmed Bey'in az kalsın hayatına mal oluyordu. 1743'de, Bayram dolayısıyla yapılan törende, cebeci general ve subayları, padişahın eteğini öpmek üzere yanlışlıkla yeniçerilerden önce ilerlediler. Merasim biter bitmez, yeniçerilerin öfkesinden korkan ve herhangi bir istekte bulunmalarını önlemek isteyen padişah, yeniçeri kumandanları atlarıyla cesedinin üzerinden basıp geçebilsinler diye, sarayın kapısının önünde başının kesilmesini emretti. Bereket versin ki, sadrâzam, padişahın ve yeniçeri ağalarının öfkesini dindirbildi, hattâ bunları, Mehmed Bey'in affedilmesini talep etmeye ikna edebildi de, ölüm cezası Bozcada'ya sürgüne çevrildi.

Saygı sunma şekli, kişinin mevki ve durumuna göre değişir: Sadrâzam, iki kez secde eder ve padişahın ayağını öper; o da engel olmak istiyormuş gibi

bir jest yapar. Büyükler ve şeyhülislâm, kaftanının göğüs kısmını öperler; padişah, kucaklama anlamında elini omzuna koyar ve başını hafifçe eğer; birçok padişahlar bu din adamının sarığına dudaklarını bile değdirmişlerdir. Kaptân-ı derya ve üç tuğlu paşalar sadece bir kez eğilir ve hükümdarın kaftanının eteğini öperler. Ulemâ da aynı şeyi yapar, ama yere kapanmazlar; sadece yaklaştıkları zaman sağ ellerini göğüslerinin üzerinde tutarlar. Bütün öteki paşalar, nazırlar ve subaylar bir kez yere kapanır ve tahtın solunda duran beyaz hadım ağaların şefinin sunduğu, sultanın kaftanının kolunu öperler. Hükümdar, büyükler, sadrâzam, şeyhülislâm, paşalar ve ilk üç derecedeki ulemâ için hafifçe kalkar.

Hükümdarın gelişi ve gidişinde ulemâ dışında, orada bulunanlar tahtın önünde yere kapanır ve çavuşlar alkış tutarlar (9).

(9) *Alkış, Yaşasın Kral'a karşıttır. Duacı çavuş, yüksek sesle şu duayı söyler: "Padişahım çok yaşa!" Bunu çavuşlar koro hâlinde tekrarlarlar. Padişah ata binerken ve inerken de aynı alkış tutulur. Bu âdet, Bizans sarayında da vardı ve bu âdete polikhronissin denirdi.*

Padişah çıkarken elini göğsüne götürüp, başını hafifçe eğerek oradakileri selâmlar. Kapı ağası ve sadrâzam,

Bâbussaâde'ye (*) kadar padişahı kolundan tutarlar. Bu sonuncusu, hükümdarın ayağını bir kes daha öper, durur ve oradakilerle birlikte, bir kez daha yere kapanır.

(*) *Babüssaade: Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı*

Bu merasimi aynı zamanda din de emreder. Adına «Bîat» denir. Osmanlı hanedanının kurucusu I. Osman'ın cülusu münasebetiyle yere diz çöküp saygılarını sunan kurmaylarına birer bardak mayalanmış süt (kıymız) ikram etmişti; ama göçebe Türk ve Tatar halklarının bu eski âdeti, büyük bir, imparatorluğun hükümdarları olan I. Osman'ın halefleri tarafından terkedildi.

BİR PADIŞAHIN CENAZE MERASİMİ

Yeni padişahın cülusunu, aynı gün selefinin cenazesi izler. Ateşli bir hava içinde icra edilmesi kanun gereği olan tören sırasında, devlet ricali, ölü hükümdara son görevlerini yapabilmek için sarayı terketmezler. Yas tutmak âdet değildir. Eskiden sarayda üç gün yas tutulur, siyah veya kahverengi sof (*) giyilir ve sarığın sağ tarafı siyah muslinle (**) örtülürdü. O zamanlar bile pek uygulanmayan bu âdet, Genç Osman faciasından sonra büsbütün ortadan kalktı ve I. İbrahim tarafından resmen yasak-

Kutsal Emanetler.

landı.

(*) *Sof: Yün veya keçi kılından dokunan bir çeşit ince kumaş.*

(**) *Muslin: Sık dokunmuş, parlak, ince, yumuşak bir tür kumaş*

Zenci, siyahı harem ağaları, başlarında reisleri bulunduğu hâlde, cenazeyi Harem Kapısı'na kadar götürür. Oradan cenazeyi bostancılar alıp, hemen yanındaki sıra sütunların altında kurulmuş olan çadıra nakleder. Yeniçerilerin üç büyük şefi, ağa, seymenbaşı ve kulkâhyası cenazeyi incelemek ve cansız olduğunu saptamak üzere çadıra gider (10).

(10) *Bir şehzade öldüğü zaman da, aynı şey yapılır, ama çadıra sadece kulkâhyası gider.*

Bu formalite, I. İbrahim'in ölümünden sonra konulmuştur. Onların ardından sadrâzam, şeyhülislâm ve divân âzası ilerler. Sarayın hocaları cenazeyi su ve sabunla yıkar, sarısabır, gri anber gibi kokular sürerler. Bundan sonra cenaze, bâbussaâde önüne getirilir; şeyhülislâm cenaze törenine başkanlık eder ve padişah, taht salonunun önünden töreni izer.

Dinî vecibeler tamamlandıktan sonra, cemaat yola çıkar. Üstünde siyah sorguclu bir sarık bulunan tabut, Mekke'den gelme, üzerinde Kurân-ı Kerim'in âyetleri işlenmiş örtüyle örtülmüştür.

Sadrâzam, şeyhülislâm ve yüksek rütbeli memurlar, ölü hükümdara son saygı görevini yerine getirmek için ellerini tabutun üzerine koyarak yürürler, böylece sarayın ikinci kapısına kadar gelirler ve orada ata binerler. Eskiden padişah da onlara katılırdı.

Şimdi ise siyahı harem ağalarından başka, padişahın maiyetinden kimse bu cenaze alayına katılamamaktadır. Bu alay şu kimselerden meydana gelir: Kapıcıbaşı, sivil ve askerî memurlar, ulemâ, kaptân-ı derya, vezirler, sadrâzam ve şeyhülislâm. Bu ikisinin peşinden, başta kızlarağası olmak üzere saray müezzinleri ve saray camisinin öteki görevlileri yaslı bir ezgi söyleye söyleye giderler. Tabutu baltacılar ellerinin üstünde ve baş hizasında taşırlar. Yazıcı efendi ve hükümdarın cenazesinin götürüleceği caminin idarecisi ellerinde, içinde sarısabır (*) yanan altın bir buhurdan olduğu hâlde, tabutun önünden giderler ve zenci hadım ağaların haznedarı, halka avuç avuç para atar.

(*) *Sarısabır: Zambakgillerden, kalın yaprakları acı özsu ihtiva eden süs bitkisi.*

Caminin avlusuna girildiği zaman, alaydakiler atlarından iner ve kabrin önünde tabutun etrafını yaya olarak dolanacak olan sadrâzam, şeyhülislâm, kapân-ı derya ve siyahı harem ağalarının reisini selâmlamak üzere iki sıra hâlde dizilirler. Şefinden önce şeyhülislâm ve emirlerin reisi kısa birer dua ve ölüye hitabeden konuşma yaparlar.

Cenaze defnedildikten sonra (11), sadrâzam, devlet memurlarına, görevlerini doğrulama amacıyla yapılacak kaftan giydirme törenine başkanlık etmek için konağına döner.

(11) *1640'da, IV. Murad'ın defninde, padişahın, İranlılar'a karşı yaptığı seferlerde binmiş olduğu üç at tabutun önüne getirildi. (Bu âdet, islâm'dan önceki Türkler'den kalmazdır).*

Bu törende sadece şeyhülislâm, kaptân-ı derya, iki kazasker, İstanbul kadısı ve yaşlılar gibi en yüksek rütbeli kişiler hazır bulunurlar, koşum vurulmuş bir atla birlikte, o kimselere teslim edilmiş olan ipek bir beze sarılı samur kürklü kaftan yaşlıların önüne konur. O gittikten sonra kaptân-ı derya ve ondan sonra sırayla dört yüksek rütbeli memur, benzeri kürkler giyerler. Onlar çekilince, sadrâzam, maiyetiyle birlikte divân odasına gider ve orada, yüksek bir iskemleye oturarak, vezirlerin, generallerin ve öteki memurların tebriklerini kabul eder. Bu kimseler onun huzuruna kaftan giyerek çıkarlar ve teşrifatçıbaşı, elindeki listeye göre ilerlerler. Bu törene umum hılatı denir.

CÜLUS TÖRENİ

Ertesi gün, erken saatte sadrâzam hükümdara meyvalarla dolu, içi porselen tabaklı, kırk tepsi ve çiçeklerle dolu kristal şişeler hediye gönderir. Hükümdar öğleye doğru sadrâzama ilk «hatt-ı şerif» ini yollar. Ulemânın dışında, divânın bütün üyeleri bu yazının kabulü sırasında sadrâzamin huzurunda hazır bulunurlar. Saraydan gelen memur, teşrifatçıbaşı tarafından içeriye alınır.

Mühürlü bir muslin mendilin içine sarılı olan fermanı, başının hizasında tutmaktadır. Orada hazır bulunanlar ayağa kalkarlar. Sadrâzam, salonun ortasına kadar ilerleyip, mektubu alır, öpüp başına koyar, mührü söker ve okuması için reis efendiye verir. Bu mektupta, sadrâzamin görevleri sayılarak

belirtilmekte, sadâkat ve gayretle yerine getirmesi temenni edilmekte ve hükümdarın ona karşı olan itimadı tekrarlanmaktadır. Padişahın ulağı, samur kürk giymiştir; sadrâzamin eteğini öper ve yandaki odaya çekilir. Bundan sonra orada bulunanlar, sadrâzama tebrik ederek çıkarlar. Az sonra sadrâzam, sadakasını anlatan ve hükümdarlarını başlarından eksik etmemesini Allah'tan dileyen belli bir form ile uygun cevabını, saraydan gelen ulağa teslim eder. Görevliye oradan ayrılmadan önce zengin bir kaftan ve içinde dört, beş yüz altın bulunan bir kese hediye eder.

Yeni hükümdarın ilk işi, babasının adının da bulunduğu tuğrasını meydana getirmektir. Hâlen tahtta bulunan hükümdarınkinden şunlar yazılıdır: "Mustafa Han'ın oğlu, Sultan Selim Han, el muzaffer daima." Sadrâzam birkaç model yaptırır ve seçmesi için hükümdara sunar. Tuğra yahut nişan denen bu mühür, padişahın gelen bütün yazılı belgelerin başına vurulur. Bunlara çeşitli renklerde mürekkeplerle ve genellikle altınla çizili olarak resmî dairelerde, savaş gemilerinde ve hizmetkârların evinde sık rastlanır; tıpkı Avrupa'da hükümdarların portrelerinin asıldığı gibi...

Ayrıca, yüzük biçimindeki mühürlere de hakkedilir. Bu yüzük biçimli mühürlerden biri kare şeklindedir ve hükümdarda kalır. Yuvarlak olanlar sadrâzama, hazinedar ustaya, has odabaşı'na verilir. Padişah mührünün sadrâzama verilme merasimi, hatt-ı şerifle mevkii'nin kesinleştiğinin ertesi gün yapılır. Sadrâzam, yanında şeyhülislâm, vezirler ve nazırlar bulunduğu hâlde taht salonuna gider ve hükümdar ona yüzüğü verir. Sadrâzam, uhdesinde teslim edilen yüzüğü, saygıyla öper; efendisine saadet ve zafer dileklerinde bulunur. Bu yüzük, hükümdarın ona olan emniyetinin belirtisi ve sadrâzamin görevinde tuttuğunun tasdikidir. Bu âdet, Şark'ta pek eskidir. Lathis'in (Firavun VIII), veziri Lahouc'a mührünü vermesi, bu törenin tarihteki ilk örneğidir; bu âdeti halefleri olan Mısır firavunları, sonra halifeler ve öteki Müslüman hükümdarlar devam ettirmiştir. Sadrâzam, mührü, ufak bir keseye koyup, bir altın zincirle üstünde taşır ve sadece saraya gönderdiği yazılarda kullanır. Toplantının sonunda beyaz saten kaplı bir samur kürk ve üstüne bir kaftan giyer. Şeyhülislâma içi samur beyaz çuha bir elbise verilir. İkisine de tam koşumlu birer at hediye edilir. Sadrâzam, kanun adamının sağında olarak ve padişahın muhafızları peykler ve solaklar refakatinde konağına döner.

Peşinden de saray bandosu gider; ayrıca kendi mızıkası da olduğundan gümbürtü mahalleleri tutar. Bunlar olup bitirken sarayda, sadrâzâmın emriyle vezirlere kaftanlar dağıtılmaktadır.

Abdülhamid devrine kadar, Osmanlı padişahları tahta çıktıkları zaman, askerî birliklere «cülus akçası» diye bir para dağıtırlardı. Bu âdeti koyan II. Bâyezid'dir. 1481'de babası II. Mehmed'in ölümünde yeniçeriler ayaklanmış, padişah da onları yatıştırmak için para dağıtmıştı. Yeniçeriler adam başına önce iki bin, sonra üç bin akça aldılar. Emeklileri de bu paranın yarısını alıyordu. Öteki birliklere (piyade, süvari) mensup olanlar adam başına biner akça alıyorlardı. Bu mükâfat (genellikle iki milyon kuruşa mal olurdu) sarayın dîvânında, maaşların verilmesi için derpiş edilmiş formalitelere uygun olarak dağıtılırdı. Başta II. Selim olmak üzere, birçok padişah, masraflı olduğu kadar tahtı küçük düşürücü bu âdete son vermeye çalışmış, ancak askerler densizce şu cevabı vermişlerdi: «Osmanlı hükümdarları tahta ulaşmak için askerlerin kılıcının altından geçmek zorundadır».

Olayların gelişimi gereği bu vecibeyi yerine getirmeyen ilk padişah, Abdülhamid oldu. Cülusunda ordu Rusya'ya

karşı mağlûp olmuştu (1774) ve hazine bomboştur. Halefleri, onun izinde yürüdüler. Bundan önce tahttan indirilen bir hükümdarın yerine cülus eden yeni bir veya iki akça fazla ödemek zorunda idi. Yeni hükümdarın belli başlı yüksek rütbeli memurlara da hediyeler dağıtması âdetti: Sadrâzâm genellikle iki bin beş yüz kuruş, yeniçeri ağası sekiz yüz otuz üç, şeyhülislâm iki yüz elli, ötekiler sırasıyla daha az alırlardı.

Cülusunun beşinci günü padişah, imparatorluk kılıcını törenle kuşanır. Taklîd-i Seyf denen bu âdet, II. Mehmed zamanında bir aziz gibi saygı gören Ebû Eyyûb'un mucize yaratıcı diye inanılan mezarının bulunması münasebetiyle oluştu. Fâtih'in haleflerince o gün bugündür devam ettirilen bu âdet, takdis yerine geçer ve büyük bir merasimle yapılır.

O günün sabahında, devlet ricali, hükümdar alayını meydana getirmek üzere Sarayın birinci avlusunda toplanır. Devlet memurları, arkalarında sadrâzâm ve şeyhülislâm olduğu hâlde, yürümeye başlar; onları, padişahın maiyeti izler. Bundan sonra, içlerinden on ikisinin altın ve kıymetli taşlarla süslenmiş kalkanlar taşıdığı, otuz iki at görünür. Bu hayvanların güzelliği, subayların ve

özellikle kapıcıbaşının şahane kıyafetleri ve devlet ricalinin bindikleri hayvanların koşumlarının zenginliği, Şark'ın dilere destan ihtişamının eşsiz bir örneğini meydana getiren şahane bir tablo yaratmaktadır.

Bu merasimde iki subay özellikle göze çarpar. Bunların elinde zengin sorğuçlarla süslü padişah sarıkları vardır; bunları halka doğru eğler ve halk bu selâma yerlere kadar eğilerek cevap verir. Bir üçüncü subayın da elinde işlemeli ve gümüş levhayla kaplı bir tabure vardır: Padişah, ata binerken ve attan inerken buna basar. Bir başkası, «koz-bekçibaşı», bir sopanın ucuna asılı bir ibrik taşır; bu ibrik, taşlarla süslü olup, padişahın ihtiyacı olan suyu taşımaya yarar.

Bu alay, iki sıra hâlinde duran muazzam bir yeniçeri kalabalığının arasından büyük bir sessizlik içinde geçer. Alkış yasaktır; sadece zaman zaman bir kadın sesinin maşallah dediği veya padişaha iyi dilekler mırıldandığı duyulur.

Padişah, sadece yol boyunca duran askerleri, sağ elini göğsüne koyarak ve başını veya daha doğrusu bakışlarını sağa, sola çevirerek selâmlar. Yeniçerilerin selâmı kayda değer; bunlar başlarını omuzlarına doğru eğler (12).

(12) Padişahın bu merasim yürüyüşlerine verilen «selâmlık» adı, bu selâmdan gelir.

Hükümdar, yeniçerilerin eski kışlalarının önünden geçerken durur ve şerbet içer. Altmış birinci orta'nın komutan muavini (odabaşı) şerbet dolu bardağı silâhdar ağaya verir; padişah bunu o subaydan alır ve dudaklarına götürür. Bardağı iade ederken, iki veya üç avuç altın verir. Aynı orta'dan daha ufak rütbeli bir subay da kızlar-ağasma bir bardak şerbet verir. Az sonra, odabaşı, üç koyun kurban eder ve yeni hükümdarın devamı için dualar okur.

II. Mehmed'in inşa ettirdiği caminin önüne geldiği zaman, padişah atından iner, atasının türbesine girer; İstanbul fâtihinin ve bu merasimin kurucusunun anısını kutlar.

Daha sonra alay yoluna devam ederek Eyüp Sultan Camisi'nin önüne gelir. Padişah orada yerlere kadar eğilerek karşılanır. Kollarından sadrâzâm ve yeniçeri ağası tuttuğu hâlde caminin avlusuna girer. Çavuşbaşı ve caminin idarecisi el lerinde birer altın buhurdanla başta yürürler.

Böylece içeriye girilir ve dualar edildikten sonra, şeyhülislâm ile yaşlı-

Bağdat Köşkü.

Harem.

lar, sadrâzâmın, yeniçeri ağasının ve silâhdarağanın önünde, padişaha kılıcını kuşatırlar; o sırada dışarda elli koyun kurban edilir.

Cülusun dokuzuncu gününde saraydan «rikâbdâr ağa» sadrâzâma, padişahın ikinci mektubunu getirir. Bu mektup, içerik itibarıyla ilkinin aynıdır ve buna bir samur kürk ve kıymetli taşlarla süslü bir hançerle, bir bıçak eklenmiştir.

Ağa ona kürkü giydirir, hançer ve bıçağı kemere yerleştirir ve çavuşlar alkış tutarlar. Sadrâzam, ayakta mektubun mührünü söker, öpüp başına koyar, götürür; reis efendi mektubu okuduktan sonra, sadrâzam, cevabının kaleme almasını emreder. O arada rikâbdâr ağanın maiyetinden yirmi kişi kaftan giyer ve beşer yüz akça alır. Az sonra reis efendi, yazdığı cevabı muslin bir mendile sarmış olarak getirir ve sadrâzam bunu, padişahın verdiği mühürle mühürler; rikâbdâr ağaya da bin altın hediye eder. Ayrıca bir de zengin koşumlu bir at verir ve ağa, saraya bu atla döner.

Cülusunun ilk haftalarında bir gün, padişahın sadrâzâma yemeğe gitmesi de âdettir. Protokol, masasında kimseyi kabul etmemesini gerektirdiğinden, tek başına bir sofrada yer; sadrâzam ise yemekten önce ve sonra görünmekle iktifa eder; bu ziyaret sırasında Babiâli'deki vezirlerden birinin çalışma odasına çekilir. Bu ziyafet ona, hükümdar ve maiyeti- ne vermesi âdet olan hediyelerle birlik-

te yüz bin kuruşa mal olur.

Bir Osmanlı hükümdarının tahta cülusunun belli başlı törenleri işte bunlardır. Zaten padişah, bundan başka sadece iki bayramda ve Hazret-i Muhammed'in doğum gününde görünür. Şimdi, bu münasebetlerle icra edilen merasimleri göreceğiz.

BAYRAM MERASİMLERİ

İlk bayramın arife gecesinde, padişah, camide uzun, uzun dua ettikten sonra, hükümdarlık alâmetlerine bürünür ve maiyetinin tebriklerini kabul eder. Bundan sonra, taht salonuna geçer. Şafak sökmeden iki saat önce, bütün devlet ricali, sarayın avlusunda toplanır ve herkes yerini alır. Şafakta Aya-sofya Camisi imamının başkanlığında ilk dua yapılır. Bundan sonra sadrâzam, Arz Odası'nda bayram münasebetiyle ulemâdan başka, öteki zevatın tebriklerini kabul eder. Mülkî ve askerî âmirler bundan sonra rütbe ve mevkilerine göre sarayın ikinci avlusunda toplanırlar ve bâbussaâde önünde kurulan tahta yerleşen padişah, tebrikleri cülusundakine benzer törenle kabul eder; şu farkla ki, bayram merasimi askerî musiki (mehter) ile yapılır. Bu merasime «muâyede» (bayramlaşma) denir.

Sonra padişah, törenle büyük camilerden birine gitmek üzere kalkar. Önündeki hipodrumda alayın sayısız at-

larına yer bulunduğu için, genellikle Sultanahmet Camisi'ni seçer. Maiyet, kılıç kuşanma töreninin esaslarına göre tayin edilir; ancak bu kez uiemâ bulunmaz.

Bu bayramdan, yetmiş gün sonra aynı törenle «Kurban Bayramı» kutlanır. Cami dönüşü, padişah, bütün Müslümanlar'a emredilen dinî vecibeyi yerine getirir. Has Oda'nın yakınında kurulan çadıra gider, beyaz hadım ağaları, başları taşlı tüylerle süslü on koç getirir. Silâhdar ağa hayvanları tutar ve çuhadar ağa, padişaha gümüş bir tepside, kabzaları musline sarılı, dört bıçak takdim eder. Hükümdar hayvanlardan iki veya üçünü eliyle keser. Birincisi hemen açılır, böbreği çıkarılıp izgara yapılır. Padişah, dualar ede ede bu kurban etini tadar. Öteki koçlar ve daha yirmi tanesi, izleyen iki gün içinde özel bir izinle, saray erkânından biri tarafından kesilir, bu kesim padişah adına icra edildiğinden, bütün sevabın ona ait olduğuna inanılır. Kurban etleri, sadakalarla birlikte fakirlere dağıtılır. Padişahın maiyetinden kimse sarayda kurban kesemez.

Hazret-i Muhammed'in doğum günü daha sade kutlanır. Camiye giden padişah alayı sadece özel maiyetinden ibarettir. Devlet ricali ayrı gider.

Her cuma, padişah, pânyahtın camilerinden birine namaz kılmaya gider. Eskiden bayramlarda olduğu gibi, yüksek rütbeli devlet memurları ona refakat ederdi. Fakat I. İbrahim'in saltanatından sonra bundan vazgeçildi. Alayın geçtiği yolların iki yanında yeniçeriler sıralanır. Onların başkanı ve caminin idarecisi, ellerinde altın buhurdanlar olduğu hâlde, caminin kapısında padişahı karşılarlar. Yeniçeri ağası, padişahın ayak-kabılarını çıkarır; bu görevi ilk yapışında kendisine taşlarla süslü bir hançer hediye edilir. Yeniçeri ağası ve silâhdâr ağa, camiye girerken, padişahın koltuğunun altından tutarlar; böylece padişah, cami idarecisinin çiçek ve meyvalarla dolu on iki tepsi yerleştirdiği minbere çıkar; bu tepsileri sonra, kadınlarına ve sultanlara yollar. Orada yeniçeri ağasına birkaç söz söylemesi âdettendir.

Cami çıkışı bu komutan, padişahın ayakkabılarını giydirir ve atının önünde yürür. Aynı şekilde önde yürüyen cami idarecisinin ve yeniçeri ağasının elinde buhurdanlar vardır ve dur emri verilmeye kadar ilerlerler. Ağa, siyahî harem ağasının eteğini öptükten sonra, padişahın alayına katılır. Gözde kalmak istiyorsa, doğru sadrâzâmın konağına gitmesi ve hükümdarla camideki görüşmelerini nakletmesi gerekir.

DİĞER MERASİMLER

Sarayda, içinde yılda iki defa icra edilen iki dinî merasim daha vardır. Bunlardan biri, padişahın Mekke ve Medine'ye gönderdiği bağış, ötekisi Kaftan-ı şerifin ucunun batırılarak suyun takdisi münasebetiyle yapılır.

Sadece bu iki günde, hükümdar, bütün saray erkânına ve devlet memurlarına görünür. Eskiden dîvân toplantılarında hazır bulunur, vezirlerle görüşür ve hattâ bazı münasebetlerle sofrasına başkalarını kabul ederdi; ama saraya kapanan ilk hükümdar, II. Selim'den beri padişahlar kendilerini tecrid etmiş ve tenbel bir hayata kaptırılmışlardır. Bu tecrid siyasetinin sonunda sadrâzâmın iktidarı artmış ve zaten büyük bir otoriteye sahipken, padişahla temas edebilen tek devlet adamı hâlini almıştır.

Bununla beraber, sadrâzâm bile, kesin bir emir olmadan, padişahın huzuruna çıkamaz. Huzura kabulüne rikâb (üzengi) denir; öyle bir adlandırma ki, insana, padişahların günlerini at sırtında geçirdikleri zamanları düşündürüyor. Rikâb-ı hümâyûn, tahtın ayağına tekaabül ettiğiinden vezirler, raporlarında ve şahıslar dilekçelerde hükümdarı bu tâbirle anarlar. Sadrâzâm rikâba yılbaşı, iki bayram, padişahın yazlık sarayına gidişi ve dönüşü gibi belli günlerde alınır. Sadrâzâm, rikâba, şeyhülislâm, vezirler ve Babiâli'nin amirleriyle birlikte gider; ikinci avlunun kapısında attan iner ve avluyu yaya geçer. Siyahı harem ağalarının reisinin yanında ve ağalarla birlikte bâbussaâde önünde onları karşılar.

Ziyaretçiler, bu zevattan ikisi tarafından koltuk altlarından tutularak huzura alınırlar. Sadrâzâm, padişahın önünde üç defa yere kapanır ve ayaklarını öpmek üzere diz çöker; ama o, eteğiyle ayaklarını kapatarak bunu önler. Şeyhülislâm ise kaftanını göğüs kısmından öpmek üzere yaklaştığı zaman, avucunu uzatır; bu lütuf sadece din adamına tanınmıştır. Hükümdarın işareti üzerine sadrâzâm ve şeyhülislâm «ihram» denen ufak halıların üzerine oturlar. Görüşme, iş konusunda değilse birkaç dakikadan fazla sürmez. Padişah, şeyhülislâma, «hoca» veya «molla» diye, sadrâzâma da «lala» veya «paşa» diye hitab eder; ancak çok yaşlıysa, baba deyimiyle saygısını belirtir.

Mühim işler, padişahın sadrâzâmla görüşmesini gerektiriyorsa, onu, fevkalâde bir görüşmeye çağırır. Bu görüşme de, aynı formalitelere tâbidir; ama efkâr-ı umumîye, bu görüşmelere fazlaca ilgi gösterdiğinden ve görüşmeler heyecan yarattığından, hükümdar,

sadrâzâmı gizlice çağırmayı tercih eder. Kaldı ki, sadrâzâm ne kadar gözde olursa olsun, bu görüşmelere gönül hoşluğuyla gidemez; zira, sürgüne gönderilmek veya idam edilmek üzere çağrılmaları nâdirattan değildir.

Padişah, öteki dört büyük rütbeyi, kaptân-ı derya, iki kazasker ve yeniçeri ağasını sadece dîvân günleri huzuruna kabul eder. Defterdar sadece askere maaş dağıtıldığı zaman yani senede bir defa görür. Bu kimselerin dışında kimse, huzura kabul edilemez.

Bütün devlet dairelerinin raporları, sadrâzâma hitaben kaleme alınır ve devlet işlerini o, işin mahiyetine göre, padişaha «takrir» veya «telhis» denen muhtıralarla duyurur. Birincisinin konusu günlük işlerdir. Bunlarda, sadrâzâm, olayları açıklar, düşüncesini belirtir ve hükümdarın emirlerini sorar; olay dîvânda tartışılmışsa, alınan neticeleri de ekler.

Telhis, daha önce kanun, emirname ve anelerle halledilmiş olan, ancak icrası için padişahın tasvibine ihtiyaç bulunan konuları ele alır.

Sadrâzâmın, saray protokolü gereğince belli durumlarda hükümdara göndermesi gereken tebrik ve başsağlığı yazılarına da «telhis» denir. Bunlarda uslûb fazlaca tumturaklıdır. Metinde sadrâzâm, hükümdarından, Allah'ın gölgesi, Yüce halife veya Resûlullâh'ın vekili, kâinatın hâkimi gibi sıfatlarla bahseder. Mutlu bir olay söz konusu ise, bunu hükümdarın mutlu kaderine, bir felâketten sızlanılıyorsa, bunu da kaderin kaçınılmaz buyruğuna hamleder ve bunu, günahlarıyla sebep olan halka Tanrı'nın takdir ettiği bir ceza olarak vasıflandırıp, bu felâketi, halkı, düştüğü affedilmez kayıtsızlıktan uyandırmak ve İslâm'ın prensiplerini daha iyi tatbika teşvik etmek için gönderdiğini tekrarlar.

Şeyhülislâmın ve maliye işleriyle görevli vezirlerin, sadrâzâma günlük işler hakkında gönderdikleri raporlara da «telhîs» denir. Sadrâzâm, bunlardan sadece din büyüğünün yeşil kese içinde yolladığı telhisi, hükümdara iletir; buna, beyaz saten keselere koyduğu kendi telhislerini de ekler ve padişah, bunlara göre emirnamelerini (hatt-ı şerif) tanzim eder.

Daha önce de değimiz gibi, asla imzalamaz; sadece mühürler. Ferman ve emirnameler, öteki hatt-ı şeriflerden şu sözlerle ayrılır: Bunların başına, «mucibince amel oluna» yazılıdır; vazife beratında ise «amel» yerine «tevcih» kelimesi kullanılır.

Hükümdara, cemaatle görüldük-

çe, dilekçe sunma yetkisinin, sadrâzâm ve öteki vekilleri hakkında duyulan şikâyetlerin ona iletilmesi için bir fırsat olduğu düşünülebilir; ancak önüne gelenin istida vermesine cevaz bulunmadığı gibi, zaten hükümdar bunu almakla yetinir.

Sonra, tetkik etmesi ve adaletin icâbı olan muameleyi yapması için sadrâzâma yollar. Öyle ki, sadrâzâm ve vezirler aleyhinde şikâyette bulunmaya kalkışanın başına neler gelebileceğini tasavvur etmek güç değildir. Eskiden, şikâyetçi bir eliyle dilekçeyi, ötekiyle başının üstünde tüten bir hasır tutar, böylece kendisine zulmedildiğini anlatmaya çalışırdı; ama bugün resmî makamlar, hükümdarın bu gibi görünümlere şahit olmaması için gereken tedbirleri almaktadırlar.

PADIŞAHIN ÖZEL HAYATI

Şimdi padişahın özel hayatına bir göz atalım:

Harem hayatını daha önce görmüştük. Belli kişilerin girebildikleri dairesi bir yandan haremlerle, öbür yandan «has mâbeynci odası» ile bağlantılıdır. Siyahî hadım ağaları, has odabaşı, dilsizlerin reisi, birinci odanın görevlileri ve öteki üçünden birkaç kişi, «mâbeyn» denen bu dairenin hizmetini görürler. Bu yüzden bunlara «mâbeynci» adı verilir. Öteki iç hizmetlileri oraya sadece tören günleri girer.

Haremden dairesine dönen padişaha silâhdâr ağa, kahve ve çuhadar ağa avucunun içinde tuttuğu, üstü muslinle örtülü porselen bir bardağın içinde şerbet sunar (13).

13) *Eskiden, padişah, sofrasına devletin ileri gelenlerini kabul ederdi. Bu ziyafetlerde bu bardağı vezirlerden biri sunar-
dı.*

Hükümdar, içecek bir şey istediği zaman, odanın bir köşesinde sıralanmış, elleri kemerlerinde bekleyen mâbeyncilerin hepsi birden telâşla çıkar ve yandaki odada bulunan bardağı getirir, sonra yine geçip yerlerine oturlar; efendileri içtikten sonra, sağ ellerini yere doğru uzatırlar. Padişah, saat on birde yemek yer; sofanın bir köşesinde sırma işlemeli kadifeden bir örtüyle kaplı bir tabure konur ve üzerine gümüş tepsi yerleştirilir; hükümdarın sofrası budur. Çuhadar ağa, yemekleri getirip, teker teker porselen kaplara doldurur. Altın ve gümüş sofrası takımı kanunen yasaklandığından, çok ender kullanılır (14).

(14) 11. Bâyezid bunu arzu etmiş, ancak bizzat kullanmadan önce, sarayın bahçesinde bunlarla fakirlere yemek dağıtılmasını emretmişti.

Silâhdâr ağa, bir dizi yerde ve kolunu elbisesinin kolundan çıkarmış olarak yiyecekleri dilimler, keser ve tabaklara doldurur. Rikâbdâr ağa, sofranın üzerinde ayakta durarak, sinekleri kovmak için tüyden bir yelpaze sallar. Üç çeyrek saat gibi kısa bir sürede elli, altmış tabak yemek sofraya gelir; en sonuncusu pilâvdir, bundan sonra hoşaf getirilir. Bu yemek sırasında bir yandan musiki icra edilir.

Padişah, gününü bazen, sarayın bahçesini süsleyen veya Boğaz'ın yahut Marmara'nın kıyılarında yükselen köşklere birinde geçirir. Yaklaşık olarak seksen tane köşk mevcuttur. Padişah, bu eğlence partilerine sandalla giderse «biniş» adı verilir.

O zaman denizde, bir sıra kürekçilerin çektiği, çeşitli büyüklükte ve zarif şekilli yirmi kadar sandalın, dalgalar üzerinde kayıp süzüldüğü görülür. Bir muhafız mangası, özel tekneleri uzaklaştırmak için kortejin önünden gider. Yedi çift kürekli ikinci sandalda, odanın dördüncü subayı olan Tülbend ağası bulunur ve elinde tuttuğu padişah kavuğunu, padişahın tören yürüyüşlerindeki gibi bir sağa, bir sola sallar.

İkinci Mirâhür ve çavuşbaşı (marechal de la cour) ayrı birer teknede bulunur ve bunlar on üç çift kürekli iki padişah sandalının önünden giderler.

Birinin pruvası kıvrıktır (kancabaş); ötekisinin, kırlangıç gagası şeklindedir. Padişah, saraydan çıktıktan sonra, birincisinde, tepesinde lal renkli toparlak süsü bulunan, sırma püsküllerle çevrelenmiş, kırmızı çuhadan bir gölgeğin altında oturur. Önünde has odanın en yüksek rütbeli üç subayı yer alırlar. Bostancıbaşı dümeni tutar, iki çuhadar sandalın ortasında dururlar ve haseki ağa pruvaya geçer. İkincisinde, sarayın imamı ve subaylar bulunurlar; bunlardan biri pruvada oturur; elinde, ucunda içi su dolu ibrik sarkan bir sopa tutar. Padişah, gezintinin sonunda bu sandalla saraya döner. Padişah sandallarının arkasından giden on iki çift küreklilere, kızlarağası ve «hazinedar ağa» biner. Ötekiler, hep yedi çift küreklidir. Son altı tanesi müstesna, kürekçiler, bostancılarıdır. Son altısının ise, kürek mahkûmları olup görünüşleri, manzaranın ihtişamıyla tezat teşkil eder.

Padişah, eğlenti yeri diye seçtiği köşke sabah onda hareket eder ve orada

guruba kadar kalır. Bu süre içinde eğlenti, çeşitli gösterilere sahne olur. Kâh genç subaylar ve içoğlanları ellerinde tokmak denen silâhlarla dövüşürler, kâh iki takıma ayrılıp cirit oynarlar (15).

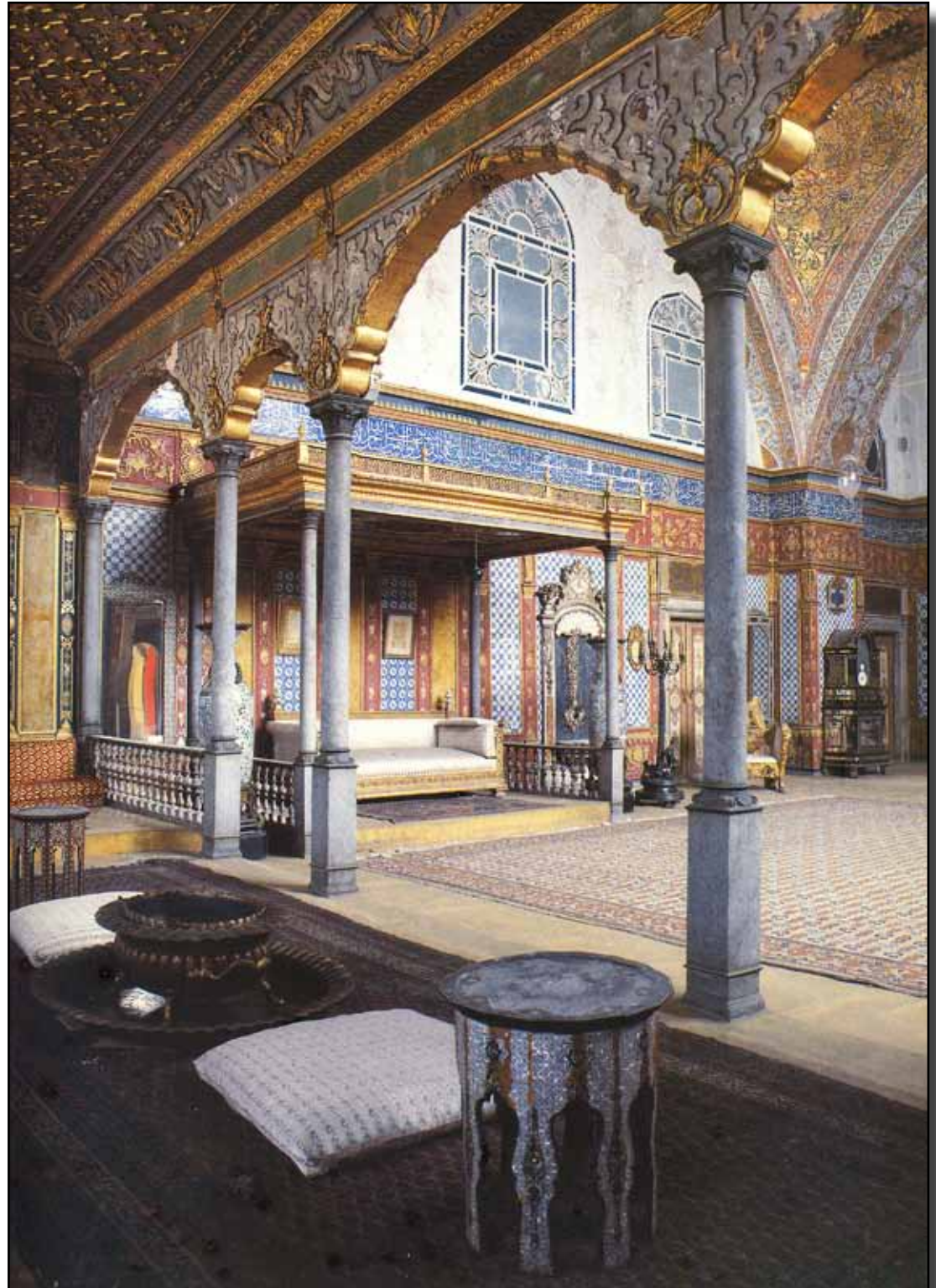
(15) Cündî denen, cirit atmaya alışık kimselerin sayısı, yaklaşık iki yüzdür. İki takım teşkil ederler: Basmacı ve lahanaçı. İki takım arasında büyük bir rekabet vardır. Sadrâzâmın seksen cündisi vardır. Eyâlet valilerinin de değişik sayıda cündîleri olur. Zaten, cirit atmak

gençler arasında pek revaçtadır; hattâ senyörler bile bu kanlı oyunda hünerlerini göstermekten hoşlanırlar. 1799'da Mısır'ın yardımına koşup, bir Fransız ordusu tarafından yenilen sadrâzâm İzzet Mehmed Paşa, bir cirit oyununda tek gözünü kaybetmişti.

Beline dek çıplak, bedenleri yağlanmış pehlivanlar kuvvet ve hüner gösterileri yaparlar. Bunları yaya veya atlı yarışlar, ip canbazları ve meydan oyuncularını olan, genç Rum kızlarının göbek dansları takib eder. Bu eğlentiler, III. Ahmed'den bu yana, yazları her pazarı ve perşembe günleri tekrarlanmaktadır.

Ayrıca bayramlarda protokol binişleri; bir de padişahın, kapdân-ı deryâ'yı filosuyla Akdeniz'e hareketi ve başkentte dönüşünde kabulü münasebetiyle yapılan binişler vardır. Bu merasim, Sarayburnu'ndaki Yalı Köşkü'nde icra edilir. Kaptân-ı derya oraya, merasim sandaliyle gider; çavuşbaşı ve bostancıbaşı, onu rıhtımda karşılayarak, kızlarağasının köşküne götürürler.

Sadrâzâm ve şeyhülislâm beklen-

Harem, Taht Odası.

mektedir. Bu üç devlet adamı, samur kaftanları giyinmiş olarak köşke giderler. Tahtına oturan padişahın ve etrafında siyahî hadım ağalar ve birinci odanın subayları bulunduğu hâlde, onları huzura kabul eder.

Öteki saraylılar ve padişahın askerî maiyeti, köşkün duvarlarının dibinde sağlı sollu sıralanmışlardır. Üç visamiral ve kadirga komutanı beyler biraz uzakta dururlar. Onlara kaftan giydirmiştir. Bunlar teker teker, önceden tesbit edilmiş mermer sütuna kadar ilerler ve orada padişahın önünde yere kapanır, sonra çekilirler. Tahtın önünde, şeyhülislâm ile kapdân-ı deryanın arasında duran sadrâzam, subaylar huzura geldikçe, padişaha adlarını bildirir. Bayraklarla donatılmış olan filo, padişahı top atışlarıyla selâmlar.

TEBDİL GEZİŞLER

Padişah, sık sık tebdil-i kıyafet edip, aynı şekilde tebdil-i kıyafet eden maiyet subaylarıyla birlikte şehirde gezintiler yapar, ikisi önde, ikisi atının yanında, ötekiler arkada ve mesafeli yürürler.

Bazan polisi kontrol etmek veya esnafın tartı ve ölçüleri, yiyecek fiyatları ve her türlü konularda doğrudan bilgi almak için yapılan bu çıkışlarda, padişahın tevkif, hattâ idam hükümleri verdiği olur. Bunlar, beraberlerinde aldıkları cellât va-sitasıyla hemen icra edilir. Hattâ yeni hükümdarın sırf sert görünüp, korku telkin etmek için bazan ilk çıkışında basit polis vakaları dolayısıyla birkaç kişinin başını vurdurduğu görülmüştür. Bu yüzden çok yumuşak tabiatlı olduğu bilirse bile, padişahın bir yerde bulunması, oradakilerde korku yaratır. Tebdil-i kıyafet sayesinde padişah, evli sultanları, sadrâzama, şeyhülislâm, kapdanpaşayı ve sevdiği bazı kişileri ziyaret edebilir. Onların evinde yemek yer; ama sofraya yalnız oturur ve ona, ev sahibinin oğulları ve yakın akrabaları hizmet ederler; zira, daha önce de dediğimiz gibi padişah sofrasında yalnız hükümdarlar bulunabilir.

PADIŞAHIN GELİRLERİ

Padişahın sabit ve gayrı sabit gelirlerinin tamamı on-on iki milyon altını bulur. Bunlar şu kaynaklardan gelir: 1 — Malikâneleri; bunların bir kısmı idare tarafından yönetilir; bir kısmı ise yıllık veya kaydı hayatla kiralanır. 2 — Parklar ve bahçelerden sağlanan kiralar. Yüz bin kuruşu bulan bu gelir, bostancıbaşının idaresindedir. 3 — Koru ve ormanlar; bunlar yirmi yedi yönetim çevresine ayrılmış olup, mîrâhûr'un idaresindedir

ve yılda elli bin kuruş bir gelir sağlar. 4 — Mîrâhûr'un idaresindeki voynuk'ların geliri: doksan bin kuruş. 5 — Mısır'dan gelen haraç üzerinde padişaha ayrılan üç yüz bin kuruş.

Padişahın gayrı sabit gelirleri ise şunlardır: 1 — Basılan paralardan alınan vergi. 2 — En çok gelirli görevlerin satılmasından elde edilen gelirler. 3 — Yılın belli zamanlarında, devlet adamlarının hükümdara vermek zorunda oldukları hediyeler. 4 — Madenlerden, savaş ganimetlerinden ve bulunan şeylerden ona düşen pay. 5 — İdam veya sürgünden korkan devlet memurlarının kurtulmak için servetlerinin bir kısmını vermeleri. 6 — Devlet hizmetindeki kişilerin uğradıkları müsadere cezaları dolayısıyla elde edilen mallar.

İlk Osmanlı padişahları zamanında hazine, sadece devlete karşı cürüm işleyenlerin mirasına el koyardı ve bu, kanunî bir işlemdi; ama bu tedbir zamanla yayıldı ve hizmette ölen memurların mirasını da kapsadı. Ve bu usûl, 1729'da şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin bir fetvasıyla mubahtık kazandı. Bu şeyhülislâmın gayesi, savaşlarda uğranılan bozgunlar sonucu husule gelen malî bozukluklarla, daha da kışkırtılan III. Ahmed'in, cimriliği yüzünden aldığı sert tedbirleri meşrulaştırmaktı. Bu din adamı, şer'î hükmünü, Müslümanlar'da genellikle kabul edilen bir prensibe dayanarak vermişti. Bu prensibe göre, bir devlet memuru, hükümdarın siyasî esiridir ve bunların patronun malı olan sivil esirlere benzetilmesi caizdir. Binaenaleyh padişah, devlet görevlisiyken ölen şahsın, kanunî ve genel mirasçısıdır. Bu kaidenin tek istisnaları ulemâ ve yeniçerilerdir. Peygamberin torunları, emîrler bile bu kaidenin dışında bırakılmamışlardır. Böylece bir memurun ölümü hâlinde, defterdarın emriyle evi mühürlenir. Sadrâzamanın durumu bildirmesi üzerine padişah, memurun uzun yıllar kusursuz hizmet etmiş olduğunu göz önünde tutarak haklarından bazan feragat eder. Ender görülen bu hâl müstesna, memurun ailesi, ancak güçlü hâmil bulabildiği takdirde, mirasın bir kısmını kurtarabilir. Müteveffanın mallarının listesi çıkarılır ve bunlar, sarayın hazine dairesinde açık arttırmayla satılır. Alacaklılar, hükümdar rüçhanlı sayıldığından haklarını kaybederler; yahut hak olarak talep edebilecekleri şeyi merhameten, dilekler ve dâvalar sonucunda, o da kısmen elde edebilirler.

Eyâletlerde, devlet memurlarının bıraktıkları mallara el koyma işlemi, pa-

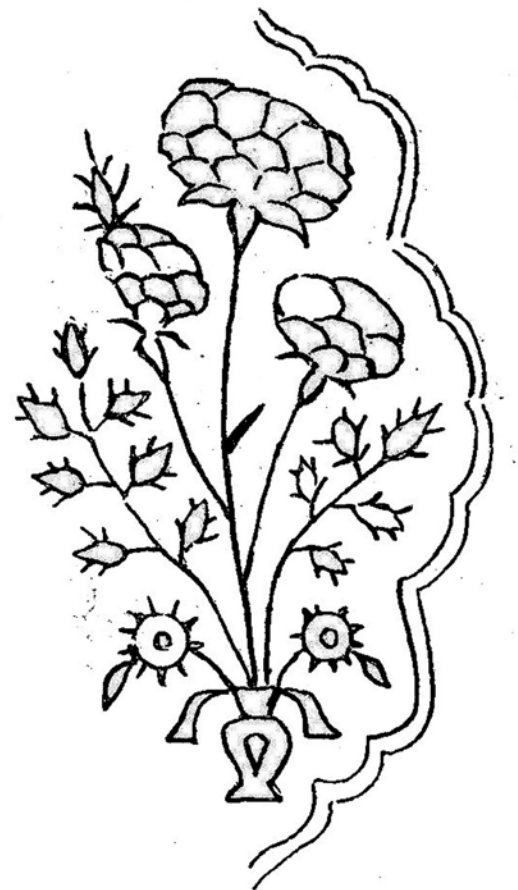
şaların görevidir. Paşa ölmüş veya gözden düşmüşse, hazineye karşı onun servetinden mesul olan kişi, halefidir. O yerin kadı sı, mallan mühürler ve hükümet merkezinden acele yola çıkarılan komiserler gelip bunları teslim alırlar. Bunları açık arttırmayla satarlar ve elde edilen meblâğı, padişahın kasasına teslim ederler.

I. Mahmud'dan beri hazine, (Müslüman veya vergiye tabî tabaya olsun) durumlarıyla gayr-ı mütenasip bir servet bırakanların mirasının bir kısmına el koymaktadır.

Padişah, böylece, en yüksek adlî merci olup, ceza verme hakkına sahip olması sonucu, hizmetkârlarının hayat ve malları üzerinde mutlak haklara sahiptir. Bütün öteki alanlarda otoritesi şeriat, örf, âdet ve millî ananelerle sınırlandırılmıştır. Şeriat, idare konusunda umumî ve mutlak hükümler vazetmiştir. Bununla beraber, durumlara göre bunlarda bazı değişiklikler yapılması gerekebileceğini kabul etmekte ve bunun takdirini hükümdara bırakmaktadır; işte bu hükümdardan faydalanarak hükümdar, kanunnâmeler ve nizamnameler çıkarabilmektedir. Bunlarda belirtilmeyen mevzularda ise, âdetlere ve hükümdarın şahsî kararlarına (örf) göre hüküm verilir.

Dünyevî ve uhrevî her türlü iktidar, halifelerin halefi sıfatıyla padişahta birleşmiştir.

SON

**İstanbul'daki
Kiliseden
Çevrilen
Camiiler-5**

Bodrum Camii (Mesih Paşa Camii)

H. Veysel Güteryüz
Kiliseden Çevnilen Camiler

Laleli'de, Ordu Caddesi'nin Marmara Denizi tarafında ve iki sokak aşağısında Mesih Paşa Mahallesinde bulunan *Bodrum Camisi*, eski bir Bizans kilisesidir. Mesih Ali Paşa tarafından camiye çevrildiğinden yaptıranın adıyla "*Mesih Paşa Camisi*" olarak da bilinir.

Camiye *Bodrum Camisi* adının verilmesinin nedeni ise binanın altında büyük bir su sarnıcının bulunmasıdır. İstanbul'daki büyük yangınlardan biri olan 1782 tarihindeki yangında zarar gören Bodrum Camisi, 1911'de Bayezit, Mercan bölgesinden, Laleli'ye kadar ulaşan yangında harap duruma gelmiş ve yıllar boyunca harap durumda kalmıştır.

1930 yılında bir İngiliz arkeoloji grubu, D. Talbot Rice başkanlığında caminin içinde ve çevresinde araştırma yapmışlar, fakat önemli bir buluntu ele geçirememişlerdir.

İlgilenilmediği için çok kötü durumda kalan Bodrum Camisi kömür deposu olarak kullanılmıştır.

1950'li yıllarda bilgisizce yapıp, yarıda kalan bir restorasyon denemesi olmuştur. Yapının tekrar camiye dönüştürülmesi konusunda halkın istekleri uzun süre nazarı dikkate alınmamıştır. 1965'ten sonra bir arkeolog olan C. L. Siker, caminin altındaki mahzeni (sarnıç)

temizlemiş, aynı yıllarda diğer bir arkeolog olan R. Naumann, caminin hemen yanında bir kazı yaparak, Romanos'un sarayının izlerini ortaya çıkartmaya çalışmıştır. 1986'da bir cami yaptırma deAr-

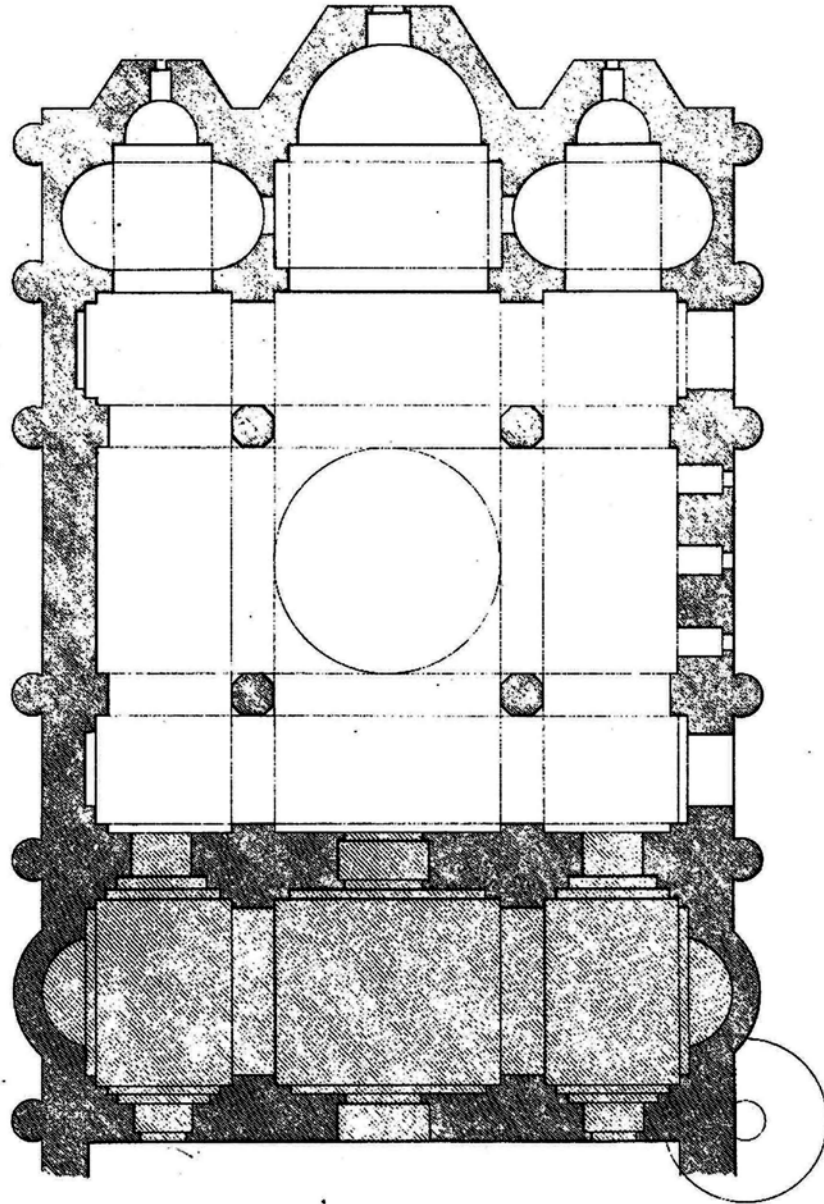
neği tarafından, Bodrum Camisi'nin restorasyon ve canlandırılmasına başlanılarak, yeteri kadar bilimsel olmayan bu restorasyon sonucunda cami günümüzdeki görüntüsüne ulaşmıştır

Bodrum Camii.

BOUDROUM DZAMISSI L'ÉGLISE DE MYRÉLÉE.

Fig. 1.

Mètres

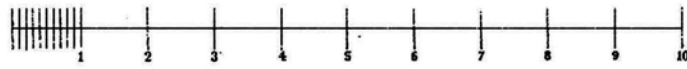
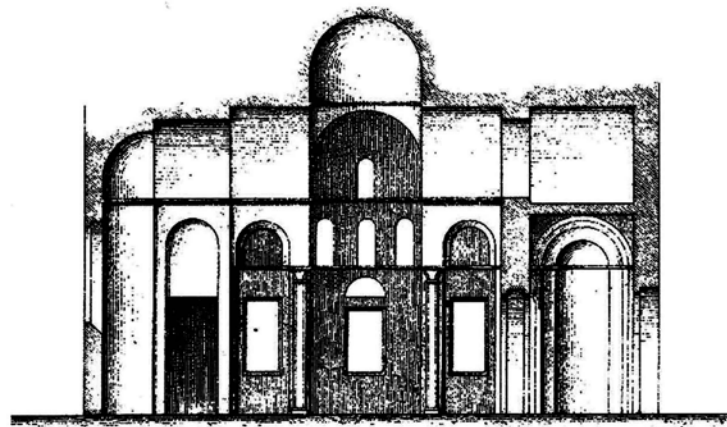
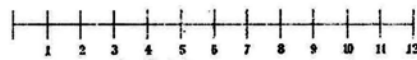

Fig. 2.

Mètres

ÇİZİMLE İLGİLİ AÇIKLAMA

Kaynak: "Les Anciennes Eglises Byzantines de Constantinople"

"Myrelée Kilisesi-Bodrum Camisi.

Tablo XII. Şekil 1'de, 918'de Romain Lacapenus tarafından yaptırılan kilisenin planı görülmektedir. Kilise bir rahibe manastırının bir bölümüydü. Gynaecium'un (1) bulunduğu bir Narteks ile donatılmıştır. Görünüşe göre onun da bir Exonarthex'i (2) varmış; ancak sadece çok belirsiz izler kalmıştır. Bu kilisede Isaac Comnenus'un karısı Catherine ve kızı Marie buraya kapatılmıştır. Sözü edilen kilisenin kurucusu, karısı Theodora, oğulları Kral Christofe ve kızları Augusta ile Constantin Porphyrogénetus'un karısı ve sarayın diğer seçkin şahsiyetlerinin mezarları buradadır.

Planı, özellikle apsislerinde ve Narteks'te çok güzeldir. Dış cephe yangından çok zarar görmüştür: Bununla birlikte, zengin bir şekilde dekore edilmiş olmalıdır. Tamamen eksik olan dekorasyon dışında, iç mekan çok iyi korunmuştur.

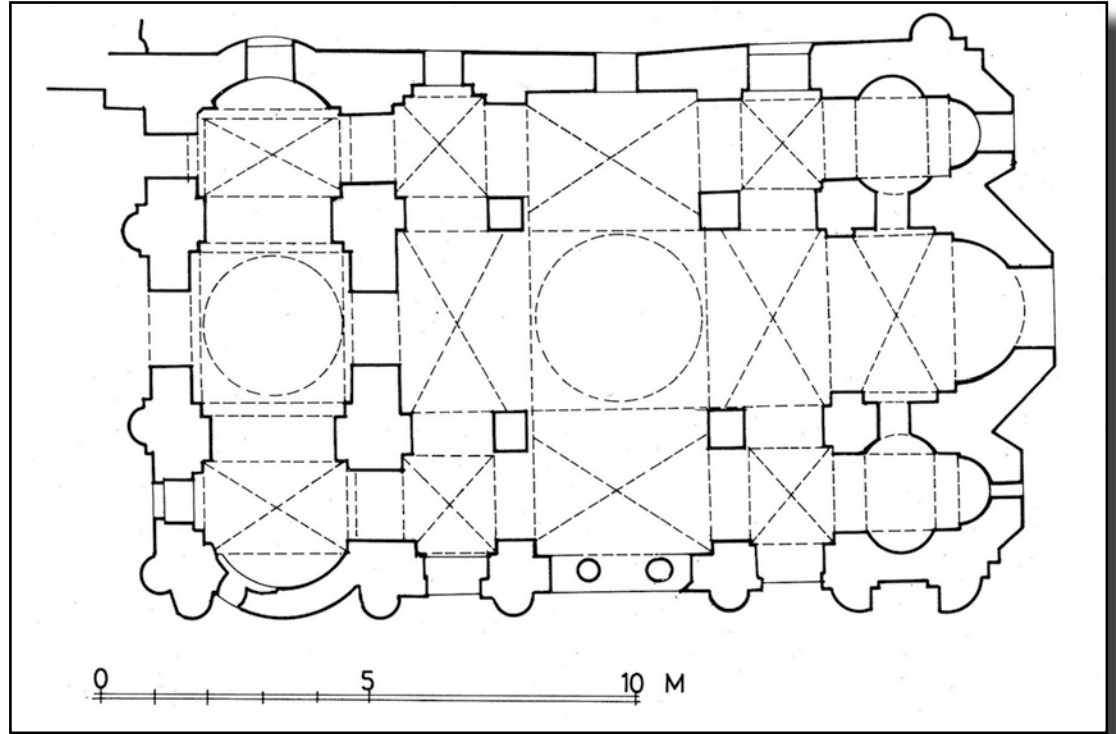
Şekil 2, kilisenin, Bizans sanatının üçüncü dönemini oluşturan Ste. Sophie'den sonra diğerlerine kabaca benzeyen, boyuna kesitidir.

Bu kilise Vlanga (Langa) denilen bölgede bulunmaktadır."

Hadikatü'l Cevâmî'de Bodrum Camisi ile ilgili olarak aşağıdaki bilgi yer almaktadır:

"Laleli hamamı yakınındaki Bodrum Camisi.

Bodrum Câmisi'ni yaptıran Mesîh Alî Paşa'dır. Altında bodrum bulunduğundan bu isimle bilinmektedir. Kiliseden çevrilmiştir. Vakıfı vezirlerden Birinci Mesîh Alî Paşa Galata'da bir yangının söndürülmesi sırasında saçağından zemine düşüp ayağı kırılmış, bu yara yüzünden H.907 (M.1501/1502) târihinde ölecek, Mu-

Bodrum Camii'nin hlanı.

rad Paşa Camisi'nin mezarlığına gömülmüştür.

"Mahallesi vardır."

Mîmârî Özellikleri

Günümüzde cami olarak kullandığımız bina, Bizans devrinde kilise olarak kullanılma amacıyla tuğladan inşa edilmiştir.

Planı dört destekli kapalı haç biçimindedir. Ana mekân (sahın) yüksek ve pencereli bir kubbe ile örtülüdür. Binanın doğu tarafında, içten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli bir çıkıntı ile iki yanında yonca biçiminde tasarlanmış hücreler bulunur. KubbeninA

aslı korunmuştur.

Caminin bodrumunda bir de su sarnıcı vardır. Üç bölümlü bir girişten (hol) sonra gelen ana mekânda ortada yüksek ve pencereli kasnaklı bir kubbe bulunur.

Kubbeye geçişi sağlayan Pandantiflerin oturduğu dört paye taştan yapılmış kaba desteklerdir. Bunların yerlerinde evvelce mermer sütunların bulunduğu ve bir yangında (1784) bu sütunların kavrulması üzerine bu payelerin yapıldıkları sanılmaktadır. Haçın kollarının üstleri değişik biçimde tonozlarla örtülmüştür.

Dış mimari bakımından, hareket-

Bodrum Camii'nin içinden bir görünüm.

1970 yılında Bodrum Camii harap durumda.

li bir estetiğe sahip olan cephe-lerde yarım yuvarlak payandalar- larla duvarlar desteklenmiştir.

Esas biçimini koruyabilmiş olan kubbenin, kademeli kemerler için- de açılan pencereleri dalgalı bir üst silme ile kaplanmıştır.

Payandaların hâkim kıldığı dü- şey hatlar, mermer bir testere dışı tuğla saçak ile dengelenmiştir.

Eski fotoğraflarında, caminin içinde ilgi çekici kalemî nakış- lar olduğu görülmektedir.

1930'da duvarlarda mozayık veya fresk bulmak için bütün sıvalar kazındığından, bu nakışlar yok ol- muştur. Ayrıca hiçbir Bizans duvar resmi de bulunmamıştır.

Binanın sağında bulunan mi- nare tamamen taştan yapılmıştır.

Restorasyon öncesi şerefesine kadar kalabilmiş olan minarenin

şerefe çıkması sadedir.

Gene eski fotoğraflarında cami- nin çevresinde eskiden bir avlu du-

varının bulunduğu görülmektedir.

Günümüzde bu duvardan her- hangi bir iz kalmamıştır. Ayrıca çevresinde plansız ve eski esere saygısız yapılaşma nedeniyle, ca- minin yakınına kadar apartman- lar ve dükkanların inşasına ola- nak sağlamıştır.

Cami restore edilerek ibade- te açıldıktan sonra, altta bulu- nan mahzen bölümü de namaz kılma mekânı haline getirilmiş- tir. H. 907 (M.1501) tarihli vakfi- yeye göre çeşitli hücreler, evler, kârhane ve mevcut 865 akçe ile, H. 953 (M. 1546) tarihinde yıl- lık 4164 akçe geliri olan cami- nin masrafları olarak hitabet ve imamet için günlük 5, müezzine 1, hafıza 1, iki cüzhana 2, kay- yuma 1 ve selâ müezzinine aylık 15 akçe tahsis edilmiştir.

KİLİSE OLARAK TARİNCESİ

Bodrum Camisi'nin onuncu yüzyılda Altıncı Konstantinos Porfirogennetos'un yanında taht ortağı olan Birinci Romanos Lekapenos tarafından kurulan Mi- relaion Manastırı'nın kilisesi ola- rak yapıldığı bilinmektedir.

Romanos, özel sarayını manas- tıra dönüştürmüştür. Bu manastı- rın aslında daha eski ve sekizinci yüzyılda var olduğu, İkonoklazma döneminde, bu akımın taraftarı imparator Beşinci Konstantinos'un, kokulu yağ, misk anlamına gelen "Mirelaion" adını, "Psarelaion"a (ba-

Aynı yıl cami onarılıyor.

lık kızartma yağı) dönüştürmesini çok sonraları İkonoklazma düşmanları tarafından uydurulduğu sanılmaktadır.

Bu manastırın kurulmasının bir diğer nedeni de aile mezarlığı olarak da kullanılmak istenilmesidir.

İlk olarak Romanos'un karısı Teodora 922'de buraya gömülmüştür. Söylentiye göre 602'de öldürülen imparator Mavrikios ile çocuklarının lahitleri de Romanos'un emri ile buraya taşınmıştır.

932'de ölen büyük oğlu Kristoforos ve 948'de sürgün olduğu Kınalıada'da ölümünden sonra Romanos buraya gömülmüştür. Daha sonra Romanos'un kızı ve Yedinci Konstantinos'un karısı Helena'da 961'de babasının yanına gömüldü.

İkinci Romanos, kız kardeşi Anna'yı rahibe olarak 960'ta bu manastıra kapattırılmış, Birinci İsaakios Komnenos, 1059 tahtan inip keşiş olarak bir manastırı

Bodrum Camii'nin sade görümlü kubbesi.

ra çekildiğinde karısı Katerina ile kızı Maria'da bu manastıra rahibe olmuşlardır. Böylece Mirelaion Manastırının bir kadınlar manastırı olduğu anlaşılır.

tırı olduğu anlaşılır.

Manastır ve kilisenin fetih sıralarında ne durumda olduğu bilinmemektedir. Yalnız son yıllarda yapılan kazı ve araştırmalarda, kilisenin geç bir dönemde, belki de Latin işgali sırasında 13. yüzyılda bir yangın geçirmiş olduğu saptanmıştır.

Bina, fetihten bir süre sonra İkinci Bayezit dönemine kadar metrük kalmış eski kilise ve manastırları "canlandırma" politikası uyarınca hayır sahipleri tarafından onararak, Sadrazam Mesih Ali Paşa kiliseyi camiye çevirmiştir.

H.953/M.1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde, caminin Rebiyülevvel 907 (Eylül-Ekim 1501)'de yazılmış bir vakfiyesi olduğu bildirildiğine göre camiye dönüştürülme bu tarih civarında olmalıdır.

Bu vakfiyede, hayratın yakınındaki gelirleri vakfa ait birçok hücre ve evin bulunduğu bildirilir. Ayrıca başka hayır sahipleri de bu camide Kuran okunması için vakfiyeler düzenlemişler ve bu hizmet karşılığında mülkler bırakmışlardır. Mesih Paşa, vakfiyesinin yazıldığı yıl Galata'da çıkan bir yangının söndürülmesi için çalışırken, damdan düşerek yaralanmış ve H.907/M.1501'de ölmüştür. Kabri, Aksaray'da Murad Paşa Camisi haziresindedir.

Caminin içinden diğer bir görünüm.

Bir Kitap

**Kadınlar
Saltanatı**

Ahmet Refik tarafından yazılan bu
kitapta: Kösem Sultan-Sultan İbrahim ve Cinci Hoca-Samur
ve Amber Devri-Telli Haseki, Şakir Paşa, Hobyar Kadın-Sultan
İbrahim'in Zulümleri-Ocağın İsyanı-Sultan İbrahim'in Katli ile ilgili
bölümler yer almaktadır

**Ahmet Refik
Kadınlar Saltarati**

Ahmet Refik Altınay

**YAZAR HAKKINDA BİR KAÇ
SÖZ**

Ahmed Refik Altınay (1881 - 1937), Osmanlı devri tarihçilerinin son halkası sayılabilir. Piyade subayı idi. İyi Fransızca öğrendi ve ordudan istifa etti. İttihad ve Terakki'nin son derece bağlı üyelerinden olan Ahmed Refik Bey, iktidar partisinin adetâ resmi tarihçisi idi. Çok genç yaşında büyük ve haklı bir şöhret yaptı. «Müverrih» unvanıyla anılmaya başlandı. Son derece verimli bir yazardı. Tamamen ilmî eserler yanında, halk için kitaplar da yazdı. Osmanlı tarihine olan büyük bilgisi yanında edip ve şair, kişisel üslûp ve çok zevkli bir Türkçesi olması, başarısının esaslarını oluşturur. Batı tarihçiliğini bilmesi, metot bakımından kendisini önceki ve çağdaş meslekdaşlarından ileri kılıyordu. Böylece, Fuad Köprülü'nün "Mo-

den Türk Tarihçiliği"ni kurmasının hemen aynı yıllarında Ahmed Refik, büyük bir tarih otoritesi idi. Müderris (ordinaryüs profesör) ünvanıyla üniversitede Osmanlı Tarihi Kürsüsü'nde mürsü başkanı olan tarihçi, 1933 üniversite reformunda açığa alındı. Üniversiteye hiçbir bilimsel özelliği olmayan bir takım kişiler girdi. Bu darbeye Ahmed Refik, ancak 4 yıl dayanabildi. 56 yaş gibi bir olgunluk çağında öldü.

Ahmed Refik, Adalar'ın büyük âşığı, Türk müziğinin büyük dostu, Çalı İbrahim'in çok yakın arkadaşı ve son olarak «mest-i müdâm (her zaman sarhoş)» olarak da tanınmıştır. Yalnız kitap şeklindeki eserleri bile 50'yi bulur. Çoğu bugün de değerlerini korudundan Türkçeye çevrilerek basılmıştır. Doğal olarak bazı konuları, eskimiştir. Biz burada, "Kadınlar Saltanatı" kitabının birinci cildini yayınlıyoruz.

Sarayda büyük bir telaş vardı. Kapılarda, uzun külahlarıyla bostancılar, kırmızı kürkleri ve yelpaze gibi geniş sorguçlarıyla (başa takılan tuğ) kapıcıbaşlar dolaşıyordu. Mavi çinili sofalarda, beyaz elbiseli, bellerinde sırma kuşak, pembe kürklü kapı ağaları, uzun ertarileri ve kısa serpuşlarıyla (başlık) iç oğlanları telaş içindeydi. Sarayda öldürülmüş ve öldürülecek hiç bir şehzade kalmamıştı. Yalnız bir şehzade, yirmi beş yaşında, Osmanlı hanedanının son unsuru, Sultan İbrahim vardı. Fakat o da,

amucası sultan Mustafa gibi, zayıf akıllı ve biçare idi (1). Sultan İbrahim, Şehzadeler Dairesi'nin basık tavanları altında onbeş sene den beri üzücü bir hayat geçirmiş, kardeşi Sultan Murad'ın dehşetinden titriyordu.

(1)«*Birader-i ekberi Sultan Murad Han devrinde baki kalan üç biraderi şehid oldukda alil olmağla mahbeste kalmışdı. "Büyük kardeşi Sultan Murat Han'ın devrinde, diğer üç kardeşi öldürüldüğünde, akıl hastası olarak hapiste kalmıştı"» Katib Çelebi, Fezleke, Cild 2, S. 329.*

Daima korku içindeydi. Gözlerinin önünde cellat manzarası, yenileri hücumları olduğu halde, her şeyden ümidini kesmiş, cariyelerden başka bir şey düşünemiyordu. Dördüncü Murat'ın cesedini görmek bile Sultan İbrahim'i titretmişti. Kardeşi Kasım'ın birden bire boğdurulması, kardeşlerinin bir gün içinde kementler altında can vermeleri, onun zayıf aklında iz bırakan bir etki oluşturmuştu. Saltanat, debdebe, hiç bir şey onu etkilemiyordu.

Valide dairesinde, Kösem Mahpeyker Sultan, telaş içindeydi. Sad-

razamı ve devletin ileri gelenlerini çağırması, yeni padişahı tahta çıkarma işiyle meşkuldü. Sadrazam, Kemankeş Mustafa Paşa, Dördüncü Murat'ın son zamanlarında sadrazam olmuştu. Burada değişiklik yapmış, şiddet ve nüfuzuyla kerdisini herkese saydırmıştı. Şimdi, Kösem Sultan en çok ona itimat ediyordu. Sonunda saraya bütün devletin ileri gelenlerini çağırdı. Hepsini de Sultan İbrahim'in odasına gönderdi.

Suytan İbrahim, karşısında devletin ileri gelenlerini görür görmez, birden bire ürktü. Dördüncü Mura'nın korkunç yüzü birtürlü gözünün önünden ayrılmıyordu. Vezirler;

- Şehzadem. Mübarek başınız sağ olsun. Şanı yüksek ağabeyiniz Sultan Murat vefat etti. Saytanat tahtı sizindir.

Dediler. Sultan İbrahim gözlerini açmış, şaşkın ve dalgın bakışlarla bakıyor, odasından dışarı çıkmaya cesaret edemiyordu. Bir süre, Sultan Murat'ın öldüğüne inanmadı, tereddütlü ve çekingen bir tavırla;

-Siz berimle alay mı edersiniz?. Bana taht ve saltanat gerekmez. Karındaşım sağ olsun, benden ne istersiniz!

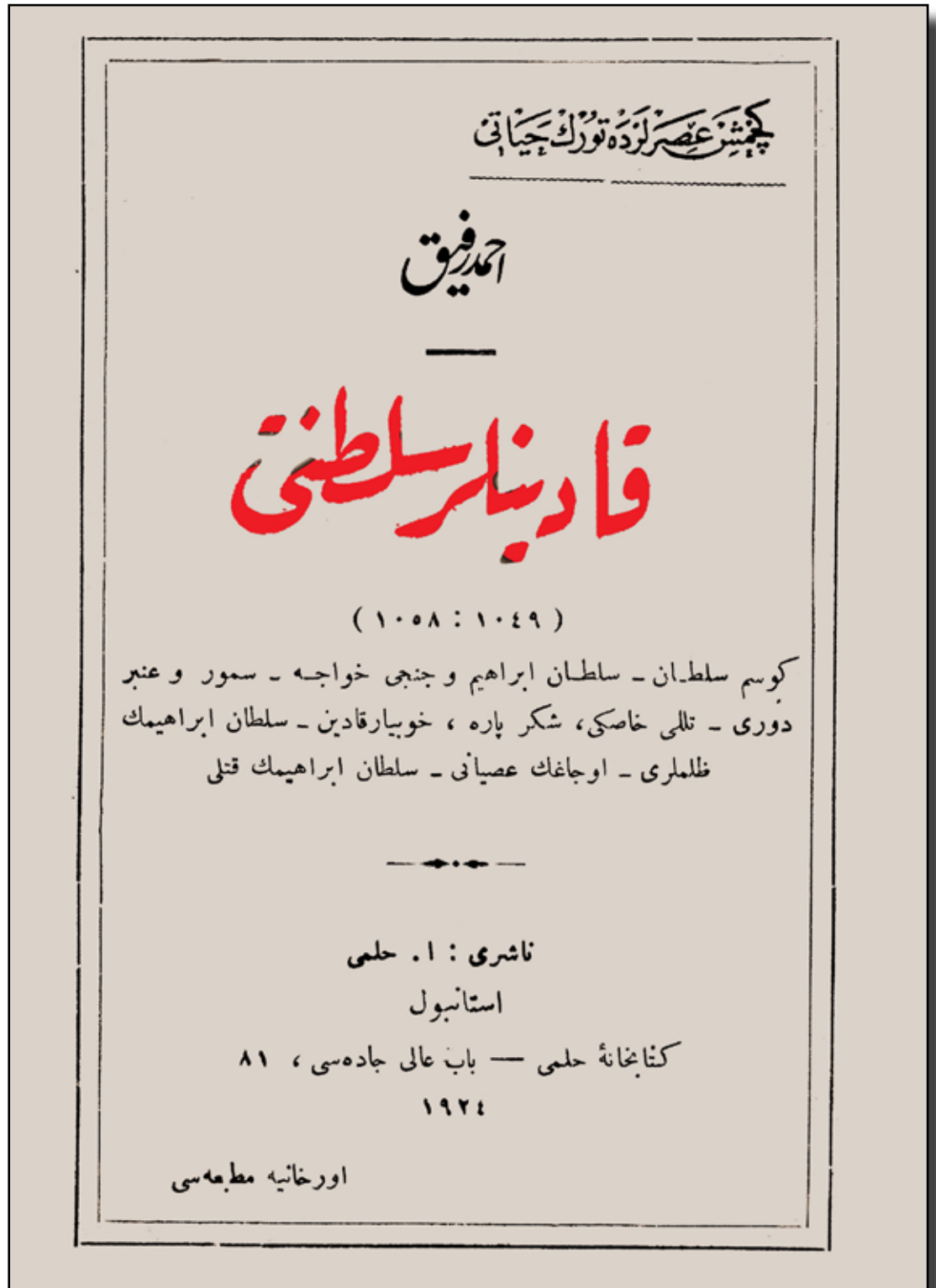
Dedi. Küçük bir girişimle Sultan Murat'ın gazabını tahrik edeceğinden korkuyor, devlet erkânının ısrar ve doğru olduğunu söylemelerini dinlemiyordu. Sultan İbrahim, saray ricalinin bu hareketini kardeşinin kendisini öldürtmek için düzenlediği bir hileye bağlıyor, devlet ricalinin ısrarlarına önem vermiyordu. Sonunda vezirler, Sultan İbrahim'i ikna etmenin mümkün olmadığını anladılar, Valide Dairesine, Mah Peyrer Kösem Sultan'a, haber gönderdiler.

Kösem Sultan, başına bir örtü, arkasında ağalar ve iç oğlanları, Sultan İbrahim'in dairesine gelmişti.

Sultan İbrahim, validesine hayretle bakıyordu. Kösem Sultan yumuşak bir sesle;

-Arslanım. Başın sağ olsun. Gel, çık.

Dedi. Sultan İbrahim gözlerini validesine dikti, melul, melul ba-

Kadınlar Saltanatı kitabının Osmanlıca kapağı.

kıyordu. Korkusundan benzi sararmış, odadan çıkmaya bir türlü cesaret edemiyordu. Kösem Sultan, Dördüncü Murat'ın öldüğünü söyledi, kendisinin padişah olduğunu anlattı. Sultan İbrahim, gözlerini bir noktaya dikmiş, sürekli ısrar ediyordu. Nihayet Kösem Sultan ile Kapağası, Sultan İbrahim'i koltuğundan yakaladılar;

-Kendiniz gidin. Bakın.

Diye zorla yerinden kaldırdılar, kollarından çeke çeke dışarıya çıkardılar.

Sultan İbrahim dehşet içindeydi. Benzi sap sarı, odasından adeta sürükleniyor gibi çıkıyordu.

Kösem Sultan ile Kapağasının

amacı, Sultan İbrahim'i, Dördüncü Murat'ın yattığı odaya götürmek, kardeşinin öldüğünü, artık kendisini boğduracak ve cezalandıracak bir kuvvet ve bir kuvvetinin bulunmadığını göstermekti.

Valde Sultan, ağalar, Sultan İbrahim, gürültülerle sarayın sofa-larında ilerliyorken, Kara Mustafa Paşa demir bir kapının önünde durmuş, bekliyordu. Kapağası, Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'yı görüp de birdenbire korkmasını, kendisini bostancı sanıpta beni öldürecek diye ürkmemesi demiş, paşaya önceden haber göndermişti. Kara Mustafa Paşa da Dördüncü Murat'ın cansız yatdı-

ğı odanın kapısı önüne gelmiş, «padişah-ı alempenah (dünyanın sığındığı padişah)» in cansız vürdünü gözetliyordu. Sultan İbrahim ile Valde Sultan ve ağalar, odanın önüne doğru yaklaşmışlardı. Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'yı uzaktan görünce;

-Lalalık budur, padişahım.

Diye takdim ettiler. Korkunu etkisini ancak bu şekilde azaltabildiler. Fakat Sultan İbrahim'in içinden korku bir türlü çıkmıyordu. Sadrazam, çok dikkatle eğildi, yer öpüp taziyet diledi. Sultan İbrahim'in gözü hiçbir şeyi görmüyordu, sürekli olarak ürküyor;

-Hile ve alay edersiz.

Diye geri çekilmek istiyordu. Nihayet saray hademeleri padişahlarını yeminlerle inandırmak istediler, Dördüncü Murat'ın cesedine doğru götürdüler. Sultan İbrahim cesede yaklaşır yaklaşmaz, yüzünü açdılar: Sultan Murad şalın altında, sapsarı, yanakları çökmüş yatıyordu. Sultan İbrahim, kardeşinin cansız cesedine dikkatle baktı, sevincinden taht odasına doğru koştu. Sonra biraz düşündü, Sultan Murad'ın ölebileceğine bir türlü inanmadı. Tekrar geriye döndü, yüzünü açtırdı, dikkatli dikkatli baktı. Bir daha dirilmeyeceğine kani olur olmaz hulus etmeye razı oldu.

Bir saat sonra, Ayasofya, Fatih, Sultan Ahmet, Süleymaniye camilerinde hazin seslerle selalar veriliyordu. Sultan Murad'ın cenazesi yatağında yatıyordu. Saray halkı endişe içinde idi. Vezirler, alimler, kapıcıbaşı ağalar, piyade ve süvari ocak halkı, zabıtlar, kethüdalar, defterdar, reisülküttab, tuğrakeş, defter emini, hep Paşa Kapısına toplanmışlardı. Başlarında kallavi, Selimi (*), arkalarında ferace, rahvan atlara binmişler, alayla saraya geliyorlar, defterdar ile şehremini, güzel bir mezar kazdırmakla meşgul oluyorlardı.

(*)Kallavi: *Eskiden vezirlerin giydikleri bir cins kavuk.*

Selimi: 65 santim boyunda, yuvarak ağızdan genişçe, tepesi yarık değil düzdür ve üzerine tülbent sanılır.

Fedace: Bol, yakasının arka kısmı çoğu zaman eteklere kadar uzanan, kolları geniş ve yarık üst elbisesi.

Orta kapıdan Bab-üs Saadet'e (*) kadar bütün bahçe halk ile dolmuştu. Vezirler ile Ulema (alimler), harem kapısından içeri girdiler, cenazeyi usulen muayene ettiler. Sonra, alel acele yıkadılar. Birkaç dakika içinde Sultan Murat'ın tabutu harem kapısından çok dikkat ile çıkarıldı. Bab-üs Saadet önündeki musallada namaz kıldılar. Cenaze orta kapıdan çıkar çıkmaz, yeniçeri ağası ile ocak halkı öne geçtiler, atlarına bindiler, ağır ağır ve yavaş olarak, cenazeyi türbesine kadar götürdüler.

(*)Bab-üs Saadet: Topkapı Sarayında iç kapı. Arz kapısı, taht kapısı.

Sultan Murat'ın naşı muhteşem bir alayla gömülmüştü. Devlet erkanı göz yaşları döküyor, Kösem Sultan, bütün rufuzu geri almakta dolayı bir haz ile saray dairelerini gözden geçiriyordu.

İstanbul, şok ve sevinç içindeydi. Nihayet Eyüp'te kılıç alayları yapıldı, şairler cülusiyeler (*) yazdılar.

(*)Cülusiye: *Yeni tahata geçmiş hükümdarı övmek maksadıyla yazılan kaside veya yazı.*

Azm-i ukabi eyleyip Sultan Murad cem-i himem

Eyledi Sultan İbrahim dar-ü fer cülus

Beyitini tarih düşürdüler. İkinciye kadar bütün dükkanlar kaparmıştı. Halk yollara dökülmüş, yeni padişahı heyecanla seyrediyorlardı. Sultan Murat'ı herkez unutmuştu. İstanbul sokaklarında sevinç ve mutluluk hüküm sürüyor, uzaktan uzağa, münadilerin (*) kaba gür sesleri iştiliyordu:

(*)Münadi: *Nidâ eden, seslenen, çağırın. Müezzin*

-Devlet ve memleket Sultan İbrahim'indir.

Gerçekten, devlet ve millet Sultan İbrahim'indi. Sultan İbrahim, milyonlarca nüfusu istediği gibi yönetecek, en namuslu paşaları bile istediği zaman öldürtebilecekti. Artık saray ve kadınlar, hazineler ve ihtişamlar ve elmas-

lar hep onundu. Sultan İbrahim, Fırat'dan Don nehrine kadar, geniş bir ülkenin padişahı, bütün Müslümanların halifesi, Osmanlı hanedanının yegane uzvuydu. Bütün Türklük onun zayıf ve dengelessiz beyniyle yönetilecekti. Üç buçuk yüzyıldan beri milyonlarca insan feda edilerek kanları pahasına omuşturulan koca imparatorluk, şimdi onunla şeref bulacaktı. Fakat Sultan İbrahim, bütün güzel özelliklerden kayıtsız idi. Kardeşinin ölüsüne yaklaşamayacak derecede korkaklık gösteren padişah, gücü eline ele alır almaz zalimleşti. Kendisini tahta çıkartmak için kollarından sürükleyenler, saadete ulaştırmak için nasihat ederek iknaya çalışanlar, şimdi karşısında tir tir titriyorlardı. Sultan İbrahim, bu selahiyetle gururlu, idam emirleri veriyor, aziller ferman ediyordu.

Sarayda iki kişinin sözü geçmeye başlamıştı: Sultan İbrahim ve Kösem Sultan. Bütün vezirler, kapıağaları, bostancılar, kethüda kadınlar, cariyeler hep onların etrafında dolaşıyorlar, onların emirlerine baş eğiyorlardı. Nihayet, ortalıkta bir sessizlik oluştu. Sultan İbrahim bütün köşkleri dolaştı, Bağdat Köskü'nün manzarası pek çok hoşuna gitti. Köşkün yanına bir şahnişin inşa ettirdi, üzerine:

(*)Şahnişin: *Üç tarafı pencere ev çıkıntısı, çıkma.*

Çün mübarek ide İftariye cay-ı dilkeşe

Neşedar olmuş cenanın her birinden pür sefa

Padişahan selef böyle böyle neşimin görmedi

Hazret-i Sultan İbrahim'e verdi çün hüda

Tarzında beyitler ve dualar yazdırdı.

Sultan İbrahim'in, zevki ve sefası için inşaatına çok önem veriliyordu. Bağdat köşkünün yanına, Revan odasının ön tarafındaki havuzun kenarına, geniş bir oda yaptırdı. Odanın pencerelerinden musluklar akıyor, suların akması, genç padişahı duygulandırıyor. Köşkün her penceresine beyitler ve kasideler yazılmıştı. Bazılarının

da Sultan İbrahim'in yüceliğinden söz ediliyor, bazılarında:

*Kasır içinde yakılan amberden
olub hasadar*

*Sahn-ı alemde nesim-i sabh-ı asrı
amber şemim*

*Böyle sefa gezerse köşe köşe ale-
mi*

*Bi terdid kalmaya dünyada bir
cay ve cisim*

*Kabedir ol beyit ali ve haremidir
harem*

*Daima mamur ve memun ola ol
beyt ol harem*

*Sen sefa sür padişahım devlet ve
ikbal ile*

*Bed-i keman olanlar olsun
mazhar-ı kahr elim*

İstekleri dile getiriliyordu. Sultan İbrahim bu odalarda artık sefa sürmeye başladı. Diğer taraftan, donanma sefere çıktığı zaman kaptanların el öpmeye geldikleri Sepet Köşkünü de genişletiyordu. Süslü ve yaldızlı binalar içinde, kadınlar arasında yaşamaya başladı.

Kösem Sultan, oğlunun saltanatından memnundu. Fakat büyük bir endişe kalbini kemiriyordu; Sultan İbrahim osmanlı hanedanının son uzvuydu. O da öldüğü veya bir isyan sorunda kaybedildiği takdirde, Osmanlı hanedanını sona erecekti. Sultan İbrahim'in çocuğu olmuyordu. Gece gündüz cariyeler koynunda eğlenir, ortada yine hiç bir sonucu görülmezdi. Valde Sultan'ın endişesine vezirler de katılıyordu. Onlar da anlıyorlardı ki, Sultan İbrahim'in ölümü Osmanlı hanedanı için son felaketi oluşturacaktı. Hepsisi de valde sultanla görüşüyorlar, genç İbrahim'e en güzel ve en cazibeli kızlar ve kadınlar sunuyorlardı. Bu hareketi de adeta bir onur ve haysiyet görevi sayıyorlardı. Artık saray, sarışın ve mavi gözlü, işveli cariyelerle doluyor, Sultan İbrahim'in her gecesi bir hasekinin koynunda geçiyordu. Bu ihtiyacı padişah da hissediyordu. Sokağa, atla gezmeğe çıktığı, veya bir gezintiye gittiği zaman, kapıcılarına dört beş kese ihsan eder, kendisine dua etmelerini emrederdi.

Fakat bu durumdan en çok

üzüntülü olan, Kösem Sultan'dı. Valde Sultan, oğluna hemen her gün yeni bir cariyeye sunuyordu. Daha doğrusu, «halk-ı alem zürriyet-i padişahı aleme muhtac ederler» (1).

(1) *Naima, cild 4, sahife 7.*

Bir Ramazan gecesi, şehzade Mehmed'in doğunu herkezin yüzünü güldürdü. Valde sultan, vezirler, halk, herkes memnundu. İstanbul'da günlerce şenlikler yapıldı. Şehzadenin doğumuna tarihler düşürüldü;

*Şamiya gökde melekler dediler
tarihini*

*Nurdur geldi Mehmed sulb-ü
İbrahim'den*

Tarihi yazıldı. Artık Şehzade Mehmed'in valdesi Turhan Sultan, sarayın en gözde en muhterem hasekilerinden sayılmaktaydı. Turhan Sultan, on dört yaşında, gayet cazibeli bir Rus kızıydı. Rusya'da doğmuş (H.1037), on iki yaşında Tatarlar'ın eline esir düşmüştü. Sultan İbrahim'in tahta çıkmasından iki yıl sonra (H.1051), Kör Süleyman Paşa tarafından saraya takdim edilmiş, niheyet Kösem Sultan aracılığıyla Sultan İbrahim'e hediye olunmuştu. Turhan Sultan üstün bir güzelliğe sahipti. Boylu boslu, biraz narindi. Yüzünde pek tatlı bir çiçek bozuğu vardı. Teninin cezbedici beyazlığı, gözlerinin kadife gibi derin maviliği, kumral saçlarının göz kamaştıran parlaklığı Sultan İbrahim'i mest ediyordu (2). Bir Rus kızı, zekası ve işvesiyle, Sultan İbrahim'i ele geçirmişti.

(2) *Kastellan. Osmanlıların ahlak, adet ve kıyafetleri. Cilt 3, sahifa 67.*

Fakat padişah, yalnız sultanla kanaat etmiyordu. Hemen her gün genç bir cariyeye ile ilişkide bulunur, bazen, günde yirmiyi aşkın cariyeye ile birlikte olarak güçsüz kaldığı olurdu (3).

(3) *Hammer. Cilt 2, Sahifa 518.*

Kadına düşkünlük, Sultan

İbrahim'i daha yirmi dört yaşında zayıflattı, hapiste kaldığı günlerinde zayıflayan akıl kuvveti bu sebepten kısır kaldı. Bununla beraber şehzadeler de doğmaya devam ediyordu: Üç buçuk ay sonra, ikinci şehzade Süleyman (M.1052) on bir ay sonra şehzade Ahmed, bir ay sonra şehzade Murat (M.1053), daha sonra Peykhan, Aliye, Atike ve Gevner Han sultanlar dünyaya geldi. Turhan Sultan'ın yanına şehzade Süleyman'ın validesi Dilaşub, şehzade Ahmed'in validesi Muazzez hanımlar da geldiler. Sultan İbrahim'in birkaç sene ara ile oğulları ve kızları dünyaya geldi. M.1054'de Selim ve Osman, M.1056'da Cihangir ve Bayezid doğdu. Valde Kösem Sultan oğlunun bu başarısından memnun oluyordu. Sultan İbrahim, karınlar arasında Osmanlı hanedanını tükenmekten kurtarmaya çalışırken, vezirleri ve hükümeti de Kösem Sultan idare ediyordu.

Sultan İbrahim hasekilerin sayısını gündün güne çoğalttı. Gece gündüz cariyeler arasında yaşamaktan bıkmaz, huzuruna çeşni vermek, yenilikler yapmak istiyordu. Örneğin, bir gün Üsküdar'da atla dolaşırken, aklına kim bilir nereden, yine kadın zevki geldi. Kadından duyulacak neşenin vücudunun büyüklüğü ile orantılı olacağını düşündü. Derhal ağalara emir etti, İstanbul'un en şişman kadını arattırdı. Ağalar ve paşalar mahalle mahalle yayıldılar, sonunda halifeye iri yarı bir Ermeni karısını getirdiler. Sultan İbrahim bu kadından pek çok naz etti, artık öbür narin, sarışın ve zarif kadınlar gözden düştü, Sultan İbrahim'in yedinci hasekisi Şivekar adını aldı, sarayda öremler bir yer sahibi oldu. Sultan İbrahim, şişman hasekisine Şam eyaletini «vakf» etti, «Köprülü Mehmet Paşa da adı geçen tarafından tayin olunup» gönderildi (4).

(4) *Naima: Cilt 4, Sahife 243-Hammer: Cilt 2, Sahife 9.*

Sultan İbrahim gayet boş kafalıydı. Sözleri birbiri ardına, ça-

buk çabuk söylüyordu. Aklına her ne gelirse derhal yaptırmak, hiçbir dakika durmak beklemek bilmiyordu. Bütün zamanını çeşitli cinsden sekiz haseki ile yüzü aşkın cariyeye arasında geçiriyordu. Sonunda, hekimbaşı Hamalzade Mehmed Efendi padişaha ölümlü olmasını tavsiye etti. Bu nasihatinden hekimin cezası (Büyüka-da) da, ömrünü sefalet ve inziva içinde geçirmek oldu, yerine Aysi Efendi tayin edildi.

Sultan İbrahim, bütün hasekiler içinde, Hümaşan Sultan'ı, Telli Haseki'yi tercih ederdi. Telli Haseki, Sultan İbrahim'in sekizinci hasekisiydi. Padişah bütün varlığını ona adamıştı. Hiç biriyle kesinlikle muhabbette bulunmadığı halde, Telli Haseki'yi sever, karşılıklı ve ateşli bir muhabbet padişah ile hasekisini birbirine bağlardı. O derece ki, Sultan İbrahim, Hümaşah Sultan'ı bütün hasekilerinden ayırmış «eski adetlere göre Osmanlı Hanedanı korusunda nikah yapılmaz iken padişah» (5) Telli Haseki'yi nikah ile eşi olarak almıştı.

(5)Naima: Cild 4, Sahife 250.

Sultan İbrahim, Telli Haseki için parlak bir düğün yaptı. Bükün vezirler, alimler, devlet erkanı, Bektaşiler, baltacılar, bostancılar, Telli Haseki'yi Davut Paşa bahçesinden Topkapı civarında Valde Sultan bahçesine gelin getirdiler. Nikahta Telli Haseki tarafında darüssaade ağası, Sultan İbrahim tarafında sadrazam vekil olarak bulundu. Telli Haseki'ye bir Mısır hazinesi mehir tayin edildi.

Telli Haseki'den sonra Hobyar Kadın, Şekerpare, Şekerbol, Saç bağı isimli hasekiler sarayda önemli birer mevkiye sahiptiler. Bütün sarayı, hükümeti kadınlar ve hasekiler idare ediyordu. Fakat hepsinin başını Kösem Valde Sultan yapıyordu. Kösem Valde, kızlar ağası Sümbül Ağa'yı egemenliği altına almış, Sarayın bütün güzellerine kumanda ediyordu. Hasekilerin rekabetine, cariyelerin hasetlerine Kösem Sultan engel oluyordu. Sul-

tan İbrahim, sarayın kızları ve güzel kadınları arasında dolaşır, bazen oğlunun süt ninelerine kadar yanaştığı görülürdü: Kızlar ağası Sümbül Ağa, Sultan İbrahim'in çıktığı senesinde dört yüz elli kuruşa genç bir cariyeye satın almıştı. Sümbül Ağa cariyeyi bakire sanıyordu; fakat bir süre sonra cariyeden bir çocuk dünyaya gelmesi Sümbül Ağa için yeni bir çalışma nedeni oluşturdu. Genç cariyeyi yeni doğan Şehzade Mehmed'e süt nine olmak üzere tavsiye etti. Sultan İbrahim süt nineden pek çok hoşlanmaya başladı. Muhabbetini, süt ninenin babası belirsiz olan çocuğuna da yöneltti. Hatta onu şehzade Mehmet'e tercih etti. (6).

(6)Hammer. Cild 2, Sayfa 521.

Turhan Sultan, bu yaklaşımı kısıkanıyordu. Sonunda cariyeye ve Sümbül Ağa'ya büyük bir düşmanlık beslemeye başladı. Bazen Sultan İbrahim'in bahçede, havuz başında cariyelerle eğlendiğini görür, özellikle süt nineye tutkusunu gizleyemezdi. Sultan İbrahim'in kendi oğlunu soracak yerde süt ninenin oğlunu sorması Turhan Sultan'ı çıldırttı. Bir gün dayanamadı, bütün kadınlık asabiyeti ile kömür kaşlarını çattı, Sultan İbrahim'e doğru ilerledi:

-Asıl muhabbetinize layık olan budur. Evladınız budur!

Diye bağırdı. O zaman Sultan İbrahim, zevk ve sefahatle bozulan beyni yorgun, gözlerini Turhan Sultan'a dikti. Ruhunda şehvetten başka bir şey yoktu, Şehzade Mehmed'i süt ninenin elinden kavradı, havuza doğru fırlattı. Turhan Sultan, deli gibi, evladının üzerine atılmış, müstakbel Avcı Sultan Mehmed'ini ölümden kurtarmış, masumun başından akan kanları göz yaşlarıyla silmişti.

Sümbül Ağa bu olaydan sonra, sarayda duramayacağını anladı. Hacca gitmek, daha doğrusu Mısır'a gitmek istedi. Kızlar Ağalık görevini Taş Yatar Ağa aldı. Kızlar Ağası Sümbül Ağa, cariyesi ve oğlu ile daha bir çok kadın, yol-

da, Malta korsanlarının eline esir düştüler. Sümbül Ağa çatışmada öldü. Oğlu Malta şövalyelerinin elinde büyüdü. Osmanlı hanedanından sanılarak (Pedro Otomanu) adıyla, Avrupalıların elinde, Türklere karşı silah olarak saklandı. Avrupalılar, daha önceleri, Yahya iskinde bir Rum çocuğunu Birinci Ahmet'in kardeşi sanmışlar, diğer birini de Fatih'in kardeşi diye (Kalikistos Evtomanos) adıyla ağırlamışlar, hatta Papa Üçüncü Kalikastos'a takdis ettirmişlerdi. Fakat bu olaylar hiçbir sonuç vermediği halde, Sümbül Ağa konusu Girit savaşının açılmasına neden oluşturdu (H.1054).

Sultan İbrahim, bu olaylardan etkilenmezdi. Gece gündüz eğlenmelerle meşgul olurdu. Başta Valde Mah Peyker Kösem Sultan olduğu halde, Turhan Sultan, Muazzez Sultan, Dil Aşub Sultan, Hatice Sultan, Şivekar kadın, Telli Haseki, Hobyar Kadın, Şeker Pare, Şeker Bonu, Saç Bağı, sarayın en nüfuzlu kadınlarını oluşturuyordu. Bu seçkin hasekileri Valde Sultan'dan başka diğer bir kişi daha idare ediyordu ki, o da Cinci Hoca idi.

Cinci Hoca (Karabaşzade) sarayın en hatırlı ricalindendi (7). Valde Sultan'ın büyüleyici hediyelerini alabilmesi için Sultan İbrahim'e kuvvet veren, padişahın zihnini tüt-süler ve büyülerle düzelden, Cinci Hoca'ydı. Cinci Hoca Safranbolu'da doğmuşdu. İstanbul'a fakir bir öğrenci olarak gelmiş, medreselerde dolaşmış, büyücülükle, efsunculukla şöhret bulmuştu. Bir süre, Şeyh Mehmed Çelebi'ye de danışman oldu. Şeyh Efendi, Süleymaniye medresesinden İzmir kadılığına tayin olunduğu zaman, adamı, Cinci Hoca Hüseyin Efendi'yi de beraber götürmesini söylediler. Fakat Şeyh Efendi buna razı olmadı, Cinci Hoca'yı, üzgün ve çaresiz, İstanbul'da yüzüstü bıraktı. Cinci Hoca, ağlaya sızlaya efendisinin adamlarına «yandı yakıldı» hepsi birden Şeyh Efendi'ye başvurular:

-Şu biçareye yazıktır. Bu kadar zaman danışmandınız oldu onu da götürün.

(7)Ahmet Refik. (Tarihi simalar) müracaat.

Dediler. Fakat Şeyh Efendi, Cinci'yi şiddetle reddetti ve şu cevabı verdi:

-Behi efendi. Bizim arzumuz vardır. Avrat ve oğlana efsun okuyan bir sahar-ı nabekarı bile getirüb mensebimize bednam mı olalım.

Cinci Hoca, üsgün ve perişan, İstanbul'da kalmıştı. Cinci Hoca, yine sanatıyla uğraştı. Nefesinin keskinliği sayesinde büyük bir şöhret kazandı. Kadın, çoluk çocuk, birçok halk, Cinci Hoca'nın nefesinden lardarlanıyordu. Sonunda Cinci Hoca'nın şöhreti sarayca da duyuldu. Bir gün, Sultan İbrahim, dalgın zihninin etkisi altında ne yaptığını bilmez duruma gelmişti. Kadınlar arasında yaşamaktan, vücudunun gücü kalmamış bitkin duruma gelmişti. Baygınlıklar geçirdi, bütün saray haltını korkuttu. O zaman kadınlar, Valde Sultan'a Cinci Hoca'yı sağlık verdiler, hoca efendiyi derhal saraya davet ettiler.

Cinci Hoca'nın saraya girişi, mutluluğuna başlangıç oluşturmuştu. Hoca efendi, başında koca bir sarık, vakur bir şekilde saraya girdi, ruhani feyzinden meded uman, nazarların kendisine mutsuzluk getirdiğini düşünen hasekilerin ortasında Sultan İbrahim'e nefes etti. Sultan İbrahim bütün varlığı ile hoca efendiye teslim oldu. Hatta «kuvvet-i vehame tesir itikat imdadıyla» iyi olmaz, Cinci Hoca'yı en büyük sadetlere kavuşturdu. Hoca efendi medrese köşelerinde sürünürken sirçok kez medreseden kovulmuştu. Şeyhülislam Yahya efendi: «kanun değildir» diye reddettiği halde, Sultan İbrahim hattı hümayun çıkarttı. Cinci Hoca'ya Sahn Medresesi verildi. Konaklar ve saraylar bağışlandı, Birkaç gün sonra Süleymaniye medresesi, Galata kadılığı ve hocalık da verince, Büyücü Hüseyin Efendi «Cinci Hoca» lakabıyla İstanbul'da şöhret buldu. İstanbul'un bilim gücünden çok himaye ile yaşamaya alışan safdil ve cahil halkı, der-

On ikinci yüzyılda Kızlar Ağası.

hal hoca efendinin maneviyatından yararlanmaya koştular. Cinci Hoca, daha sonra, Kadı Çelebi Zade Mehmet Efendi'ye damad oldu. Azil ve tayinde büyük bir nüfuz gösterdi. Şeyhülislamın bile selahiyetine müdahale etti. Başta Sultan İbrahim olduğu halde, bütün saray kadınları hoca hazretlerinin sözlerinden dışarı çıkmazlardı. Sarayın düzeninin devamı, zevki ve eğlencesi, refahı ve saadeti, hoca efendinin nefesine bağlıydı. Cinci Hoca, Sultan İbrahim'i ele geçirmişti. Padişaha tütsüler yakıyor, efsunlar okuyor, dualar öğretiyordu. Bazen Sultan İbrahim, bir çocuk gibi, Cinci Hoca'nın önüne

otururdu. Hoca efendi koca kavuğu altında gözlerini kapar, ellerini Sultan İbrahim'in başına kor, "sırh-ı abad, genz-el arş" dualarını okur, Sultan İbrahim'i nefes ederdi. Sultan İbrahim bu dualarla zihnen iyileşme, bedenen kuvvet bulur bulmaz, etrafına hasekileri, Hümaşahları, Şekerpareleri toplar, bahar günlerini, mehtapları geceleri çengiler ve eğlencelerle geçirirdi. Saray keyif ve mutluluk içinde idi. Baharda şimşirliğin büyük ağaçları yapraklanır, Revan odasının önündeki bağçenin kırmızı, sarı ve lal rengi (kırmızı) çiçekleri açılır, orta kapı önünde, çeşmenin etrafında ufak ve sarı

çiçekler gözleri şenlendirirdi. Sultan İbrahim kameriyesinin yaldızlı alemleri, ağaçların yeşillikleri içine gömülüydü. O zaman, Sultan İbrahim, sarayın kubbeli, camları renkli, dibalar (8) döşeli odalarında, cariyeler arasında eğlenirdi. Zurna ve çifte nara sesleri yükselir, cariyelerin raksları, şuh ve mesut bakışları Sultan İbrahim'i mest ederdi. Zaman olurdu ki, çalgıların tiz seslerinden Ayasofya müezzinleri ezanlarını kesmeye mecbur olurlardı (9).

(8)*Diba: Altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaş*

(9)*Naima: Cilt 4. Sahife 324b*

Sultan İbrahim ezandan da habersizdi. Sarayın odalarını sarı saçlar, nağmeler ve teranelerle dolduran şevk ve huzur içinde dünyayı unutturdu (3). Dördüncü Murat'ın zevk ve sefalı kardeşi, güya bahtsız kişiliğinin anlatımına örnek oluşturuyordu:

*Gel devr-i ayış eyyemdir
Zevk ve sefa münkamidir
Aşıkların bayramıdır
Bir mevsim-i Ferhunde dem
Dönsün yine meyaneler
Olsun tehi hemmaneler
Rars eylesin mebtaneler
Metrebler ettikçe nağm.*

Sarayın her tarafı şarkılar ve rakslarla çınlar, çengilerin çoşması ve oyraması devam ettikçe sanki dudaklarda:

*Mi ateş seyyaledir
Mine kadehle laledir
Yağneçe pür Jaledir
Açmış nesimqi subhude*

Nağmeleri dolaşırdı. İslamın Halifesi, bütün kuvvete, bükün güce sahip, İran'dan Budin'e, Yemen'den Fas'a kadar bütün ülkeye, sarayın bütün kadınlarına sahip, yarınını asla düşünmezdi. Devrinin şairleri:

Zaman ayş ve şadidir dem-i ikbaldevridir

Felek hep ettiği ozaina şimdi peşimandır

Diye adeta padişahlarının zevk ve ihtişamına tercüman olurlardı. Sultan İbrahim akşamlara kadar eğlenirdi. O sıralarda en çok zevk aldığı, yeni çıkan oyunlardan, (Akide Kulu) idi. Bu Kulu saraya çağıtır, «Suglun Şah» , Mah-

mud Şah, Çerkes Şah, Nazlı Yusuf gibi çok güzel genç delikanlıları diba, zerba (10), zerdüz etekler ile meydanda salınarak» dolaştıklarını izlerdi. Gece, karşısında Voyvoda kızı, masallarla, peri hikayeleriyle vakit geçirirdi.

(10)*Zerba: Sırmalı kumaş.*

Zerdüz: Altın sırmalı.

Voyvoda kızı Eyüp'te falcılıkla şöhret bulmuştu. Düzgün söz söyler, Sultan İbrahim'in hislerini tahrik edecek hikayeler düzenlerdi. Sultan İbrahim, şiirsel namelerle anlatılanları hayranlıkla izler, bu hikayeleri kendinden geçerek dinlerdi. Voyvoda kızı, bir gece yine bir masal anlattı. Sultan İbrahim bu masalı çok dikkatle dinledi. O gece, Sultan İbrahim'in çok neşesi vardı. Voyvoda Kızı masalına; «Eski zamanda bir padişah varmış. Elbiseleri, sarayın döşemesi, yastıkları, perdeleri hep Samur'danmış! » diye başlamıştı. Sultan İbrahim bu masaldan çok duygulandı. Voyvoda kızı Samur'dan söz edince, Sultan İbrahim kendisinin sarışın ve yumuşak bir cisme değmekten dolayı tatlı bir rehavet ile vücudunun ısındığını hissetti. Samur'larla döşenmiş bir oda, Samur'larla süslenmiş yastıklar, Samur'lar kaplanmış duvarlar düşündü.

«Samur'da nefsinde bir cild-i muteber ve beyn-el nükema cevner hayvanı denilir, nasık ve keşafetden mada bir cevher olmağın» (11) Sultan İbrahim'in gittikçe zihnini işkal etdi.

(11)*Naima: Cilt 4, Sahife 294*

Sultan İbrahim o geceyi Samur'lu hülyayarla geçirdi. Ertesi sabah «sadece kendine özgü» içi dışı Samur'dan, altın düğmeli bir elbise yaptırdı. Sultan İbrahim Samur'a sarılıp sarhoş olmak istiyordu. Daha sonra sekiz yüz kuruşa Samur elbiseler yaptırdı. Sultan İbrahim'in zihnini Samur'dan başka şey işkal etmiyordu. Sarayın bütün köşkleri, kasırları Samur'lar ve dibalarla döşendi. Eski döşemeleri, sırmalı yastıkları birer birer atıldı. Sultan İbrahim Samur'a o derece istekliydi ki, sarayın bütün döşemeleri «Samur'dan olmadıkça itibardan düştü, ve padişahlığı zamanında

buna uymayanlar gösden düştüler». Artık bütün vezirler, ulema ve kazaskerler Samur peşine düşmüşlerdi. Perdelere Samur'lar takılıyor, divanlara Samur'lar kaplanıyordu. Her tarafta sarışın ve göz okşayıcı Samur rengi görünüyordu. Sultan İbrahim Samur'a yönelmekten sonsuz bir haz duyuyordu. İstanbul'da Samur'un değeri gittikçe yükseldi, daha önceleri Samur'un ücreti yüz kuruş iken padişahın ve halkın zorunlu olarak tabesinden sonra, bin kuruşa bile güç bulundu. Samur'a rağbet git gide arttı, zamanın şairleri bile;

Oldur rağbet verir samurun

Oldu tahsili anın emr-i asır

Tarzında beyitler ve kıtalar düzenlediler.

Sultan İbrahim, halkın düşüncesine önem vermezdi. Gözlerini memnun etmek için ve Samur'un etkisini arttırmak için Anberden başka bir şey düşünmezdi. Bütün kadınlara emirler gönderir, İstanbul'da devlet büyüklerinden Samur ve Amber toplatırdı. Sultan İbrahim bu isteği, çeşitli defalar, zorla da yaptırmıştı. Verme gücü olmayanları ya azl eder veya hapise koyardı. «Mokof kafiri (Ruslar) bu vesile ile Samur kürk gönderip bir çok Mısır hazinesi kadar mal» almaya muafak olmuştu. Sultan İbrahim, çevresinde Samur gördükçe neşesi artardı. Halk, padişahın arzusuna tabi, daima Samur aramakla meşgul olurdu. Samur yüklü bir geminin limana geldiği haberi alınır alınmaz, herkes nazır beklerdi. İstanbul'a Samur getiren bir gemi fırtınadan dolayı biraz gecikmişti. Saray kadınları derhal Çanakale boğazına gemilerle adamlar gönderdiler, nedenini anlamak istediler. Genellikle Samur gemileri zorla, hatta on para verilmeden, boşaltılırdı. Bu davranışı bir kez de bir İngiliz gemisine yaptılar. Gemiden yüzde üç vergi alınacak iken yüzde altı istediler, Onbeşbin kuruşluk mallarını alıp parasını geciktirdiler. Geride angarya olarak gitmelerine emir verdiler. O zaman, İngiltere elçisi Sör

Tomas Bendic, İstanbul limanında duran İngiliz gemisinin toplarını ortaya çıkarttı, beyaz bayraklar açtırdı, gemide bakraçlar içinde zift yaktırdı, şikayet için sarayın önüne durdu. Sultan İbrahim konuyu haber aldı, gemiye çavuş başıyı gönderdi, elçiye istekleri yerine getirileceği söylendi. Elçi bu teminatı aldıktan sonra ateşleri söndürttü, gemilerle beraber Galata sahiline doğru çekildi (12).

(12)Hammer. Cilt 2, Sahife 519-Naima. Cilt 4, Sahife 373.

Devlet Erkanı ve ulema, Samur yüzünden, birbirine girdiği sırada, Sultan İbrahim herşeye kayıtsızdı. Arkasına en süslün elbiseler giyer, başına çiçekler takar, sakalına inciler dizdirir, takıya ve süse düşkünlüğü ile kadınları da geçerd. En zarif İngiliz kumaşları, en parlak Fransız ipeklileri, Venedik'in en ağır kadifeleri ve kumaşları sarayda bol bol sarfedilirdi.

Kadınların yönetimi, padişahın israfı, vezirlerin zulmü günden güne artmıştı. Şehirde sık sık zelzele oluyordu. Sultan İbrahim yalnız bir şey düşünür, yalnız bir şeyden zevk alıyordu: Samur!

Samur için her türlü zulmü yaparak, her türlü fedakarlığa katlanıyordu. Vezirlerden birer Samur elbise hediye ister, veremeyenlere divan çavuşlarını gönderir, zorla alırdı. Defterdar, Samur bulmak için almaya divan tezkereleri gönderirdi. Artık herkezte bir hoşnutsuzluk, bir bozuntu oluşmuştu. Vezirler, padişaha belayı def etmek kabilinden samur verirlerlerdi. Hatta Galata kadısı, Şeyhülislam İbrahim efendi-zade Menmet Çelebi, düşündü taşındı, Samur bulmakta başarılı olmayınca, bir hırka ile bir mevlevi külahını bohçaya koyarak koltuğuna aldı, sadrazamın sarayına gitti. Saraya gitmeden önce de; baştezkereci Sami-zadeyi gördü:

-Efendi, ben kürk verecek kudrette değilim. Şu hırka ve külahı giyip geçirim.

Diye durumunu anlattı. Sonunda sadrazama haber verdirdi. Sadrazam Çelebiyi huzuruna çağırdı:

-Efendi, niçin böyle söylersin.

Padişahı bilmez misin? Baban verdi, sen niçin inat ediyorsun.

Dedi. O zaman Mehmet Çelebi şu cevabı verdi:

-Babam korkusundan vermiş. Ben bugün Galataya vekil göndermedim. Benim sultanımdan isteğim budur ki, beni hadişah hazretlerine götürsünüz. Ona da cevap vereyim ki, bu şekilde ulemaya zulüm edilmesi uygun değildir. Artık bana üç halin biri isabet eder: Eğer katl ederse şehadet canıma müntedir. Eğer dayatırsa iki aya kadar İstanbul zelzeleden kurtulamaz, bu üslup ile bir gün yere geçer, bu şehirde bulunmak gerekir. Eğer azleder ise bu gün ben vekil göndermem. Ve şu hırka ve külahı giyerim.

Sadrazam, Mehmed Çelebi'nin bu cesur sözlerinden ürktü, başkaları da iştir ve cesaret eder diye kimseye duyurmak istemedi. Fakat bu cevabı halk haber almıştı. Mehmed Çelebi'nin cesaretine herkez memnun olmuş, Sultan İbrahim'in zulmünden kurtulmak için bu gibi eğilimler oluştuğunu görmüşü.

Sultan İbrahim bu durumdan haberdar olmaz, sürekli Samur ve Amber toplatıyordu. Şeyhülislamdan, kazaskerlerden Samur'lar ve Amber alınır, yeniçeri ağasından alınan Samur'larla köşkler döşeniyordu. Bursa ve Edirne kadılarından akın akın Samur kürkleri geliyordu. Nihayet, padişahın isteği ocak ağalarına, Bektaş, Muslahad-Dir ve Murat ağalarla Kara Çavuş'a da yöneltildi. Fakat ağalara söz geçirilemedi. Özellikle Kara Murad Ağa Girit savaşından yeni gelmişti. Ağa « ocak ağalarının güvendiği bir korkunç adam idi» Maiyetinde beşyüzden çok adam bulundurur, bütün ocak halkına sözünü geçirirdi. Murat Ağa'nın mertliğini, cesaret ve metanetini herkes bilirdi. Defterdar, Samur istemek için ona da bir Baki Kulu gönderdi. Murat Ağa, mindere kurulmuş, oturuyordu. Baki Kulu, Kara Murat Ağa'nın eteğini öpdü, eline divan tezkeresini sundu. Murat Ağa, vakurane, kaşlar çatık, Baki Kulu'na doğru hiddetle bağırdı, ve sordu:

-Bu nedir?

-Sultanım hazretlerinden istenilen iki Samur ve şu kadar anber ve şu kadar nakit kese devlete vermeniz için gönderdiler, lütf edip bir gün evvel teslim buyurun.

«Dedikte Kara Murad'ın gösleri tas gibi açılıp, dönüp»:

-Var defterdar efendiye söyle. Ben Girit'ten geldim. İnce kıyılmış barut ile yağlı kurşundan başka bir şeyim yoktur. Samur ve Amberin adını biz sizden iştiriz, görmemişiz. Akçe dersene, maaş ile alıp harcıyoruz. Bizden selam ile ve böyle söyle.

Dedi. Baki kulu, Kara Munat Ağa'nın bu sözlerine karşı cevap vermeye yeltenir gibi oldu, fakat Murat ağa:

-Çık"

Diye öyle bir haykırış haykırdı ki, «Odayı zelzeleye verdi (13)»

(13)Naima. Cilt 4, Sayfa 392.

Sultan İbrahim, halkın ve ağaların bu fikirlerinden habersizdi. Sarayda kadın nüfuzuna bağlı, bütün halkı sulüm altında eziyordu. Memlekette, divan üyelerinden çok Kösem Sultanların, Cinci Hocaların, Şekerparelerin, Hobyar Kadınların nüfuzu geçiyordu. Sultan İbrahim'in ebesinin damadı İbrahim Efendi (Edirne) defterdarı olmuş, Sultan Murad'ın dadısının kocası Eyüp Paşa Mısır eyaletine tayin olunmuştu. Valde Sultan'ın kethüdası Behram Ağa istediğini Girit'e memur olarak gönderiyordu. Sultan İbrahim'in hasekisi Şekerpare, kethüdası Musa Ağa'yı önce tersane emini, sonra yeniçeri ağası yaptırmıştı. Sarayın (makbul) kadınları bile nüfuzlarını yürütüyorlardı. Sonuçta, Hatice Hatun isminde biri, kocası kapıcı başıyı istediği mevkiye tayin ettirmişti. Haseki Sultan ise, istediği kişileri Belgrat kadılığına kadar tayin ettirdi. Bazen, Kösem Sultan, Cinci Hoca ile birleşir, idama mahkum olanları bile kurtarırdı. Nitekim Şekerpare de Musa Paşa'yı himaye etti, paşa ile münasebeti arttırdı. Bu sıkı münasebet, sonuçta izdivaçla nihayet buldu. Şekerpare, Musa Paşa'yı yeniceri ağalığından baş defterdarlığa geçirdi.

Gürcü paşanın sarayını zorla aldırdı. Mükemmel bir sarayda «sefa yapar» oldu. Saraydaki nüfuzuyla Şekerpare, kocasının yerinde Pirinçci-zadeyi yeniçeri ağası tayin ettirdi. Devrin zenginleri sarayın kadın hilelerine kayıtsız durmuyorlardı. Kadınlar saltanatının etkisini herkes hissediyor, Şekerparenin başarısına:

Emel-i Şekerhare ile pür Necimzade

Gibi tarihler düşüyorlardı.

Bütün eyaletler hasekilere bölünmüştü: Üçüncü hasekiye Bolu Sancağı, Beşinci hasekiye Hemid Sancağı, Altıncı Hasekiye Niğbolu Sancağı, yedinci hasekiye (14) Şam sancağı yaşmaklık olarak verilmmişti.

(14)Yedinci haseki Şivekar Kadın, 1104'de vefat etmiş, Şehzade camii yanına, beşinci hasekinin yanına gömülmüştür.

Bir kez üçüncü haseki sultana mücevher süslü bir araba verildi, hanım sultan bu araba ile Davut Paşa sarayına gitti bütün halk seyrine geldi. «Padişah hazretleri kadınlarla birlikte olmaya düşkün olduğundan her birini tedyib için İstanbul'da ve dışarıda olan uygun bulunan yerleri veriyordu (15).

(15)Naima. Cild 4, Sanife 227. «Giderek padişah-ı alicenah nisvan ile ülfete meluf olub ekser emurdan evvel nakesat elakellerin sevk ve tahsin ettikleri veadilere süluk etdiler» Naima. Cild 4 Sahife 242-Katib Çelebi, fezleke, Cilt 2, Sahife 309.

Böylece, yalnız beş-altı hasekinin hasları yüzer bin kuruş olmuştu. Hasekiler, vilayetlerin haslarını paylaştıkları gibi, saraya giren kadınlar da kocalarını birer mevkiye getirirlerdi. Sarayın çamaşırcı kadını Sahaf Şeyhizadeyle tanıyıtktan sonra, derhal kendisiyle evlendi.

Saray yerleştirmeleri her ay arkası kesilmeden devam eder, her kez nüfuzu şeyhmiğe kadar ulaşırdı. «azledilmiş herhangi birine Trablus mevleviyeti verilmek için harem-i hümayun tarafından, rica» olunur, şeyhülislam engel olmaz, sadrazam ferman ile çevirirdi.

Sultan İbrahim, hasekilerinin, saray kadınlarının, saray mensupları-

nın isteklerini darhal yerine getiri-yordu. Turhan Sultan'ın kardeşi Yusuf Ağa bile sarayın en önemli ricalı sırasına girmişti (16).

(16)Hadika-i Cevami. Cilt 2.

Turhan Sultan'ın kandeşi önceleri Tatarların eline esir düşmüş. İstanbul'da bir manava satılmış. Yusuf, kısa bir zaman içinde ustasının itimadını kazanmış. Meyva ve çiçek satmakla meşgul olmuş. Bir gün Turhan Sultan manavin önünden geçerken gözü çırağa ilişmiş. Kıyafeti değişmiş olduğu halde, kardeşini yine de tanımayı başarmış. Sonunda manav çırağını huzuruna çağırınca, büsbütün tanımış. Fakat kardeşi, Turhan Sultan'a başını kaldırıp da bakamamış. Turhan Sultan saraya dönüşünde derhal kızlar ağasını göndermiş. Yusuf'u saraya getirtmiş. Manav çırağı saraya girer girmez hayretler içinde kalmı. Yusuf ağa, tanıdıklarından birine bu sırada karşılaytığı hayreti şu şekilde anlatmış:

«Birden bire şaşırđım. Bana dokunmamaları için yalvardım. Ağaların ayaklarına kapandım.Hiç bir kabahat etmediğim için aflarını diledim. Ağalar bana hediyeler vererek iknaya çalışıyorlardı. Fakat ben sarayın leziz yemeklerini yemetense direnmeyi tercih ediyordum»

Turhan Sultan, Yusuf'u huzuruna çağırtmış. Nerede doğduğunu, akrabasının isimlerini, yaşını, kızkardeşi olup olmadığını, vücudunda bir işaret bulunup bulunmadığını sormuş. Yusuf bütün sorulara doğru cevap vermiş. Kız kardeşine birkaç yıl önce esir düştüğünü, bir tarafında bir kurt ısırığı olduğunu söylemiş. Turhan Sultan bu cevaplardan hek memnun olmuş. O da kendisini tanıtmış, kardeşini ödüllendirmiş. Bu haber bütün saraya yayılmış. Sultan İbrahim, hasekisinin kardeşine bir Kakım kürk (17) hediye etmiş.

(17)Kakım Kürk: Gelincik ve sansara benzeyen kürkü makbul bir hayvan, as. Bu hayvanın derisinden yapılan kürk.

Turhan Sultan da kardeşini kızlar ağasının dairesine yerleştirmiş. Yusuf, sarayda bir süre kal-

mış. Daha sonra kendisine bir saray hazırlanmış. Sarayın bütün erkanı haseki sultana yaranmak için Yusuf Ağa'ya hediyeler vermeye başlamış. İstanbul'un manav çırağı birkaç gün içinde büyük bir saray sahibi oluvermiş. Hatta cariyeler ve servetler de elde etmiş.

Turhan Sultan, kardeşini yalnız servetlere kavuşturmakla kalmadı; rütbesini de arttırdı, adına Kavak'ta da bir cami yaptırdı, kendisine arpalıklar verirdi. Fakat vezirlerin rekabetin tahrik etmemek için bu kadarla yetindi, hat-ta kardeşinin ustasını da ödüllendirmekten geri durmadı (18).

(18)Kaslellan. Osmanlıların ahlak, adet ve kıyafetleri, Cilt 3, sahife 69-Hadikatül Cevami.

Sultan İbrahim, Turhan Sultan ve bütün hasekilerinin isteklerini böylece yarine getirdi. Fakat en çok düşkün olduğu, Telli Haseki idi. Son haseki, güzelliği ve cazibesıyla bütün hasekileri gölgede bırakmıştı. Hatta Telli Haseki'nin nüfuzuna karşı Valde Kösem Sultan da gözden düşmüştü. Kösem Sultan oğluna kötü hallerinden vaz geçmesini tavsiye eder, nasihatler verirdi. Fakat Sultan İbrahim, Telli Haseki'nin aşkıyla hiçbir şeyi görmüyordu. Zaman oldu ki, valdesini Rodos'a bile sürmek istedi. Daha sonra bu fikirden vaz geçti, «taşra bağçelere», İskender bahçesine göndermekle yetindi. Valde Sultan, bu şiddetten sonra oğlundan korkmaya başladı. Telli Haseki, Kösem Sultan'a bu zorbalığı yaptırdıktan sonra, Sultan İbrahim'in kız kardeşlerini, Ayşe, Fatma ve Hanzade sultanlarla, beraber kızı Kaya Sultan'a da kötü muamele yaptı. Hümaşah, Telli Haseki, Sultan İbrahim'in nazarında bütün hayata, bütün saadete bedeldi. Onun için her şeyini feda ederdi. Kız kardeşlerini Telli Haseki'ye hizmetçilik ettirir, Telli Haseki yemek yerken onun karşısında divan dudururdu. Elini yıkayacağı zaman Kaya Sultan'a sabun veririr, öbürlerine de ibrik tuttururdu. Valde Sultan, kızlarının bu kötü durumlarına ve eziyete uğramalarına tahammül ede-

mezdi. Bütün saray kadınları sultanların üzücü hallerinden üzüntü duyarlar, Sultan İbrahim'in kız kardeşlerine acırlardı. Sonunda, bolluk ve nimetler içinde yetişen genç sultanlar, bu hakarete tahammül etmediler, küçük bir isyan üzerine Sultan İbrahim tarafından Edirne'ye gönderildiler (19).

(19) *Naima. Cilt 4, Sayfa 242, 323.*

Sultan İbrahim bu göndermelerden üzüntü duymazdı. Bütün meşgalesi Telli Hasekiydi. Hatta At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayını da Telli Haseki için döşendi. Onunla her şeyden uzak, baş başa, bir aşk ve huzur yaşamak istedi. Sultan İbrahim sarayın döşenmesine defterdar paşayı tayin etti. Fakat bazı kimseler binanın tümünün döşenmesinden padişahı vaz geçirdiler. Yalnız, meydana bakan kubbeli bir odayı döşediler. Sultan İbrahim bu odayı döşetmek için gece yarısı bütün hanları, bostanları, mahzenleri zorla açtırdı. Sahibi buna uyarırsa, ne ala: olmazsa dükkanını bastırır, işe yarayacak güzel eşyaları kaldırttırdı. Ücretleri bir süre sonra, devlet kasasından verilmek üzere, bütün eşyayı toplattırırdı. Veziriazam ile defterdar halkdan bin türlü zorlukla eşya gasb ettiriyorlar, Telli Haseki'nin sarayı gasb edilen eşya ile döşeniyordu. Sarayın odaları dibalar, Samurlar, Vaşaklarla süslenmişti. Bir gün, Sultan İbrahim sarayı ziyarete geldi, döşekenin hoşuna gitmemesi defterdarın bostancı başı odasına hapsedilmesi ile sonuçlandı. Telli Haseki'nin odası baştan başa Samurla döşenmişti. Yalnız yastıklardan birinin nakışı öbürüne uymadığı için Sultan İbrahim'in canı sıkıldı.

Telli Haseki uğruna bütün dükkanların yağma edilmesi halka ağır gelmişti. Esnaf bu gasplardan rahatsız oluyordu. İstanbul'da Sultan İbrahim'in korkusundan güven de kalmamıştı. Herkes padişaha beddua ediyordu. Değerli eşyalarını Sultan İbrahim'in gasbından kurtarmak için bedestenden ve düttanlardan kaçırılmaya başlamışlardı. Bütün esnaf heyecan içinde yaşı-

yordu. Arada bir, eski saray önünden bedestene doğru bir atlı gelir: «Dükkanların kapanması ferman olundu. Tiz kapan!» diye bağırdı. Herkes, gelecek felakete karşı, dükkanlarını kaparlar, bir tarafta savuşurlardı. İstanbul'un kapıları bile bu telaş sırasında kapanırdı. Ertesi gün tekrar tellallar bağırdı, bütün dükkanlar açılırdı. Bu sırada çarşıda gürültüler ve kargaşalar çıkar, bir çok fakirin eşyası ve malı zayi olurdu.

Sultan İbrahim dükkanlardan pek hoşlanırdı. Nitekim Receb Paşa'nın Güher Han Sultan'dan olan kızını Siyavuş Paşaya verdi (H.1053), iki buçuk yaşındaki kızını da serdarı Yusuf Paşa'ya nikah etti. Düğün için at meydanındaki sarayı, Telli Haseki'ye tahsis etmezden önce, kızı için döşetti. Nahlların (20) küçüğü için sokaklardaki dallar kesildi. Sokaklar genişletildi (H.1055).

(20) *Nahl: Gümüş veya mumdan yapılarak gelinlerin önünde götürülmesi ve sonra gelin odasına konulması, vaktiyle âdet olan süs ağacı.*

Büyük Sultan da Fazlı Paşa'ya nikah olunmuş (H.1056). Düğün için ellişer adam götürebilecek iki büyük nahl işlenmişti. Nahlların geçmesi için iki saraya varıncaya kadar sokağa bakan evlerin yerleri güzelce yıkattırıldı. Sadrazam sağdıç tayin edildi. O da, düğün hediyesi olarak, «iki gümüş döşenmiş nahl, elli bohça elbise, iki katır yükü eşya, şekerden yapılmış acayip heykeller ve ağaçlar» vermiş, tümüne elli bin kuruş sarf etmişti. Bütün vezirler eski saraydan gelin aldılar, saray köşkü önünden geçirip padişaha seyrettirdiler, oradan da at meydanındaki saraya getirdiler.

Sultan İbrahim ikişer yaşlarındaki sultanları nahllar ve cemaatlerle vezirlerden birine veriyor, kadınların sözünden dışarı çıkmıyordu.

Hatta sadrazam Ahmet Paşa'yı da kendisine damat etmek istedi, karısını boşattı. İstanbul'da on yekiz gün cemaatler yapıldı, nahller düzüldü, ziyafetler ve çalgılar günlerce devam etti.

Bu sırada, Hobyar Kadın'ı da sadrazamın kardeşi ve kethüdası İbrahim Ağa'ya verdi. Hobyar Kadın sarayın zevk ve eğlencelerine alışmıştı. Dışarıya çıkar çıkmaz, Kadırga Limanı civarında, Beşir Ağa'nın evinde de aynı hayata devam etti. Her gece zevk ve sefa ile vakit geçiriyordu. O derecede ki, bir gece, mutfağının tuttuğundan bile haberdar olamadı. Bir akşam, Sultan İbrahim bir şey sormak için Hobyar Kadın'ın kocasına bir bostancı gönderdi. Bostancı, Hobyar Kadın'ı, kocası ve adamlarıyla beraber, içki masası önünde gördü. İbrahim Ağa, kafası tütsülenmiş, bostancıyı dinlemedi. Hatta elindeki tabağı fırlattı. Bostancının kafasında parçalandı. O gece Sultan İbrahim bir rastlantı eseri sadrazamı çağırırdı. Sadrazam sarayda bostancı olmayı işitir işitmez herifi sarayına getirtmiş, bir kese kuruş vermiş, bu durumu kimseye açmamasını tenbih etmişti. İbrahim Ağa, bununla da uslanmadı. Daima reziller ile düşüp kalkıyor, her akşam Kumkapı meynarelerinde sarhoş oluyordu. Sadrazam, bostancı olayından sonra kendisini uyardı, İbrahim kethüda yine dinlemedi. Sonunda bir gün, sadrazam kardeşini huzuruna çağırıldı, bu sefer de ters cevap verince, fena halde kızdı: «dinle beni!» diye bağırdı. Ağaları, kardeşinin ayaklarını falakaya geçirdiler, devrilen Sadrazam Kethüdası İbrahim Ağa'ya iki yüz sopa çektiler. Sonra yüz üstü çevirdiler. Sonunda kapıcılar kethüdasının ricası üzerine İbrahim kethüda affedildi. Ancak sadrazam, kardeşini memuriyetten azl etti, yerine Arnavut Ahmet Ağa'yı getirdi. Ahmet Ağa, kethüda olur olmaz bütün şiddetini gösterdi. İçki içmeye bağımlı olanları «sizleri aleme ibret ederim» demeğe başladı, hiçbir tarafta olay olmadı. Bir gün, bezirgan başı Harun, İbrahim Ağayı sadrazama getirdi, elini öptürdü. İbrahim Ağa bu kez, mükafat olarak, Bağdat vilayetine tayin olundu.

(Devam edecek)

Osmanlı' devrinde

Levend

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 1907)
Çeviren: H.Veysel Güteryüz

Levend

Donanma-yı hümayunun eskiden tüfeçi askerinden ibaret olan levendler başlarına İtalyan baratalarına benzeyen kırmızı bir «barata» ve arkalarına kırmızı ve kenarları sarı harçlı bir yelek ve bacaklarına mavi ve kısa bir şalvar ve ayaklarına kırmızı bir yemeni giyip bellerine bir kuşak sararlar ve yeleğin altına kollu beyaz bir gömlek giyerlerdi.

Levendler «kaptan paşa eyaleti» denilen eyaletin beylerbeyi ve sancak beyleri tavaibiininden olub Dononmayı hümayun denize çıktıkca gereken seavaş eri bunlarla verirdi.

«Levend» kelimesi İtalyanca «levanti» sözünden alınarak halkımız arasında «Levend» olarak kullanılmıştır. Levent «levant» İtalyanca doğu anlamına olup Venedikliler kendilerine oranla doğu tarafında bulunan Hırvatlık ve Adnavudluk kıyılarını zaptederrek o yerin halkından gemileri için aldıkları esirlere «levanti» adını vermişlerdi ki doğru demektir.

Bizim levendler beylerbeyi ve sancak beylerinin maiyetinde bulunarak onların eğilimlerine göre güçlülere boşa kalanları ülkenin içinde bulunan eyalet ve sancaklara gidip oralarda yerleştiklerinden bunlar oralarda süvari olarak görevlendirilmiş ve levend süvarisi bu şekilde oluşmuştur.

Gerek kıyılarda ve gerekse karada görev alan levendlerin geçen zamanla düzenleri bozulup artık bir işe yaramaz olduklarından rağbetden düşmüş ve boşa kalanları haydutluğa kalkışarak bu nedenle bir çok kötülükleri dokunmuş olduğuna ve o sıralarda karadeniz kıyılarının Ruslara karşı devletce terste kalması gerektiğinden halkı kötülüklerinden korumak için boşa kalanları toplayarak Payitaht'ta ayrıca «levend çiftliği» adıyla tanınan yerde bulundurulmuş ve (H.1186) tarihinde tümüyle ortadan kaldırılmasına karar verilerek bundan sonra «levend» adıyla asker bulundurmamaları tüm eyalete emir verilmiştir. Bağdad gibi bazı eyaletlerde yeniçerinin kaldırılmasına kadar levend süvarisinin kullanıldığı birçok tarih kitabında yazılıdır.

Levend